

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О.М. БЕКЕТОВА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О.М. БЕКЕТОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БЕЛЯВЦЕВА ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 353:332.1

ДИСЕРТАЦІЯ

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ УПРАВЛІННЯ
ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текст
інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.В. Белявцева

Науковий керівник (консультант): Димченко Олена Володимирівна, доктор економічних
наук, професор

Харків – 2019

АНОТАЦІЯ

Белявцева В.В. Методологія та інструментарій управління інноваційним розвитком регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, Харків, 2019.

Розглянуто основи теоретико-методологічного дослідження потенціалу регіону та формування механізмів управління інноваційним регіональним розвитком в умовах трансформації державної політики і укріплення позицій місцевого самоврядування, теоретико-методичні підходи до регіонального розвитку і перебудови систем територіально-адміністративного устрою на місцевому рівні.

Визначено, що економіка України та системи управління соціально-економічним розвитком її регіонів перебувають під впливом складних світових процесів, в першу чергу таких як глобалізація, інноваційна політика, децентралізація, розвиток самоврядування господарських суб'єктів і територій.

Визначені окремі складові інноваційного розвитку регіону (державна підтримка і регулювання, залучення інвестицій, оновлення інституційної бази, використання інтелектуального капіталу та інжинірингового виконання проектних розробок), які запропоновано інтегрувати в цілісний механізм взаємодії всіх учасників регіональної політики.

Інноваційний розвиток як на державному, так і регіональному рівні має базуватися на таких концептуальних засадах: всебічного розвитку місцевих інноваційних ініціатив та креативних технологій з боку органів державної та регіональної влади, ефективної комунікації суб'єктів регіональної інноваційної інфраструктури, бюджетної підтримки депресивних регіонів, залучення іноземних інвестицій, проведення реформ (децентралізація, створення ОТГ, укрупнення районів). На місцевому рівні інноваційні зрушення стосуються економічної спеціалізації, розвитку інфраструктури територій, перерозподілу компетенцій між структурами місцевої влади, підвищення спроможності та конкурентоздатності територіальних громад.

Розглянуто сутність понять «регіон», «розвиток», «управління», «механізм управління», «інноваційна політика розвитку», що дає змогу внести уточнення в формування стратегії та інструментарію регіонального розвитку і визначити взаємовідносини між державою та місцевими органами влади в питаннях зв'язку державних структур з органами місцевого самоврядування.

В дослідженні регіон представлено як складноструктуровану систему, яка включає в себе множину різнохарактерних структур, наділених власним потенціалом, різними інтересами, особливостями і відмінностями в господарській діяльності. Разом з тим, регіон розглядається як інтегрована і цілісна економічна система, в якій реальний процес розвитку не жорстко визначається адміністративним центром, а формується шляхом взаємодій, обміну та узгодження всіма учасниками територіального розміщення та силами зовнішнього впливу.

Авторський методологічний підхід до дослідження механізмів та процесів регіонального інноваційного розвитку базується на органічному взаємозв'язку організаційно-економічного механізму з технологією управління, що забезпечує максимальний кінцевий результат. Виділено інноваційну складову розвитку, що охоплює всі різновиди інновацій (організаційні, інституційні, техніко-технологічні) і фактори впливу на регіональну систему, їх напрямок дії, силу, селективність. У запропонованих логіко-структурних моделях управління регіональним інноваційним розвитком його використано у процесі оцінювання потенціалу (потенціал ядра і середовища), стратегічного планування (ситуаційні моделі), а також для підвищення конкурентоспроможності регіону (смарт-спеціалізація). З різновидів методологічних підходів до регіонального розвитку пріоритетно виділено: інституційний, процесний, проектний. Інституційний підхід включає в себе позаекономічне тлумачення сутності і рушійних сил розвитку, а процесний і проектний - разом забезпечують інжинірингову практику започаткування змін. У авторському варіанті такий методологічний підхід являє собою певну систему, у якій наукове дослідження явища чи процесу - це тільки перша частина процесу пізнання і введення змін. Друга, не менш важлива частина - це методологія інжинірингу, тобто перетворення знань в реальні продукти, моделі, схеми, технології.

Теоретичний аналіз і досвід практики надали можливість обґрунтувати, що передумовою для налагодження вигідних взаємодій та оптимізації діяльності учасників є створення організаційно-економічного механізму управління регіональним розвитком. Запропоновано включити в такий механізм стимули позитивам і протидії бар'єрами і негативам. Механізм реалізує стратегію розвитку регіону, в основі якої оцінка потенціалу, оцінка факторів впливу, визначення пріоритетів і точок зростання. Механізм обслуговує інтегрована інформаційна система з елементами моніторингу. Організаційна частина механізму – умови і порядок взаємодій між учасниками, економічна – нормативи, поточні показники, орієнтири на перспективу. У дослідженні ці розробки представлені схемами, логіко-структурними моделями, положеннями і рекомендаціями.

Встановлено, що із різновидів управлінської діяльності в нових умовах першорядного значення набуває функція «регулювання», як інструмент м'якого та гнучкого впливу на процеси розвитку. В запропонованій моделі державний, ринковий і соціальний регулятори створюють разом адаптивний, компромісний механізм реалізації стратегії регіонального інноваційного розвитку.

Визначено методичний інструментарій забезпечення реалізації регіональної регуляторної політики з урахуванням прогнозу соціально-економічного розвитку регіону, в основі якого – інноваційний розвиток з пріоритетом на використання власних ресурсів, економічна обґрунтованість планів і програм, партнерські відносини, визнання інтересів громад і їх ціннісних орієнтацій, узгодженість у розв'язанні конфліктних ситуацій.

Теоретико-методологічні розробки виконаного дослідження орієнтують на необхідність розгляду і виявлення специфіки в самому об'єкті, що досліджується, яким вибрана Харківська область у порівнянні її з іншими аналогічними територіями. Системна аналітика області як адміністративно-територіальної одиниці дає розуміння, що цей об'єкт є комплексним за ресурсами і сферами економічної діяльності, має ієрархічну внутрішню структуру, здійснює заходи розвитку як подвійна структура – державна одиниця і самостійна організаційно-економічна обособленість.

У дослідженні проаналізовано основні техніко-економічні характеристики Харківського регіону і визначено, що за своїм потенціалом і темпом розвитку він входить в групу лідерів національної економіки. Лідирує Харківщина і щодо активності у проведенні

реформ децентралізації та місцевого самоврядування. Регіон має специфічні ознаки в таких напрямках: розміщення (межує з іншою державою), економіка (пріоритет машинобудування і високих технологій), екологія (середній рівень екологічної забезпеченості і стабільності), високий науково-освітній потенціал, практичне використання якого залишається на низькому рівні. Динаміка розвитку Харківської області за останні 4 - 5 років показує певні позитиви, але значно відстає від потреб національної економіки та в сфері структурно-галузевої перебудови.

З розгляду взаємовідносин між учасниками регіонального розвитку, одним з яких є ХОДА, визначились три ключові «складності та нечіткості»: складність самого реформаційного процесу; виникнення нових управлінських суб'єктів (ОТГ) з власними функціями, ресурсами і повноваженнями; неготовність учасників до змін «правил гри». Доведено, що ці три ключові складності проявляються в часі і просторі разом, і їх не достатньо розглядати кожну окремо, а необхідно разом, у взаємодії.

На статистичних даних проведена оцінка регіонів України за характеристикою «конкурентоспроможність», згідно якої Харківська область ввійшла в вищу рейтингову групу, поступившись першим місцем тільки м. Києву.

За результатами дослідження визначені напрямки інноваційної регіональної політики, серед яких: смарт-спеціалізація, створення кластерів, суб- і рурурбанізація, ГІС-технології.

Розвиток Харківщини як регіонального об'єкту пов'язаний із використанням міжнародної технічної допомоги. За результатами аналізу напрямків цієї допомоги та обсягів фінансування зроблено висновок, що найбільшу увагу донори приділяють соціальній сфері, тоді як виробничо-господарським об'єктам такої допомоги надається недостатньо. Для покращення ситуації пропонується: розширити прямі зв'язки зарубіжних фондів підтримки з об'єктами на місцях, сформувати механізми гарантування ефективності вкладів, прийняти регіональні рішення щодо забезпечення інвестиційної привабливості саме виробничо-господарських об'єктів.

Розглянуті і обґрунтовані фактори впливу на розвиток регіонів і створених ОТГ, до яких віднесено: природно-ресурсний, секторально-галузевий, інфраструктурний, соціально-демографічний, інституційний. Виконана експертна оцінка впливу факторів на

процес регіонального розвитку. З оцінок слідує, що пускові механізми розвитку громад і територій мають високу залежність від економічного потенціалу, якості інституційної бази і механізмів управління розвитком. Новим в дослідженні є визначення ірраціональних складових регіонального розвитку, таких як флуктуації, аттрактивність, мікрохаос, нелінійність. Ірраціональні складові проявляють себе в механізмах самоорганізації (синергетики).

Розкриті сутність, особливості і процеси становлення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), бюджетний потенціал ОТГ, напрямки та завдання його використання. Визначено ситуаційні особливості на прикладі Харківського регіону, програми і заходи впливу обласної державної адміністрації на підтримку механізмів саморозвитку територій.

Досліджено стратегії розвитку структур місцевого самоврядування на прикладі діяльності ОТГ у Харківській області. Переважна більшість з них демонструє формальний підхід і недостатнє використання сучасних наукових здобутків. З метою підвищення якості стратегічних планів розвитку ОТГ рекомендовано використовувати в практиці розробки стратегій можливості та інструментарій бенчмаркінгу, організаційну технологію партисипативного планування, визначення та включення до стратегій «точок інноваційного зростання», ситуаційне моделювання.

Сформовано положення, що вихідною установкою створення і розвитку ОТГ є оцінювання власного потенціалу. Розроблена інноваційна концепція розуміння і оцінювання потенціалу ОТГ. Сутність нового підходу полягає в тому, що окрім структури власних ресурсів, до потенціалу рекомендується включати доступні зовнішні ресурси, інтелектуальний капітал (інтелектуальні ресурси) та його активність, якість інформаційної системи, ресурс часу.

Проектна частина стратегії розвитку ОТГ, базується на виділенні орієнтирів, пріоритетів, точок росту. Визначаються лінії і зони розмежування компетенцій між владними структурами, уточнюються програми і механізми державної та міжнародної підтримки. В самому механізмі управління розвитком увага концентрується на інноваційно-інвестиційній політиці та модернізації практики управління, включаючи освоєння інструментарію і технологій управління проектами.

Запропоновано використати інжинірингову практику розробки програм (рішення проблем) та моніторинговий інструментарій внесення коректив в процесі їх реалізації. Сам результат розвитку рекомендується розглядати в подвійному значенні: «ефект» і «зміни». Ефект – в розумінні співвідношення між витратами та їх економічним результатом, а зміни - це внутрішня сторона системи (організації), що характеризує стійкість, організованість, прогресивність, спроможність. Зміни «в позитив» покращують потенціал, керованість і адаптивність, становище на ринку.

Розроблено програму дослідження та інструментарій експертного оцінювання стану і перспектив подальшого розвитку ОТГ, в якому своє розуміння і бачення визначили безпосередньо керівники об'єднаних територіальних громад та науковці з питань децентралізації влади та місцевого самоврядування. Ключові моменти такого експертно-соціологічного дослідження підтверджують авторський прогноз стосовно сприйняття громадою нової форми самоуправління, високих темпів нарощування потенціалу (спроможності) ОТГ, активного і результативного освоєння керівником завдань і методів управління на території громади.

Розроблено основні положення моделювання механізмів управління адаптивним розвитком адміністративних районів і ОТГ, в які включено: обґрунтування і узгодження місцевих ініціатив, методично-організаційна підтримка інноваційних проектів, навчання і тренінг кадрів, управлінські експерименти і організація постійного інформаційного обміну. Гнучка модель організації саморозвитку ОТГ в науковому забезпеченні потребує сценарного моделювання, наявності стимулюючих важелів, зворотнього зв'язку та базуватися на принципах субсидіарності.

Здійснено економетричне моделювання впливу рівня розвитку ОТГ на загальний рівень розвитку окремого регіону, яке підтвердило доцільність створення нових організаційно-управлінських форм та їх високу ефективність. На комбінації обсягу валового регіонального продукту та інтегральних коефіцієнтів розвитку ОТГ сформовано кластерні угруповання регіонів.

Визначені показники для оцінювання території при укрупненні районів і прийнята інноваційна аксіома, сутність якої зводиться до постулату «ефект стійкого розвитку можливий за умов активації підприємництва на своїй території у широкому спектрі

знанієвої економіки (інформатизація, кластеризація, новітні технології, організаційно-економічні інновації)».

Розроблена модель забезпечення збалансованого розвитку нових районів (префектур). Пропонується оцінку результативності збалансування розвитку нових районів здійснювати в параметрах зростання економіки, життєвого рівня населення, інноваційної активності і зниження конфліктності і напруги в соціумі.

Для теоретичної моделі укрупненого району визначена система протиріч, в яку включені вихідні умови, баланс «соціум – економіка», управлінський механізм, якість життя.

В дослідженні розвиток території пов'язаний з процесом субурбанізації. Визначено, що субурбанізаційний процес забезпечує досить ефективний результат, який проявляється в перспективі і має пріоритетне стратегічне значення для розвитку країни в цілому. Для Харківської області виконані експертні оцінки і визначено кількість районів: розрахункове значення 6,14, отже реально кількість нових районів в області знаходиться в межах: $\min - 5$, $\max - 7$.

Проведено аналіз форм і заходів державної політики в сфері управління розвитком регіонів, підтримки їх інноваційного курсу, підвищення рівня спроможності та конкурентоздатності, аналіз наукових основ та інституційних змін регіональної політики, з урахуванням закордонного досвіду та інноваційного проектування як в техніко-технологічній сфері виробництва, так і в системі організаційно-економічних інституцій.

В цілому, комплекс розглянутих проблем і запропонованих рекомендацій є науково-практичним вкладом в удосконалення механізму управління інноваційним розвитком регіонів з опорою на власні сили і на використання специфічних відмінностей регіонів в структурі їх ресурсів і можливостей.

Всі графічні матеріали представлені в авторській розробці.

Ключові слова: інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, децентралізація, самоврядування, управління розвитком, регіон, об'єднана територіальна громада, державна підтримка.

ABSTRACT

Belyavtseva V.V. Methodology and tools for managing the innovative development of the region. - Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Economic Sciences, specialty 08.00.05 - development of productive forces and regional economy. – O.M.Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv. - Kharkiv, 2019.

The foundations of a theoretical and methodological study of the potential and mechanisms for managing the development of the region in the context of the transformation of state policy and strengthening the position of local self-government, theoretical and methodological approaches to regional development and the restructuring of territorial administrative systems at the local level are considered. The essence, features and processes of the formation of the united territorial communities (UTC), the budget potential of the UTC, directions and tasks of its use are disclosed. The situational features of the Kharkiv region, the programs and measures of influence of the regional state administration in support of the mechanisms of self-development of territories are determined.

It is determined that the economy of Ukraine and the systems for managing the socio-economic development of its regions are influenced by complex world processes, such as globalization, innovation policy, decentralization, development of self-government of economic entities and territories. Some components of the innovative development of the region (state support and regulation, attraction of investments, updating of the institutional base, use of intellectual capital and engineering implementation of project development) are identified, which are proposed to be integrated into a holistic mechanism of interaction of all participants of regional policy.

Innovative development at the state and regional level should be based on the following conceptual bases: comprehensive development of local innovative initiatives and creative technologies by state and regional authorities, effective communication of regional innovation infrastructure entities, budget support for depressed regions, investments and investments , implementation of reforms (decentralization, creation of UTS, enlargement of districts).

At the local level, innovation shifts are related to economic specialization, development of territorial infrastructure, redistribution of competences between local authorities, enhancement of capacity and competitiveness of local communities.

The essence of the concepts "region", "development", "management", "mechanism of management", "innovative development policy", which makes it possible to clarify in the formation of strategy and tools of regional development and to determine the relationship between the state and local authorities in matters of connection of state structures with local self-government bodies.

In the study, the region is presented as a complex structured system, which includes many diverse structures, endowed with their own potential, different interests, features and differences in economic activity. However, the region is seen as an integrated and integrated economic system, in which the real development process is not rigidly defined by the administrative center, but is formed through interaction, exchange and coordination by all participants of territorial location and forces of external influence.

The author's methodological approach to the study of mechanisms and processes of regional innovation development is based on the organic interrelation of the organizational and economic mechanism with the management technology, which provides the maximum end result. The innovative component of development, which covers all types of innovations (organizational, institutional, technical and technological) and factors of influence on the regional system, their direction of action, strength, selectivity are highlighted. In the proposed logical and structural models of regional innovation development management, it has been used in the process of assessing potential (core and environment potential), strategic planning (situational models), as well as for enhancing the competitiveness of the region (smart specialization). From the varieties of methodological approaches to regional development priority is given to: institutional, process, project. The institutional approach involves the extra-economic interpretation of the essence and the driving forces of development, and process and project - together they provide the engineering practice of initiating change.

In the author's version, this methodological approach is a certain system in which the scientific study of a phenomenon or process is only the first part of the process of knowing and

introducing change. The second, equally important part is the methodology of engineering, ie the transformation of knowledge into real products, models, schemes, technologies.

Theoretical analysis and experience of practice have provided an opportunity to substantiate that the prerequisite for establishing favorable interactions and optimizing the activities of participants is the creation of an organizational and economic mechanism for managing regional development. It is proposed to include incentives for positives and counteract barriers and negatives in such a mechanism. The Mechanism implements a regional development strategy that is based on capacity assessment, impact assessment, prioritization and growth points.

The mechanism is served by an integrated information system with monitoring elements. The organizational part of the mechanism is the conditions and procedure for interactions between the participants, the economic part is the standards, current indicators, perspectives. In the research, these developments are represented by diagrams, logic-structural models, provisions and recommendations. It is established that from the varieties of managerial activity in the new conditions of paramount importance is the function of "regulation" as an instrument of soft and flexible influence on the processes of development. In the proposed model, state, market and social regulators together create an adaptive, compromise mechanism for implementing a regional innovation development strategy.

A methodological toolkit for ensuring the implementation of regional regulatory policy is considered, taking into account the forecast of socio-economic development of the region, based on innovative development with priority for the use of own resources, economic validity of plans and programs, partnerships, recognition of interests of communities and their value orientations, reconciliation conflict situations.

Theoretical and methodological developments of the performed research are oriented to the necessity of considering and revealing the specifics in the object under study, which selected Kharkiv region in comparison with other similar territories. System analytics of the region as an administrative-territorial unit gives the understanding that this object is complex in terms of resources and spheres of economic activity, has a hierarchical internal structure, carries out development measures as a double structure - a state unit and an independent organizational and economic isolation. The study analyzed the main technical and economic characteristics of the Kharkiv region and determined that by its potential and pace of development it is one of the

leaders of the national economy. Kharkiv is also a leader in decentralization and local self-government reform activities. The region has specific characteristics in the following areas: location (bordering with another country), economy (priority of engineering and high technology), ecology (medium level of environmental security and stability), high scientific and educational potential, the practical use of which remains low. The dynamics of development of Kharkiv region over the last 4 - 5 years shows some positives, but it is far behind the needs of national econometrics and in the sphere of structural and sectoral restructuring.

Considering the relationship between regional development actors, three key “complexities and ambiguities” were identified: the complexity of the reform process itself; the emergence of new management entities (UTC) with their own functions, resources and powers; participants' unwillingness to change the "rules of the game". It is proved that these three key complexities are manifested in time and space together, and they are not enough to be considered individually, but rather together, in interaction. According to statistical data, the regions of Ukraine were evaluated according to the “competitiveness” characteristic, according to which the Kharkiv region was included in the highest rating group, having conceded the first place only in Kyiv.

According to the results of the research, the directions of innovative regional policy are identified, among them: smart specialization, creation of clusters, sub- and rurubalization, GIS technologies.

The development of Kharkiv region as a regional entity is linked to the use of international technical assistance. The analysis of the directions of this assistance and the amount of funding concludes that donors pay the most attention to the social sphere, while the economic and economic objects of such assistance are not provided enough. To improve the situation, it is proposed to: expand direct relations of foreign support funds with local entities, form mechanisms to guarantee the effectiveness of deposits, make regional decisions to ensure the investment attractiveness of production facilities.

The factors of influence on the development of regions and created UTC, which include: natural-resource, sectoral-sectoral, infrastructural, social-demographic, institutional, are considered and substantiated. Expert assessment of the influence of factors on the process of regional development was carried out. It is clear from the estimates that the starting mechanisms for the development of communities and territories are highly dependent on economic potential, the

quality of the institutional base and development management mechanisms. New in the study is the definition of irrational components of regional development, such as fluctuations, attractiveness, micro chaos, nonlinearity. Irrational components manifest themselves in mechanisms of self-organization (synergetics).

The essence, peculiarities and processes of formation of united territorial communities (UTC), budgetary potential of UTC, directions and tasks of its use are revealed. Situational peculiarities of Kharkiv region, programs and measures of influence of regional state administration on support of territorial self-development mechanisms are determined.

The strategies of development of local self-government structures are investigated using the example of UTC activity in Kharkiv region. The vast majority of them demonstrate a formal approach and underutilization of modern scientific achievements. In order to improve the quality of strategic plans for the development of UTC, it is recommended to use benchmarking capabilities and tools, organizational technology for participatory planning, identifying and incorporating "growth points" strategies, and situational modeling in practice.

Provision has been made that the initial setting for the creation and development of an UTC is to evaluate one's own potential. An innovative concept of understanding and evaluating the potential of the UTC has been developed. The essence of the new approach is that in addition to the structure of own resources, the potential is recommended to include available external resources, intellectual capital (intellectual resources) and its activity, quality of the information system, time resource.

The design part of the strategy for the development of the UTC is based on the allocation of landmarks, priorities, growth points. The lines and zones of the division of competencies between power structures are defined, programs and mechanisms of state and international support are specified. Within the development management mechanism itself, attention is focused on innovation and investment policies and the modernization of management practices, including the development of project management tools and technologies.

It is suggested to use engineering practice of program development (problem solving) and monitoring tools of making adjustments in the process of their implementation. The result of development itself is recommended to be considered in double meaning: "effect" and "change". The effect is in understanding the relationship between costs and their economic output, and

change is the inside of a system (organization) that characterizes sustainability, organization, progressiveness, ability. Changes to "positive" improve the potential, controllability and adaptability, position on the market.

A research program and toolkit for the expert evaluation of the state and prospects of further development of the UTC have been developed, in which the heads of the united territorial communities and scholars on decentralization of power and local self-government have defined their understanding and vision. The key points of such expert and sociological research confirm the author's prognosis regarding the perception by the community of a new form of self-government, high rates of capacity building (capacity) of UTC, active and effective mastering of tasks and management methods in the community.

The basic provisions of modeling of mechanisms of management of adaptive development of administrative districts and UTC are developed, which include: substantiation and coordination of local initiatives, methodological and organizational support of innovative projects, training and training of personnel, management experiments and organization of continuous information exchange. A flexible model of organizing a self-development organization in scientific support requires scenario modeling, the presence of incentive levers, feedback and based on the principles of subsidiarity.

The econometric modeling of the influence of the level of development of UTC on the overall level of development of an individual region was carried out, which confirmed the feasibility of creating new organizational and management forms and their high efficiency. A cluster grouping of regions was formed on the combination of the volume of gross regional product and the integrated coefficients of development of OGS.

Indicators for the assessment of the territory with the enlargement of districts were determined and an innovative axiom was adopted, the essence of which boils down to the postulate "the effect of sustainable development is possible under the conditions of activation of entrepreneurship in its territory in a wide range of knowledge economy (informatization, clustering, new technologies, organizational and organizational).

A model for ensuring balanced development of new areas (prefectures) has been developed. It is proposed to evaluate the effectiveness of balancing the development of new areas in the parameters of economic growth, living standards, innovation activity and reducing conflict

and tension in society. For the theoretical model of the enlarged area, a system of contradictions has been defined, which includes the initial conditions, the balance “social - economy”, the management mechanism, the quality of life.

In the study, the development of the territory is related to the process of suburbanization. It is determined that the suburbanisation process provides a rather effective result, which manifests itself in the future and has a strategic priority for the development of the country as a whole. Expert assessments have been made for the Kharkiv region and the number of districts has been determined: the calculated value is 6.14, so the number of new districts in the oblast is in the range: min - 5, max - 7.

The analysis of forms and measures of state policy in the sphere of management of development of regions, support of their innovative course, increase of level of ability and competitiveness, analysis of scientific bases and institutional changes of regional policy, taking into account foreign experience and innovative design both in technical and technological sphere of production, and in the system of organizational and economic institutions.

On the whole, the set of problems considered and the recommendations proposed are a scientific and practical contribution to improving the mechanism of managing the innovative development of regions with reliance on their own strengths and to the use of specific differences of regions in the structure of their resources and capabilities.

All graphic materials are presented in the author's development.

Key words: innovation, competitiveness, decentralization, self-government, development, region, united territorial community.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Белявцева В.В. Методологія управління інноваційним розвитком регіону: монографія. Харків. "Мадрид", 2017. 220 с.
2. Белявцева В.В., Александрова В.В., Родченко В.Б., Третяк В.П. Соціально-економічний розвиток України: просторовий, організаційноадміністративний та ціннісний виміри: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 372 с. *(Особистий внесок: описано систему факторів впливу на регіональний розвиток, серед яких соціально-економічні, просторові, інноваційні та інші).*
3. Белявцева В.В. Основи грантрайтингу та управління проектами в публічній сфері: методичні рекомендації для органів влади та недержавних організацій. Белявцева В.В., Гнатенко А.І., Зінченко О.С. За заг. ред О.В. Кулініча, Харків, Золоті сторінки. 2017. 148 с. *(Особистий внесок: розкрито напрямки і характер міжнародної технічної допомоги на принципах використання грантів для реалізації інноваційних проектів).*
4. Белявцева В.В. Формування адаптивної моделі управлінських та бюджетних взаємовідносин на регіональному рівні: монографія. Федорко, 2018. 296с.
5. Beliavtseva V.. Modern Technologies of Society Development. Collective Scientific Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2019; ISBN 978-83-946765-6-8; pp.410.

Статті у наукових фахових виданнях:

6. Beliavtseva V., Dumchenko O. Innovative policy in the infrastructure sector of the region. Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. Маріуполь: 2017. Вип. 16. С. 25-37. *(Особистий внесок: розширено уявлення про сутність і роль інтелектуального капіталу в завданнях інноваційного розвитку регіонів).*
7. Белявцева В.В. Сучасна інноваційна політика в управлінні розвитком регіонів. Моделювання регіональної економіки: ЗВО Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. Збірка №2(30). С. 272-280

8. Белявцева В.В. Теоретичні аспекти оцінки конкурентоспроможності регіону. *Моделювання регіональної економіки*: ЗВО Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. Збірка №1(29). С.385-392.

9. Beliavtseva V., Dymchenko O., Rudachenko O., Tararuev Y. Theoretical background of competitiveness index determination in regions / Journal of Vasyl Stefanyk precarpathian national university, Vol. 5, No. 3-4. 2018. p. 44-49. *(Особистий внесок: визначено методологічні особливості дослідження і проектування інноваційної перебудови об'єктів регіональної цілісності)*.

10. Белявцева В.В., Гринько П.Л. Інноваційний характер модернізації управлінської інформаційної системи. *Economics of Development*. Суми. 2018. №3. Ч.17. С. 2-8. *(Особистий внесок: запропоновано методи оцінки потенціалу регіону та застосування нового інструментарію щодо проведення модернізаційних заходів)*.

11. Белявцева В.В., Родченко В.Б., Хрипунова Д.М. Дослідження доменів в розрізі формування стратегії смарт спеціалізації: ХНУ імені В. Н. Каразіна: Соціальна економіка. 2018. Вип. 56. С. 69-77. *(Особистий внесок: сформовано базові положення щодо підвищення конкурентних позицій регіону шляхом розвитку смарт-спеціалізації)*.

12. Белявцева В.В., Димченко О.В. Децентралізація як основа нової системи адміністративно-територіального устрою країни. Електронне науковофахове видання «Східна Європа: економіка, бізнес та управління». 2019. Вип. 3 (20). С.567-573. *(Особистий внесок: проаналізовано зміни у системі відносин між структурами регіональної влади)*.

13. Белявцева В.В., Рудаченко О.О. Теоретико-методологічні засади формування бюджетної політики в обласних територіальних громадах на прикладі Харківської області: збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія «Економіка». Маріуполь, 2019, Вип. 311. ДонДУУ. С. 104-115. *(Особистий внесок: визначено структуру бюджетних надходжень і витрат ОТГ, встановлено сучасні тренди динаміки бюджетного процесу)*.

14. Белявцева В.В., Димченко О.В. Аналіз основ регіональної політики і регіонального розвитку в умовах децентралізації влади. *«Ефективна економіка»*: електрон. наук. фахове вид. 2019. №2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/16.pdf (Особистий внесок: визначено підходи до оцінювання інноваційного потенціалу структурних складових економічної системи регіону).

15. Белявцева В.В. Державні інтереси і самоуправління на місцевому рівні в реформаційному процесі. Вісник Хмельницького національного університету. 2019. №3. С.37-41.

16. Белявцева В.В. Становлення інституту місцевого самоврядування в Україні та його вплив на розвиток територій. Проблеми системного підходу в економіці: збірник наукових праць. Міністерство освіти і науки України / Національний авіаційний університет. Випуск 1(69). Частина 1. Київ, 2019. С.58-64.

17. Белявцева В.В., Димченко О. В., Сухонос М. К., Гайденко С. М., Свічко С. О. Державна підтримка регіонального розвитку. Комунальне господарство міст. 2019. Т. 4 №150: Серія: Економічні науки : 2019-10-01. С. 2-9 (Особистий внесок: обґрунтовано завдання розподілу компетенцій, ресурсів та відповідальності в ієрархії держава-регіон).

18. Белявцева В.В., Димченко О.В., Рудаченко О.О. Особливості сучасного етапу районування обласних територій. *Проблеми системного підходу в економіці*: збірник наукових праць. Київ, 2019. Вип. 3(71). С. 68-76 (Особистий внесок: сформовано систему показників щодо обґрунтування варіантів укрупнення районів).

19. Белявцева В.В., Сухонос М. К. Теоретико-методологічне забезпечення вирішення завдань регіонального розвитку. [Електронний ресурс]. *Проблеми економіки*. 2019. № 2. С. 96-101. (Особистий внесок: сформовано підхід до аналітики факторів впливу на процес регіонального розвитку, що дозволяє удосконалити стратегію управління цим процесом).

20. Белявцева В. В. Функциональные особенности управления: аналитическая и проектная работа [Електронний ресурс]. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2019. № 2. С. 138-145.

21. Белявцева В. В. Становлення інституту місцевого самоврядування в Україні та його вплив на розвиток територій [Електронний ресурс]. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 1(1). С. 58-64.

Іноземні видання та видання України, які включені

до міжнародних наукометричних баз даних:

22. Beliaevceva V., Polozova T., Perepeliukova O. Study on the state of international competitive positions of Ukraine. (Дослідження стану міжнародних конкурентних позицій України): збірник наукових праць "Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики". 2018. № 3 (26). С. 236-244. (*Web of Science*) (Особистий внесок: розроблено і запропоновано нову концепцію конкурентостійкості регіону)

23. Белявцева В.В. Інноваційні переваги інформаційного управління підприємницькою діяльністю. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 145 – 150.

24. Белявцева В.В. Наукове забезпечення і практика переформатування районів області. *Бізнес Інформ*. 2019. № 5. С. 73-79.

25. Белявцева В.В. Ціннісний підхід в використанні до перебудови адміністративно-територіального устрою в Україні. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 89-94.

Статті в інших наукових виданнях:

26. Белявцева В.В., Хрипунова Д.М. Ключові виклики реалізації стратегії смарт-спеціалізації в Україні. *Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності: збірник наукових праць за підсумками круглого столу* (м. Харків, 14 груд. 2018р.). Харків: Право, 2018. С.69-74. (Особистий внесок: розкрито теоретичні положення і понятійну специфіку регіональної смарт-спеціалізації).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

27. Белявцева В. В. Трансформація функцій державного управління на регіональному рівні. *Innovative Potential of Socio-Economic systems: The Challenges of The Global World*. International Scientific Conference Lisbon, Portugal, 2017. Pp.57-59.

28. Белявцева В.В., Димченко О.В. Кроки на зустріч підприємств і влади на регіональному ринку. *Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України: Збірник матеріалів III всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* (м. Харків, 14 грудня 2017 р.). Харків. 2017. С. 213-217. (*Особистий внесок: розкрито особливості менеджменту в механізмі регіонального самоуправління*).

29. Белявцева В.В. Нове формування інформаційного забезпечення інноваційного розвитку цифрової економіки. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в сучасних умовах: Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Полтава, 10 вересня 2018 р.). Полтава. 2018. Ч. 1. С. 21-22.

30. Белявцева В.В., Димченко О.В. Регіональний розвиток: два підходи. *Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки: матеріали IV міжнародної наук.-практ. інтернет-конф.* Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім.О.М. Бекетова.(Харків : ХНУМГ, 2018р.). Харків. 2018. С. 187 . ISBN978-966695-354-7. (*Особистий внесок: запропоновано підходи щодо подальшого розвитку регіону за умов укріплення ринкових позицій ОТГ*).

31. Белявцева В.В. Методологічні підходи дослідження проблем управління розвитком регіону. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, менеджменту, фінансів та права: збірка тез доповідей. Ч.2/ Центр фінансово економічних досліджень.* (м. Полтава, Україна, 26 січня 2019 р.). Полтава. С.25-26.

32. Белявцева В.В. Формування і практичні успіхи об'єднаних територіальних громад в Україні. *Conference Proceedings of the 7 th International Scientific Conference Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development* Opole, Poland) The Academy of Management and Administration in Opole. 2019. №14, С. 152-160.

33. Белявцева В.В. Адміністративна підтримка розвитку регіонів. *Інфраструктура фінансового ринку: стан та перспективи розвитку в умовах інноваційної економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф.*(Київ, 13 квіт. 2019 р.). Київ : ГО «Київський економічний науковий центр». 2019. С.9-14.

34. Бе́лявцева В.В. Інноваційний підхід до формування інформаційного капіталу підприємства. *Развитие национальных финансово-экономических систем в условиях глобальных вызовов: сборник материалов II Междунар. науч.-практ. интернет-конф. (5 октября 2018 г.; г. Киев).* 2018. С. 278-281.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	24
РОЗДІЛ 1.....	35
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ.....	35
1.1. Концептуальні основи управління розвитком регіону.....	35
1.2. Логіка і методологія дослідження проблем регіонального розвитку.....	56
1.3. Фактори, принципи і умови інноваційного розвитку регіону.....	72
1.4. Формування державної регіональної політики на новому етапі реформування місцевого самоврядування.....	82
Висновки до першого розділу.....	93
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	100
2.1. Світові та вітчизняні тенденції інноваційної політики регіонального розвитку.....	100
2.2. Характеристика Харківської області та вплив ХОДА на її розвиток.....	117
2.3. Адміністративна підтримка структурами влади саморозвитку районів області	132
2.4. Специфіка розвитку районів Харківської області.....	148
Висновки до другого розділу.....	156
РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІНСЬКИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ	162
3.1. Сутність, зміст і форми регіонального розвитку з використанням інноваційних інструментів управління.....	162
3.2. Взаємодії в механізмі регіональної регуляторної політики.....	177
3.3. Конкурентоспроможність як пріоритетний вектор розвитку регіону	189
3.4. Міжнародна допомога в сфері децентралізації та інфраструктурного розвитку регіону	209
Висновки до третього розділу.....	218
РОЗДІЛ 4. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ ШЛЯХОМ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	222

4.1. Розширення уявлень про сутність ОТГ, потенціал та його використання.....	222
4.2. Оцінювання стану ОТГ і проблем їх розвитку керівниками ОТГ та фахівцями з питань територіального самоуправління.	238
4.3. Позитиви і недоліки бюджетного забезпечення ОТГ і бюджетного процесу.....	256
4.4. Порівняльна динаміка бюджетного процесу ОТГ (2018 р.).....	269
4.5. Економетричне моделювання впливу рівня розвитку ОТГ на розвиток регіонів.	287
Висновки до четвертого розділу.	299
РОЗДІЛ 5. РОЗРОБКА ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗМІН В УПРАВЛІННІ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ.....	303
5.1. Забезпечення інноваційних змін і трансформацій в діяльності ОДА.....	303
5.2. Завдання регіональної влади в формуванні адаптивної моделі управління регіональним розвитком.....	319
5.3. Планування, стратегія та специфіка ОТГ і районів Харківської області	336
5.4. Інформаційно-аналітичне забезпечення стратегії розвитку ОТГ.....	360
5.5. Наукове забезпечення стратегії укрупнення районів області	370
Висновки до п'ятого розділу.....	387
ВИСНОВКИ.....	391
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	398
ДОДАТКИ.....	430

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток регіонів України, як соціально-економічних систем характеризується нестабільністю та низькими темпами економічного зростання, що пояснюється нераціональним використанням фінансових та матеріальних ресурсів, низькою якістю систем управління на регіональному рівні, незадовільними умовами для залучення інвестицій та іншими негативними факторами, що значною мірою ускладнюють розробку та впровадження інвестиційних проектів та негативно позначаються на результатах функціонування національної економіки в цілому.

Кардинальних змін такої ситуації можливо досягти лише за умов переорієнтації регіональної економіки на досягнення стратегічних цілей через розробку та впровадження інноваційних проектів та удосконалення системи управління регіональним розвитком, з врахуванням необхідності фінансового, матеріального, інформаційного та інтелектуального забезпечення такого розвитку.

Покращити ситуацію в країні рекомендується шляхом об'єднання зусиль державної влади, бізнесу, громадських організацій та населення із застосуванням принципів саморозвитку і самоуправління.

В процесі удосконалення системи регіонального управління, внутрішня інтеграція і синергія зусиль народу і влади є найбільш проблемним питанням. А тому, на перший план виходить проблема розробки та обґрунтування оновлених засад теорії і методології інноваційного підприємництва, що дозволяє, якісно і своєчасно вирішувати актуальні проблеми забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів України.

Для вирішення завдань інноваційного регіонального розвитку є всі можливості: власні ресурси, основні засоби, людський капітал, регіональні органи влади і системи самоврядування. Існуюче законодавство щодо розвитку місцевого самоврядування дає можливість розробити реальні плани створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та активно впроваджувати сучасні інституційні моделі і заходи щодо реалізації в регіонах освітньої, медичної, інфраструктурної, пенсійної та інших реформ. Але реформаційний процес проходить в складних умовах, що приводить до усвідомлення необхідності теоретико-методологічного обґрунтування та практичного впровадження нових підходів

до теорії та практики регіонального управління, що базується на засадах інноваційного розвитку.

Викладене вище дає вагомі підстави вважати наукову проблематику, спрямовану на кардинальне оновлення існуючої теоретико-методологічної бази та систем управління регіональним інноваційним розвитком, вкрай актуальною і такою, що потребує детального дослідження. Усе це й обумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Стан наукової розробки проблеми. Проблемами економічного розвитку і управління інноваційними процесами займалися такі зарубіжні вчені, як: Д. Бьюкенен, П. Друкер, І. Ізард, Р. Гардін, Д. Куїнн, Ч. Лендрі, Г. Рузавін та ін.

Тема управління інноваційним розвитком регіонів достатньо висвітлена в наукових роботах таких дослідників як: Ансофф І., Мейло Е., Кастельс М., Котлер Ф., Сакс Д., Саати Т., Портер М., Шумпетер Й., Хакен Г., Янг С. та ін. Регіональні питання, конкурентну політику, методологію економічних досліджень, галузеві напрямки розвитку досліджували Амоша О.І., Антонюк Л.Л., Балацький О.Ф., Білоус В.С., Бубенко П.Т., Геєць В.М., Гаврилишин Б.Д., Горбатов В.М., Долішній Б.М., Димченко О.В., Іванов Ю.Б., Карлова О.О., Кизим М.О., Ковальська Л.Л., Мазур А.Т., Маліцький Б.А., Матюшенко І.Ю., Мочерний С.В., Мельник Л.Г., Опря А.Т., Орехов А.М., Пахомов Ю.Н., Полтерович В.М., Проскура В.Ф., Соловйов М.П., Степаненко С.В., Ткаченко В.А., Чухно А.А., Шаблій О., Шевченко О.І. та ін.

Значний внесок в методологію дослідження управління розвитком внесли вітчизняні вчені Анцупов А.Я., Бабаєв В.М., Врублевський О.С., Герасимчук З.В., Гриценко А., Заблодська І.В., Заболоцький Б., Карий О., Ліба Н.С., Мельничук Л., Райко Д.В., Чужиков В.І. та ін.

Дослідження проблем проведення адміністративно-територіальної реформи державної регіональної політики, становлення місцевого самоврядування, державної підтримки та бюджетного регулювання регіонів, а також інвестиційно-інноваційного розвитку присвятили свої наукові роботи Аверкіна М.Ф., Білоус О.Г., Бородин Є., Васильєв О.В., Ганущак Ю., Дунаєв І., Кондратенко Н.О., Куценко Т.Ф., Момот Т.В., Писаревський І.М., Решетило В.П., Родченко В.Б., Ткачук А. та ін.

Разом з тим, проблеми удосконалення регіонального управління з урахуванням необхідності забезпечення інноваційного розвитку залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження з використанням сучасних наукових методів.

У дисертаційному дослідженні регіон розглядається як складна соціально-економічна система з такими основними характеристиками як нелінійність, вразливість, рефлексія, непередбачуваність. Ефективність системи управління регіоном залежить переважно від якості процесу управління людьми, врахування їх потреб, застосування їх знань, вмінь, практичних навичок, тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зміст і напрямок досліджень, що виконані в дисертаційній роботі, спрямований на прогностно-аналітичне обґрунтування середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонального рівня на період до 2021 року, що визначені Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»,

Дисертаційна робота виконана в межах тематики науково-дослідних робіт Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова та відповідає державним бюджетним темам: «Формування організаційно-економічного механізму управління бюджетуванням об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації» (2019 р., етап 1, номер державної реєстрації N 53-72/19) – автором запропоновано інструменти організаційно-економічного механізму управління бюджетуванням ОТГ у контексті факторів впливу на потенціал бюджетної спроможності ОТГ з використанням партисипативного методу розробки перспектив та сценарного підходу до стратегічного планування; «Підприємництво як стратегічний фактор розвитку бізнес-середовища регіону» (2018 р., етап 3, номер державної реєстрації 0116U005497) – автором виконано експертне дослідження стану ОТГ на прикладі Харківської області, проблем їх розвитку і динаміки економічних показників і запропоновано механізми для розвитку бізнес-середовища. «Управління комунікаціями в сфері публічного адміністрування» (госпрозрахунковий № 3085/19) – автором запропоновано систему зв'язків між структурами регіональної влади та основи побудови інформаційно-комунікаційної бази регіонального управління. НДР «Розробка інструментарію реалізації стратегії розумної спеціалізації Харківського регіону» (державний реєстраційний

номер 0118U002040, 2018р), результати роботи розглянуто Вченою Радою ННІ «Каразінська школа бізнесу», протокол №11, від 13.12.2018 р. – автором визначено концептуальні основи smart-спеціалізації в аспекті організації економічної діяльності для ОТГ.

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування наукових положень і розробка практичних рекомендацій щодо управління інноваційним розвитком регіону.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вивчення і розв'язання таких завдань:

- узагальнити та визначити особливості реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на регіональному рівні;
- уточнити сутнісний зміст термінологічних визначень за темою дослідження та розкрити особливості системи управління регіональним розвитком;
- обґрунтувати авторський методологічний підхід щодо дослідження і формування концептуальних основ інноваційного розвитку регіону;
- розкрити зв'язок процесу децентралізації влади з процесом інноваційного регіонального розвитку;
- узагальнити світовий і вітчизняний досвід забезпечення конкурентоспроможності регіонів;
- дослідити основні тенденції інноваційного розвитку з виявленням позитивних та негативних тенденцій такого розвитку;
- визначити умови і особливості створення ОТГ на регіональному рівні, розкрити протиріччя цього процесу;
- розробити інструментарій та провести експертне оцінювання практики створення і перспектив розвитку ОТГ;
- проаналізувати особливості фінансування і бюджетного забезпечення діяльності ОТГ;
- визначити актуальний стан виконання управлінських функцій органами державної регіональної влади;
- дослідити стратегії розвитку ОТГ на прикладі Харківської області;

- розробити адаптивні механізми функціонування управлінських територіальних структур;
- здійснити наукове обґрунтування концепції укрупнення районів на прикладі Харківської області;
- визначити інструментарій забезпечення реалізації регіональної регуляторної політики з урахуванням прогнозу економічного і соціального розвитку регіону.

Об’єктом дослідження є процес управління інноваційним розвитком регіону.

Предмет дослідження – теоретико-методологічне забезпечення і методично-практичні рекомендації по вдосконаленню системи управління регіональним інноваційним розвитком.

Методологія і методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження виступають фундаментальні положення економічної теорії, теорії державного регулювання та дерегулювання, дослідження вітчизняних і зарубіжних учених щодо управління інноваційним розвитком регіонів. В роботі використовувалися такі методи наукового дослідження: системно-діалектичний підхід – для детермінації гіпотез, визначення напрямків проблемного поля, оцінки результатів дослідження; узагальнення і порівняльного аналізу – для формування стратегії управління регіональним розвитком, кластерного групування базових характеристик понятійного апарату досліджуваної теми; експертно-соціологічного оцінювання – для перевірки поставлених гіпотез та оцінки фахівцями та громадою реформаційного процесу; логіко-структурного і графічного моделювання – для ілюстрації сутності явищ, зв’язків між елементами системи, масштабу і напрямків змін в регіоні – при розробці організаційно-інформаційного забезпечення; стратегічного і ситуативного моделювання – при вирішенні завдань розвитку регіонів та об’єднаних територіальних громад; картографічний – для проектування укрупнених районів області; основ конфліктології – для аналізу причин виникнення конфліктів на регіональному рівні, розгляду протиріч та технологій їх вирішення; програмно-проектного та інжинірингового підходу – для деталізації планів, розробок і програм розвитку регіонів та ОТГ; структурного моделювання – для оцінки впливу факторів та обґрунтування завдань відповіді системи на цей вплив; інституційного підходу – для розгляду взаємозв’язку і взаємовпливу економічних, соціальних та організаційно-управлінських

процесів; систематики і ранжування – для визначення інструментів впливу, вибору пріоритетів та формування програм дій; економіко-математичного моделювання - для розробки алгоритмів та технологій управління процесом регіонального розвитку.

Інформаційну базу дослідження склали спеціалізована література, дані міжнародних рейтингів, Державної регуляторної служби, Державної служби статистики України та інших міністерств і відомств.

Наукова новизна одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження вирішують важливу наукову проблему теоретико-методологічного і практичного забезпечення сталого регіонального розвитку та місцевого самоврядування, що розширює рамки відповідних інноваційних змін та обґрунтовує інструментарій системи управління інноваційним розвитком регіонів України.

вперше:

– у методологічному плані запропоновано нову ідеологему процесу інноваційного розвитку регіону, яка передбачає структурування регіональної системи управління з позиції її різнохарактерного елементного складу, відмінностей у функціях та компетенціях з одночасною єдністю та цілісністю зобов'язань і відповідальності, що дозволяє забезпечити інтегральний ефект, у якому економічні та управлінські зв'язки і взаємодії є більш пріоритетними, ніж самі елементи управлінської структури;

– у теоретичному плані розроблено та представлено кластерну термінологічну модель взаємодії, в якій такі економічні категорії як «управління», «розвиток» та «діяльність» визначаються із використанням взаємопов'язаних функціональних процесів, утворюючи систему понять, що комплексно характеризує зміст та етапи процесу управління регіональним інноваційним розвитком;

– сформовано новий методологічний підхід до розвитку теорії управління, шляхом виділення специфічного перехідного блоку між науковою базою теоретичних знань та практикою діяльності, який визначено як «інструментальна методологія або методологія діяльності», що обумовлює узгодження наявних методів управління з проектно-інженерними технологіями та приводить до поєднання інноваційних ідей з реальними заходами їх практичної реалізації з метою забезпечення сталого регіонального розвитку;

– теоретично сформульовано визначення економічного потенціалу об'єднаних територіальних громад - як бінарного блоку «ресурси-можливості», де можливості виступають у якості особливого управлінського ресурсу, який доцільно використовувати для залучення додаткових ресурсів з зовнішнього середовища (в процесі міжрегіональної взаємодії, надання технічної допомоги, здійснення міграційної та урбанізаційної політики тощо); що дозволяє розглядати потенціал об'єднаних територіальних громад як стратегічний фактор регіонального розвитку;

– теоретичні уявлення стосовно характеру та значення ціннісного підходу до стратегічному розвитку регіону, що визначається якістю регіонального управління яке має здійснюватися з урахуванням ціннісних орієнтирів суб'єктів господарювання, та являє собою агрегований комплекс взаємопов'язаних елементів для виконання певних управлінських функцій (ціннісний підхід до управління регіональним розвитком запропоновано реалізувати з урахуванням потреб, інтересів та можливостей територіальних громад, які, у свою чергу, обумовлені рівнем кваліфікації та вмотивованості працівників, задіяних в процесі управління територіальними громадами);

удосконалено:

– теоретико-методичний підхід до процесу реформування регіонів, що, на відміну від існуючих, базується на теорії позитивізму, та передбачає забезпечення реформ методами гнучкої регуляторної політики з боку державних органів управління, підвищення якості інформації та застосування інформаційних технологій;

– процес визначення базових характеристик регіону та формулювання завдань управління його інноваційним розвитком, де на відміну від існуючої практики, використовуються логіко-структурні зв'язки базових складових досліджуваного об'єкту чи процесу, впроваджуються інноваційні організаційно-технологічні процедури, застосовується розширена інформаційна база даних, що забезпечує використання аналітичного і проектного інструментарію, а також залучається висококваліфікований персонал (що у свою чергу потребує розв'язання конфліктних ситуацій);

– методичний підхід до обґрунтування напрямів інноваційної політики регіону і його внутрішніх структур (ОТГ), в якому, на відміну від існуючої практики, використані ірраціональні складові впливу на розвиток (випадковість, аттрактивність, розбаланс,

когерентність), що, відповідно до теорії синергетичних процесів, можуть здійснювати в різних умовах протилежну, або одновекторну дію (їх характерними ознаками визначено непередбачуваність та неочікуваність сили впливу, який вони можуть проявити в біфуркаційних точках системи);

дістали подальшого розвитку:

– процес групування і визначення різновидів причин і еволюційних особливостей таких інтеграційних процесів, як: структуризація, технологізація, економізація, соціологізація та екологізація, що запропоновано включити в єдину інтеграційну стратегію громад та цілісну систему регіонального рівня, елементами якої є об'єднані територіальні громади, створення і розвиток яких реалізується шляхом формування на окремих територіях механізмів локальної політики, спрямованої на економічне зростання, соціальний захист, введення інноваційних змін і розв'язання протиріч та конфліктних ситуацій;

– науковий інструментарій оцінювання ситуації і перспектив об'єднаних територіальних громад їх керівниками та висококваліфікованими науковцями, в процесі практичного застосування якого встановлено, що процес нерівноваги і невизначеності в розвитку ОТГ має значну кількість проблемних ситуацій, серед яких: невизначеність системи збалансованих показників розвитку, низький рівень як технологічної, так і організаційно-економічної інноваційності в громадах, проблемна ситуація з укрупненням районів та незабезпеченість ресурсами і проектними розробками субурбанізаційного процесу;

– існуючі підходи до забезпечення спроможності ОТГ, яка може бути забезпечена за рахунок порівняльного аналізу динаміки змін у забезпеченні потенціалу спроможності ОТГ, бюджетів та напрямків їх використання в концепції «завдання – ресурси», оцінки впливу бюджетної політики на стійкість тренду розвитку (при цьому бюджетний потенціал розглянуто в контексті його включення в стратегію розвитку громад з використанням партисипативного методу розробки перспектив та сценарного підходу до стратегічного планування);

– інформаційно-аналітичне забезпечення процесу управління інноваційним розвитком регіону, для удосконалення якого запропоновано здійснювати оцінку якості

інформаційної системи, перевірку її на відповідність функціям управління в нових структурах ОТГ, включення в базу даних пріоритетних секторальних блоків інформації (економічні показники, характеристики системи ЖКГ, енергоспоживання і енергозбереження, характеристика земельних ресурсів та ін.) та якісних характеристик ОТГ (таких як якість потенціалу, якість системи управління, якість життя і рівень достатку громадян, якість перспективних розробок та ін.);

– механізм і систему заходів підвищення конкурентоспроможності регіонів, який на відміну від існуючих, враховує конкурентну спеціалізацію та якість інноваційної політики і передбачає структурування завдань конкурентної політики, закріплених за різними сегментами регіонального управління (таких як ресурсно-виробничий, науково-освітній, ресурсно-демографічний, інфраструктурний), що дозволяє забезпечити підвищення конкурентної стійкості регіону (що визначена як його здатність тривалий час зберігати конкурентні переваги).

Практичне значення одержаних результатів Отримані в процесі дослідження теоретико-методичні доробки, методичні підходи та практичні рекомендації набули практичної реалізації на різних рівнях системи державного і регіонального управління.

Матеріали дослідження можуть використовуватись в практичній роботі державних органів регіональної влади і місцевих органів самоуправління, при проведенні реформ децентралізації, плануванні розвитку об'єднаних територіальних громад, розробці і реалізації стратегії смарт-спеціалізації територій в різних областях України.

Практичне значення наукових результатів підтверджено актами впровадження. Теоретичні положення та практичні результати дослідження впроваджено у діяльність: Новопсковської селищної об'єднаної територіальної громади Луганської області – автором розроблені методичні рекомендації щодо узагальнення світового та вітчизняного досвіду орієнтації територій на ринок і реалізації своїх конкурентних пріоритетів та можливостей шляхом використання європейського індексу конкурентоспроможності (European Competitiveness Index); методики соціолого-експертної діагностики розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з використанням експертного анкетування; розробки методів і шляхів регіонального розвитку з механізму перебудови місцевого самоврядування, децентралізації влади та створення об'єднаних територіальних громад;

методологічної концепції регіонального розвитку через нарощування фінансової спроможності громад (акт № 17 від 05.02.2019 р.); Дніпровського центру розвитку місцевого самоврядування – автором запропоновано методологічні підходи через призму системи знань з економічних конфліктів, що дозволяє оцінювати різні ситуації і робити вибір із декількох альтернативних варіантів та науково-методологічний підхід з розробки логіко-структурних моделей управління інноваційним розвитком регіонів під час оцінювання потенціалу (акт № 115 від 21.02.2019 р.); Житомирської обласної ради – автором розроблено інформаційно-аналітичне забезпечення процесу управління інноваційним розвитком регіону (акт № 218 від 25.02.2019 р.); Перечинської міської об'єднаної територіальної громади Закарпатської області – автором розроблено методичні рекомендації та пропозиції щодо організації цілісної, науково-обґрунтованої концепції управління інноваційним розвитком громад регіону в умовах Євроінтеграції України (акт № 113 від 12.03.2019 р.); Пісочинської селищної ради – автором здійснено поширення методів і підходів управління розвитком об'єднаних територіальних громад у контексті підвищення конкурентоспроможності регіону (акт № 111 від 28.03.2019 р.); Асоціації органів місцевого самоврядування Харківської області – впроваджено інструментарій оцінювання ситуації перспектив розвитку ОТГ керівниками цих об'єднань і висококваліфікованими науковцями (акт № 218 від 18.03.2019 р.).

Розробки та рекомендації, запропоновані автором впроваджено у навчальний процес Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова при викладанні дисциплін «Регіональна економіка», «Підприємництво у сфері послуг» для студентів базових напрямів (довідка №11/5 від 19.04.2019 р.)

Особистий внесок автора. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вирішення важливої теоретико-методологічної проблеми управління інноваційним розвитком регіонів. Наукові положення, розробки, висновки та рекомендації, винесені на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, що опубліковані у співавторстві, використані лише результати, отримані особисто. Внесок здобувача в роботах, опублікованих у співавторстві, наведено у списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційної роботи оприлюднено на 6 всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях і симпозиумах: III-й Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України» (м. Харків, 14 грудня 2017 р.); IV-й міжнародної науковопрактичної інтернет-конференції «Бізнес-адміністрування в умовах турбулентної економіки» (м. Харків, 1–28 лютого 2018 р.); «Інноваційний потенціал соціально-економічних систем: виклики глобального світу» (м. Лісабон, 28 грудня 2018 р.); «Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності» (м. Харків, 14 грудня 2018 р.); Міжнародної науковопрактичної конференції «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права в сучасних умовах» (м. Полтава, 10 вересня 2018 р.); II Міжнародній науково- 9 практичній конференції «Розвиток національних фінансово-економічних систем в умовах глобальних викликів» (м. Київ, 5 жовтня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, менеджменту, фінансів та права» (м. Полтава, 26 січня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інфраструктура фінансового ринку: стан та перспективи розвитку в умовах інноваційної економіки» (м. Київ, 13 квітня. 2019 р.), Міжнародної науково-практичної конференції «Problems and Prospects of Territories' Socio-Economic Development» (м. Ополе, 2019р.). Основні положення і результати дослідження опубліковано в 36 наукових працях, з них 5 монографій 16 статей у наукових фахових виданнях, 5 статей у виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 10 статей у інших виданнях, 8 тез доповідей у матеріалах конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п`яти розділів, висновків, списку використаних літературних джерел і викладена на 449 сторінках, основний текст складає 392 сторінок і складається з 43 таблиць, 148 рисунків. Список використаних джерел налічує 381 найменувань і викладено на 35 сторінках. Робота має 4 додатка, що подано на 16 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

1.1. Концептуальні основи управління розвитком регіону

Обласні території, їх райони і весь комплекс організацій на адміністративно виділених територіях разом, удосконалюючи відносини і взаємодії між собою, вирішують комплексну проблему – життєдіяльність і розвиток регіону. Термін «вирішують» означає, що в регіоні постійно відбувається складний управлінський процес, який залежить від якості трьох складових: влади, суб'єктів господарювання та соціуму, тобто населення в цілому, організаційною формою управління якого є громади. Недоцільно ставити питання, яка з цих складових має першорядне значення (прийmemo, як аксіому, що усі три однаково важливі і впливові), але управління, як головний регулятор взаємодій, є владною функцією, а отже «влада» адміністративна, ринкова чи громадська, в першу чергу, потребує удосконалення і перебудови.

В цілому, проблема ефективної організації влади є надзвичайно складною проблемою і різні наукові доктрини відбивають своє бачення цієї проблеми і пропонують різні шляхи її розв'язання. Підкреслимо лише, що в завершеному вигляді готових моделей на різні випадки (об'єкти, ситуації) не існує, що і активує науковий пошук подальших рішень, в т. ч. і на теоретико-концептуальному рівні.

Поняття «управління» має значення категорії, тобто базового поняття, яке формує знанієві основи в різних сферах структури наукових галузей: економіка, організація, соціологія. Але в першу чергу категорія «управління» є кореневою і змістовною в системі знань «науки управління». Множина визначень «управління» свідчить про те, що це поняття має відношення до безлічі елементів і процесів в системі «людина – знання – діяльність – суспільство – відносини – розвиток» [33, 47, 55, 94, 319, 340]. А тому окреслити межі його застосування практично не реально, а тим більш в умовах незавершеності еволюційних процесів розвитку. Для створення кластерного понятійного сімейства «навколо управління» пропонуємо таку мозаїчну модель (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Понятійний кластер «управління»

На наш погляд, немає іншого такого поняття, яке б настільки широко включалося в різні словосполучення. В приведеному «кластері» зв'язки «управління» з іншими поняттями не охоплюють і третини їх розширеного сімейства, куди правомірно віднести: методи управління, технології, оцінка стану, інституційна база управління, функції, структури, інформація в управлінні.

Такий розгляд «управління» і його словосполучень приводить до висновку, що поняття (категорія), яке аналізується, відбиває основні зв'язки людини з природою і висвітлює базовий закон існування людини і людства – закон зв'язку з природою, згідно якого людина реалізує свою активну роль в природі не стихійно, а продумано, цілеспрямовано та впливово, тобто керовано. А механізми і зв'язки цього керованого впливу пронизують всю реальність суспільного, економічного і природного буття.

Іншим важливим висновком вже на понятійному рівні вважаємо однаковою цінність управління як виду діяльності на рівні сьогодення (оперативна діяльність) і на рівні «перспективи завтрашнього дня» (стратегія розвитку). В цьому сенсі біологічна, економічна і соціальна (цивілізаційна) еволюції співпадають між собою щодо механізмів

розвитку (протиріччя, відбір, інновації, конкурентна боротьба). Уточнюючи свої підходи до управління регіональним розвитком, поглиблюючись в понятійний апарат, ми доходимо висновку, що регіон в своїх методах і механізмах управління розвитком має сприймати і розбудовувати систему своїх заходів та інструментів не обмежуючись економічними показниками та нормами адміністрування. Він має здійснювати управління з використанням техніко-технологічних інновацій, біо-екологічних закономірностей та норм соціально-економічної організації, серед яких відмітимо дві домінанти «право й інституційні правила».

В термінологічному апараті економічних досліджень звичним стало використовувати такі поняття як «механізми», «технології», «інструменти» [76, 101, 229, 261, 273]. Але змістовна їх характеристика визначається по різному і загально признаного розуміння в цьому питанні не досягнуто. Ми також не претендуємо на таке узагальнене визначення, а лише робимо спробу уточнити сутнісні їх особливості з позицій управлінської діяльності в завданнях регіонального розвитку.

В наших дослідженнях поняттям «механізм» характеризується як стійка конструктивна основа устрою системи управління або її окремого блоку, яка являє собою агрегований комплекс взаємопов'язаних елементів, призначених для виконання певних функцій управлінської діяльності. В такому значенні виникають різновиди механізмів – господарчий, виробничий, організаційно-економічний, фінансовий та інші. Механізм управління якістю, стимулами, інвестиційним процесом. Механізм має своє функціональне призначення – виконувати роботу (функцію в управлінні), вирішувати управлінське завдання або декілька завдань. Для цього механізми оснащені інструментами. Отже, механізм – це агрегована конструкція для виконання процесів з використанням відповідних інструментів.

Поняття «технології» в своїй кореневій основі має норми, правила та порядок дій. Управлінські технології визначають як користуватись механізмом, щоб забезпечити ефективне протікання процесів, організувати діяльність, досягти поставлених цілей. Технологія розкриває характер дій, послідовність, тобто вона розгортає процес в часі і просторі через певні операції. Технологія складається з правил, норм, розрахунків, оцінок. Технологія – це процес в системі, або процес системи. Отже маємо: механізм –

конструкція системи, а технологія – процес «роботи» системи. Якщо управлінську систему розглядати з позицій прийняття рішень, то механізм – це ієрархічна структура органів управління, а технологія – процес підготовки прийняття рішень. Поняття «інструменти» доцільно вживати в розумінні «деталі механізму» [33].

Таким чином, маємо таку інтегровану характеристику системи управління: механізм – інструменти – технології – процес – результат. І всі ці складові разом становлять ланцюгову цілісно зв'язану послідовність управлінської діяльності. В управлінні регіоном визначаємо два різних процеси: функціонально-діяльнісний (виконання поточних завдань) і реформаційний процес (зміна самої управлінсько-господарської організації регіону).

В термінологічному плані, розглядаючи реформаційний процес як перебудову системи регіонального управління, важливо поглиблено вникнути в поняття «зміст» і «форми». На наш погляд, «форма» є способом існування «змісту», «моделлю змісту». З позицій нелінійного мислення «форма» закріплює «зміст» в рамках визначеності, обмеженості, виділення особливостей. А звідси «реформа» є змістовною перебудовою цієї визначеності і особливостей. Вона (реформа) змінює внутрішню організаційну модель «змісту». Реформа місцевого самоврядування змінює сутнісні особливості управлінської спроможності і діяльності в межах створення нових територіальних структур і їх органів управління.

Зміст і форма управлінської діяльності проявляють себе в процесі прийняття і реалізації управлінських рішень, на що орієнтуються фахівці і науковці, що досліджують «процесний підхід» до управління. Процесний підхід до управління, в т. ч. на рівні відносин РДА та ОТГ в центрі уваги має поставити слово «діяти». Тоді понятійний кластер ключових слів можна представити таким чином (рис. 1.2).

В цьому кластерному угрупованні термінів «діяльності», що відповідають процесному підходу в управлінні всі слова можна записати в іменній формі (оцінка, нагляд, розподіл, підтримка, відповідальність та інші), але розуміння зв'язку цих визначень більш повно характеризуються в концепції діяльності.

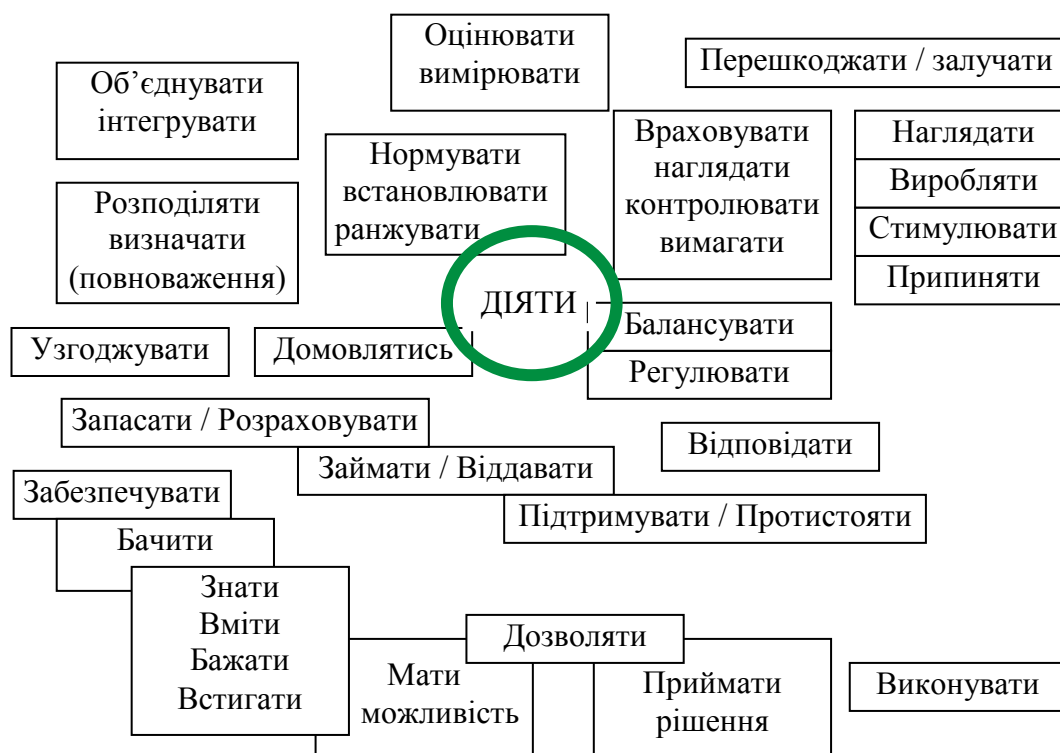

Рис. 1.2. Кластерне угруповання термінів управлінської діяльності.

Наприклад, «розподіляти» можна розуміти в часі (на етапи), за елементами (об'єктами відносин), в ситуаційному розумінні (в гострий момент), за програмами або проектами, за пріоритетами згідно рангу важливості. Таким чином, наведений термінологічний кластер є не завершеною, а базовою моделлю, що здатна на саморозвиток в залежності від напрямку діяльності, обставин, поставленого завдання та інше. Наприклад, «враховувати» необхідно інтереси учасників процесу, наявні ресурси, фактори впливу, очікувані результати.

Наведена кластерна термінологічна модель не є «прив'язаною» до об'єкту чи системи управління, а є достатньо універсальною, що важливо при розподілі компетенцій, зобов'язань і відповідальності при перебудові відносин між різними управлінськими органами регіону в процесі децентралізації влади і передачі функцій на місцевий рівень. Укріплюється право громади самостійно вирішувати питання і забезпечувати розвиток на своїй території, для чого використовуються інститути: власності, громадського устрою, виборчого права, управління і відповідальності. А сама територія громади має велику множину ресурсів, в т. ч. земля, інженерні мережі, господарства різних типів (фірми,

підприємства, установи надання послуг), власні фінанси, торгівельну систему, райпотребкооперацію, рекреаційні заклади, заповідні і охоронні зони і багато іншого.

Виробництво і сфера послуг територіальної одиниці (ТО) різного масштабу теж можна змоделювати як кластер чи класифікатор наявного господарства (сільгоспвиробництво і переробка, промислові підприємства, ремзаводи, майстерні, водоочисні споруди, мініпекарні ...) – більше 70 найменувань. І головна, все це «господарство» громади потребує фахового управління і відповідних кадрів, а отже між матеріально-ресурсною базою і кадровим потенціалом громади має бути відповідність щодо балансу знань, спроможностей і розподілу об'єктів, що знаходяться у веденні громади. При невідповідності «управління» і «базису» значно знижується (інколи до збитків) ефективність життєдіяльності громади. Маємо ланцюг: ресурси, знання, зв'язки, результат діяльності. А в діяльність слід включати не тільки поточні успіхи (прорахунки), а також і роботи «на розвиток».

Управління розвитком регіону не слід обмежувати кібернетичними основами чи традиційними уявленнями із сфери політики, виробництва, послуг. Важливо розглядати цю проблему з різних позицій, виділяючи базові елементи та процеси, на які має концентруватись увага дослідника, фахівця, керівника. Структурна модель об'єктів уваги в управлінні розвитком регіону представлена на рис. 1.3.

Процес управління на місцевому рівні базується на загальних положеннях теорії управління соціально-економічними системами, теорії ієрархії влади, а з іншого боку – на виявленні особливостей території, її потенціалу, факторів регуляторного впливу. Модель зв'язку цих впливових факторів управління показана на рис. 1.4.

Як слідує з представленої моделі процес управління починається з бачення і оцінки ситуації та перспектив, переходить в сферу оперативної управлінської діяльності і виходить на ключові пріоритети свого розвитку (земля, людський капітал, економічна база, інфраструктура, екозахист та інше).

У більшості наукових розробок системи управління та методів організації діяльності увага зосереджувалась на потенціалі і механізмах (способах) його використання [74, 160, 200].

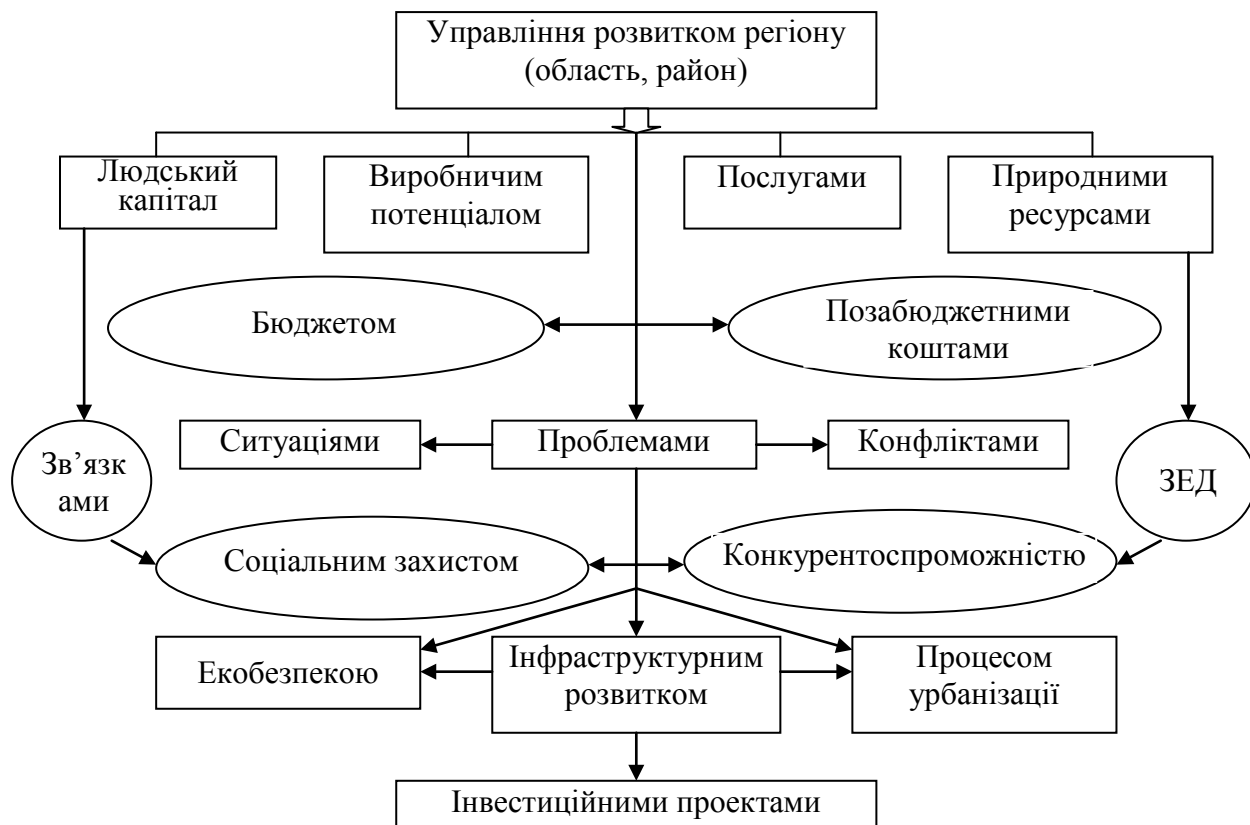

Рис. 1.3. Структурна схема факторів впливу на процес управління інноваційним розвитком регіону.

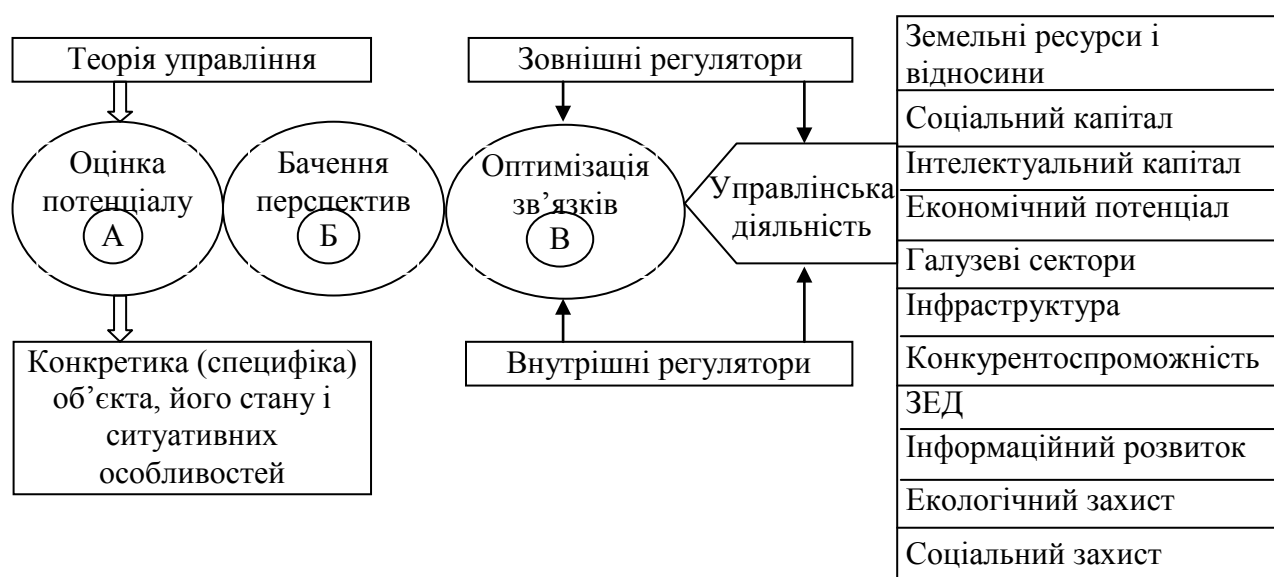

Рис. 1.4. Модель зв'язку основних завдань управління і пріоритетів уваги.

Нерідко на практиці отримувався незадовільний результат, який пояснювали браком (нестачею) ресурсів. На наш погляд, таке пояснення не є вичерпним і безапеляційним. Додамо до цього ще брак бачення і оцінювання.

Підкреслимо особливу важливість в управлінні «бачення, розуміння і оцінювання», як першооснови успіху в досягненні цілей (рис.1.5).

Рис. 1.5. Складові «бачення» перспектив.

На моделі показано, що «бачення і розуміння» є якраз «стартовою площадкою», звідки випрацьовуються реалістичні стратегії і програми дій. Само бачення має широкий горизонт і спектр: потреби, проблеми, тенденції, досвід, особливості, сценарії розвитку. Бачення також концентрує увагу на протиріччях, невідповідностях, неузгодженостях.

Неузгодженість реально існує в обох системах: в керуючій і керованій (А і Б), що нерідко приводить до конфліктних ситуацій. Процес розвитку економічної системи відбувається в умовах конфліктності випадкової, або конфліктності конкурентної (за

інтересами). А результат розвитку складової системи залежить від «ефекту» розв'язання протиріч і конфліктних ситуацій.

Як правило, усунення або нівелювання (виключення) конфліктів містить в собі одночасно імпульс, що гальмує процес розвитку (надлишкові витрати «на конфлікт») і імпульс змін, ефект розвитку та зростання.

Але можливий і варіант узгодженої дії різних блоків при впливі на один елемент (групу елементів у керуючій системі). Це дає ефект синергії – помноження сил і збільшення результату.

Найгірша модель впливу на систему, яка управляється, при максимумі неузгодженості, ізолюваності, роз'єднаності в обох блоках: А і Б. Найкраща – при максимумі узгодженості, об'єднанні в блоках А і Б. Між max і min багато проміжних варіантів. Оптимізаційна цільова стратегія – мінімізація неузгодженості у самій собі і у системі, яка управляється, це є і шлях до зменшення рівня конфліктності. В цілому – описана теорія – це теорія раціональних взаємодій.

В регіоні взаємодіють і впливають на процес розвитку ціла множина різнохарактерних сил зі своїми центрами впливу [14, 102, 105]. В жорстко структурованих моделях – відношення «шаблонно» впорядковані. В ліберально-демократичних моделях рівень впорядкованості і узгодженості суттєво знижується. Якщо у першому випадку керуюча і керована системи розділені між собою достатньо чітко, то в другому – такий розподіл не має місця (рис. 1.6, рис. 1.7).

В наведених схемах показано два типи моделей. В жорстко-ієрархічній системі керуюча підсистема (а, б, в, г, д, е) формує і забезпечує розвиток керованих блоків (1, 2, ..., n) в режимі прямого впливу, де зворотній зв'язок має сигнальне значення.

В ліберально-демократичній системі діють прямі і зворотні зв'язки між органами управління (точніше, впливу) і організаціями саморозвитку, де і ресурси, і функції управління не є жорстко закріпленими, а об'єкти розвитку (підприємства, фермерські господарства, заклади освіти і культури, ЖКГ-комплекси), що розміщені в регіоні, мають самостійні зв'язки практично з усіма стейкхолдерами в системі управління.

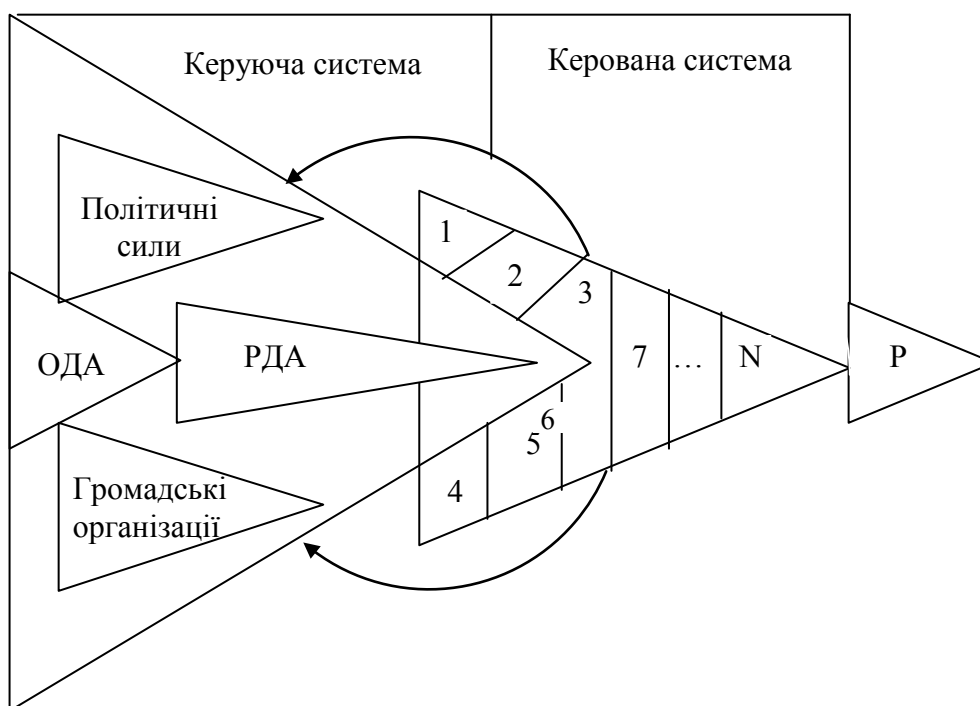

Рис. 1.6. Жорстко ієрархічна система

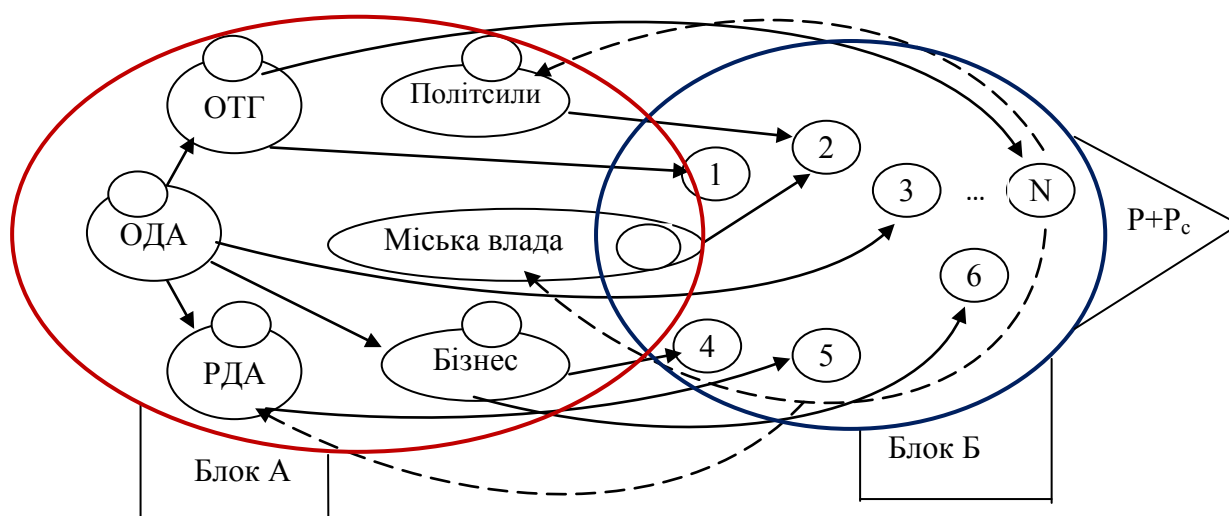

Рис. 1.7. Ліберально-демократична система.

Оскільки локальних блоків впливу значна кількість, а система – регіон є цілісною і має загальну програму розвитку, то її «центр керованого розвитку» має збалансовувати локальні впливи і видавати імпульси впливу (керування) «від свого імені». Але реально все відбувається дещо по іншому: кожний окремий учасник регіону самостійно організує зв'язки з іншими (по горизонталі, по ієрархії), а тому регіон лише частково керований. В цьому є певний позитив – окремі підприємства, громади, кластери, маючи значний

потенціал свобод, більш ефективно вирішують свої проблеми. Важливо тільки інтегрувати ці позитиви в розвиток адміністративно-територіального утворення. Множину локальних комбінацій центр управління регіону має використовувати на свою (загальнотериторіальну) користь, формуючи нове управління і, водночас, навчаючись такому новому управлінню. Тому взаємодії в процесі розвитку не піддаються формальному опису і друга модель не є в прямому сенсі «підлеглою і керованою з центру», а має більш свобод і ресурсів для саморозвитку. Відокремленість і незалежність характерні як для структурних блоків впливу з центру, так і для факторів (сил) зворотного впливу на адміністративні центри регіонального управління сфери виробництва і сфери послуг. Останні вже формуються в режимі саморозвитку і самоуправління.

При множині блоків керуючої системи управління і системи саморозвитку виникають різні комбінації «впливів» та «реакції на впливи». Як ті, так і інші нерідко бувають неузгодженими в системі в цілому (в регіоні), що є певним негативом. Реакція на вплив кожного об'єкту саморозвитку може бути різною:

- прийняти посил (вимогу) керуючого блоку і зробити відповідний крок вперед;
- не прийняти посил (вимогу) і зберегти стабільність;
- виказати супротивність впливу і знаходити своє рішення.

Для нівелювання цього недоліку використовується сучасний програмно-проектний інструмент (узгоджені учасниками заходи реформування і введення змін, планування і оргпроекування стратегій розвитку, домовленості щодо фінансування програм і інвестиційних проектів).

Наведені моделі неспівставлені тільки в теоретичному розгляді. А на практиці кожна з них має свою сферу застосування: ієрархічна має переваги при проведенні реформ, ліберальна – при використанні власних ресурсів для саморозвитку. В реальності також можна констатувати, що значна доля неузгодженості є як всередині кожної окремої підсистеми (А і Б, де А – керуюча, а Б – керована), так і між системами. Від рівня неузгодженості і неспівпадіння інтересів окремих самостійних підприємств і організацій в регіоні виникають конфліктні ситуації в регіональному розвитку.

В теорії управління не запропоновані якісь жорсткі або нормативні форми відношень між керуючою і керованою системою управління. Скоріш всього, такі форми

відношень складаються історично, залежать від базової моделі державного управління і відпрацьовуються як законодавчо, так і на практиці під впливом місцевої самоорганізації.

Сьогодні маятник «центр – регіон» зміщується в сторону регіонів і місцевого самоврядування, а отже розвиток України все більше буде залежним від саморозвитку регіонів. Розуміючи це ОДА, як більш досконала в управлінській практиці структура, має ставити собі завдання не «безпосереднього керування» містами і районами, а передати на місця досвід, здійснювати підтримку, навчати розміщені на її території суб'єкти господарювання самим управляти і вирішувати свої проблеми.

Така переорієнтація в управлінні на регіональному рівні сьогодні має значні бар'єри і ускладнення, в т. ч.:

- Апарат ОДА не маючи зовнішнього примусу не достатньо готовий «сам себе змінювати», зменшуючи долю прямого адміністрування в своїй роботі, хоча певні зрушення вже зроблені.
- Не готова до виходу на новий рівень взаємодій інформаційна система (банк даних, технологій, комунікації, аналітика «ОДА – район»).
- Інституційна і методична незабезпеченість регіонів самостійно вирішувати свої проблеми.
- ОТГ створені не в повному обсягу, а досвіду роботи у них поки що недостатньо.
- Залишається вкрай проблематичним залучення інвестицій в райони області, а великі корпорації АПК «перехідного типу» націлені на поточні прибутки і в стратегію розвитку регіонів кошти практично не вкладають.

Разом з тим, проблема саморозвитку регіонів є актуальною і невідворотною, що підвищує шанси на успіх саме там, де місцева влада візьме на себе відповідальність за організацію власних програм розвитку. ОДА має допомогти їм підтримкою щодо створення відповідних управлінських механізмів. Загальна модель управління регіональним розвитком представлена на рис. 1.8.

Напрямки, сфери, на які зміщуються акценти уваги керуючої системи в стратегії розвитку, а відповідно і в проведенні змін, визначимо таким чином: структура і форми влади на місцевому рівні; механізми і технології централізованого впливу і самоуправління; розподіл функцій, компетенцій, обов'язків і відповідальності між

адміністративно-територіальними одиницями; економічна ефективність бізнесу; соціальна захищеність населення; рівень керованості регіону; механізм самоуправління; активність громад; КПД використання ресурсів.

Для розвитку районів і міст обласного значення складно пропонувати конкретні заходи без вивчення специфіки регіонів, але деякі загальні положення і оцінки на ранговому рівні значимості можна визначити.

1. В міста, селища, села законними методами повернути трудові і інтелектуальні ресурси (через кредити, інвестиції, пільги, наділення землями, через мережу освітніх закладів, 50 % знижки на матеріали для будівництва сучасного житла та інше).

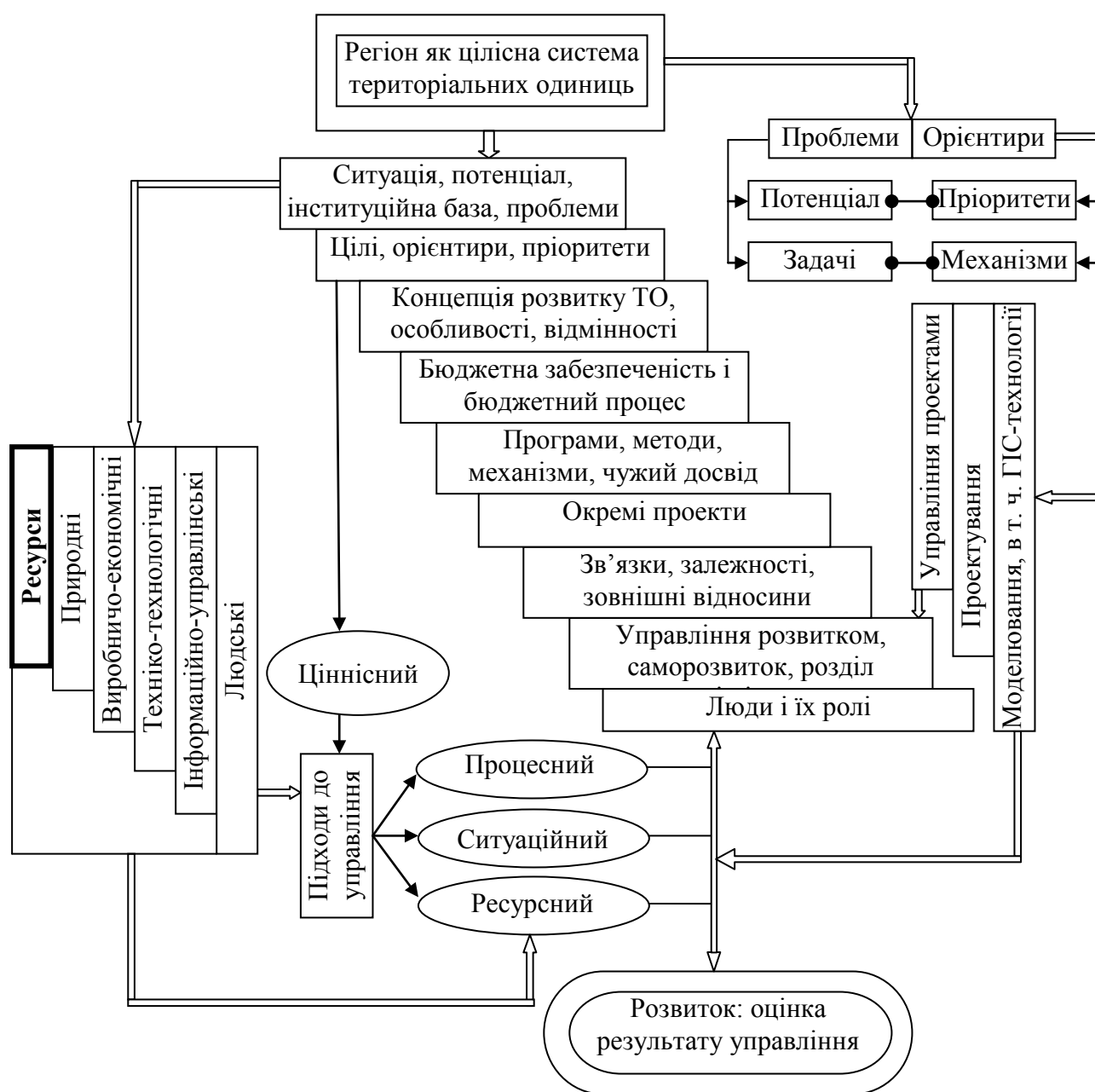

Рис. 1.8. Логіко-структурна схема управління інноваційним регіональним розвитком

2. Створити на селі нові норми і правила для ведення фермерства, малого бізнесу, створення інженерної інфраструктури, доріг, заготівельних пунктів.
3. Підтримати і стимулювати роботу створених ОТГ.
4. З великих підприємств перенести в райони сотні окремих підприємств, створивши виробничі цеха, лінії, площадки, малі форми.
5. У всіх районах на місцевому рівні розпочати розробку корисних копалин, яких в деяких областях до 200 родовищ.
6. Підключити великий бізнес на вигідних умовах до розвитку туризму, заходів оздоровлення і рекреації.
7. Оновити і задіяти «стару модель шефства міста над селом», модернізувавши її і адаптувавши до сучасних ринково-індустріальних умов господарювання.
8. Поступово але масштабно розгорнути в області ремесла і підприємства на основах національних традицій і менталітету (кераміка, кузня, лісопилка, міні-пекарні та інше).
9. Наситити область торговельними точками і мережею райпотребкооперації.
10. Створити і реалізувати в області програму альтернативної енергетики (вітер, сонце, біопаливо).
11. Децентралізація в формуванні нової системи адміністративно-територіального устрою і місцевого самоуправління.

Суспільне існування має націленість на розбудову інститутів права, справедливості, соціальної захищеності [73, 203]. Цю націленість влада і громади реалізують шляхом діалогу і узгодженості, шляхом балансу між адміністративним примусом і демократичними свободами. Історичні світові тенденції цивілізаційного розвитку свідчать про укріплення в системі розвинутих держав основ демократії і механізмів децентралізованого управління. Децентралізація має декілька важливих складових, а саме:

- політичну (передача владних повноважень з центру на місця);
- організаційно-адміністративну (утворення територіальних об'єднань і систем управління різного типу);
- фіскальну (перерозподіл податкових джерел, норм, потоків);

– соціальну (підвищити рівень громадської самосвідомості населення).

Разом ці складові становлять основу реформаційного процесу, націленого на розбудову нової моделі державної регіональної політики і просторової самоорганізації населення. Цільова політична установка і мета реформи місцевого самоврядування – створення умов для економічного і соціального розвитку країни і забезпечення її переходу в «клуб» найбільш розвинених держав світу. Ще досить важлива мета децентралізації: зближення уряду і народу. Для України ця мета має бути включена не в далекі стратегічні пріоритети, а в реальний практичний механізм поточних завдань сучасної політики, оскільки рівень довіри населення до владних інституцій досить низький.

Децентралізація є процесом, який наближає широкі верстви населення до управління на своїй території в межах існуючого законодавства і державних програм регіональної політики. Відмітимо також, що децентралізація виходить з положень економічної теорії розвитку, згідно якої якість управління розвитком територій залежить від використання місцевих умов і ступеня володіння і розпорядження на місцях всіма доступними ресурсними можливостями.

Сьогодні в Україні процес децентралізації влади розгортається як складна багатопрофільна реформа, що передбачає зміни адміністративно-територіального устрою країни, укріплення позицій місцевого самоврядування, перерозподіл норм і потоків бюджетної сфери, перерозподіл прав, обов'язків, компетенцій і відповідальності між структурними ланками регіональної влади. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів.

Децентралізація в дослідженні розглядається як державна управлінська стратегія, що ставить за мету створити більш ефективну, сучасну систему взаємодій економіки і соціуму на базовому рівні формування суспільних, економічних і комерційних відношень. Створювана нова система владних, управлінських і фінансових відношень має дати значний поштовх для розвитку як окремих територій, так і країни в цілому. Модель, що зв'язує державну політику, реформа і процес децентралізації представлена на рис. 1.9.

Просторово-адміністративна і управлінська організація території України, як і будь-якої іншої держави, є достатньо консервативною в часі та, разом з тим, на неї діє система факторів впливу, яка у певні періоди продукує в ній значні зміни. Серед цих факторів

особливо активними виявились історико-політичні, економіко-соціальні, інноваційно-технологічні, урбанізаційні.

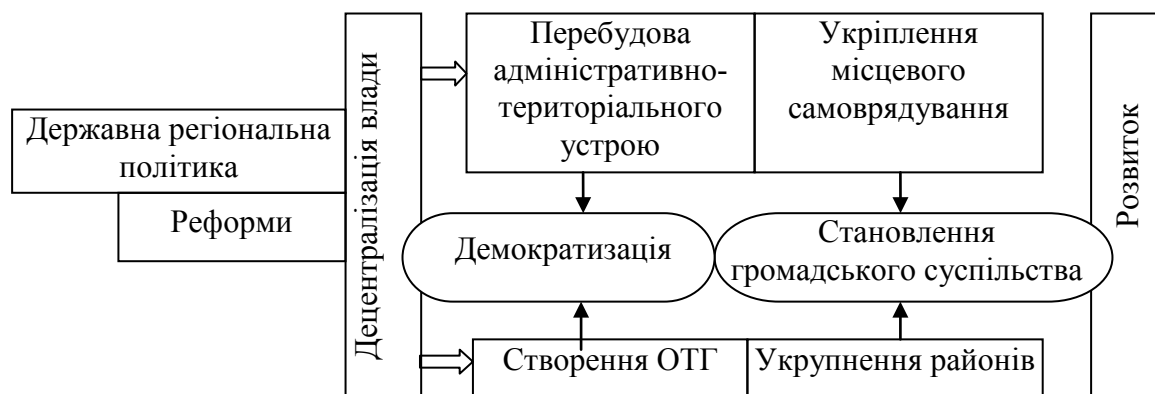

Рис. 1.9. Зв'язок реформ адміністративно-територіального устрою і децентралізації влади.

В більш розширеному вигляді і з деталізацією особливостей нашого часу систему впливових факторів можна представити таким чином (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Фактори впливу на розвиток і складові оцінювання територіальних об'єктів.

№ з/п	Фактори впливу	Складові оцінювання	Оцінка значимості (5max)
1	Просторово-географічний, екологічний	розміщення, розмежування, транспортні магістралі, клімат, ландшафт	5
2	Природно-ресурсний	земельний фонд, надра, водозабезпечення, лісогосподарський потенціал, ерозія, підтоплення	3
3	Урбанізаційний	концентрація населення і промоб'єктів, архітектурно-будівельний комплекс	3
4	Економічний	потенціал, МСБ, фермерство, конкурентоспроможність, ЗЕД, внутрішній ринок	4
5	Секторно-галузевий	галузева спеціалізація, виробничі потужності, енергетика, промислово-організаційний сектор, сфера послуг	3
6	Інфраструктурний	дороги і транспорт, ЖКГ, побутове обслуговування, торгівля	4
7	Організаційно-управлінський	асоціації, підприємство, кластери, економічні зони, мережі логістики, зв'язки, інформатизація	5
8	Соціально-демографічний	демографія, рівень життя населення, молодь, рівень знань, міграція	5
9	Науково-технологічний	структура технологічних укладів, інноваційний потенціал, інноваційна активність	3
10	Історико-культурологічний	історичні пам'ятки, заклади культури, ментальність	3
11	Інституційний	норми і правила, законодавство, соціальні і економічні стандарти	4

З даних табл. 1.1 визначається складна і змішана багатовекторність факторів впливу на регіони і території, що слід оцінювати і враховувати при їх структуруванні як об'єктів адміністрування і управління при проведенні реформ і пошуку оптимальних співвідношень між центром, прилеглими територіями і об'єктами просторового розміщення. Рішення цієї задачі ускладнюється тим, що територіальне проектування здійснюється не з «чистого листа», а при наявності вже сформованої і діючої системи територіальних угруповань і відносин між ними.

З оцінки впливу факторів (min 1 ÷ max 5) для завдань створення ОТГ і укрупнення районів області визначені 6 факторів впливу з оцінкою 4 і 5 балів, з них 3 пріоритетно важливі: просторово-географічний з екологічним компонентом, соціально-демографічний і організаційно управлінський. В символічному виразі це «територія – людина – управління». В чотири бали оцінено «економіку, інфраструктуру, інституційні норми і правила». Концепція такого оцінювання на наш погляд, достатньо виважена, а «економіка» поставлена рангом нижче «території і соціуму» на тих основах, що економіка є лише інструментом людини і людського розвитку. Те ж саме можна стверджувати про інфраструктуру та функціональні інституції.

З іншого боку, висока оцінка в 4 бали, відповідає розумінню, що пускові механізми розвитку громад і територій, на яких ці громади сконцентровані і діють, як раз криються в економіці і інституційно-правових основах організації взаємодій між учасниками регіонального розвитку, за що і відповідає «організаційно-управлінський» механізм планування розвитком та розподілом ресурсів, механізм координації зусиль контролю і стимулювання програм розвитку.

Такий теоретичний підхід ніяким чином не відсторонює реформаторів влади за умов її децентралізації в первинних ланках місцевого самоуправління, як і не є перепорою для укрупнення структур влади сучасного рівня обласних районів. Підкреслимо, що в реформах цього напрямку одночасно відбуваються два протилежні процеси: децентралізація і укрупнення. І перший крок укрупнення вже практично зроблений, хоч і незавершений – окремі громади інтегрувались в ОТГ, що теоретично і на практиці є укрупненням, концентрацією влади і ресурсів, первинною централізацією компетенцій і функцій управлінської діяльності.

Наступний запланований крок – укрупнення районів в рамках обласних територій. Проблема укрупненого районування має свої особливості. На наш погляд, навіть ставлячи в центр уваги економічні відносини і економіку як інститут виробництва та споживання, регіон слід розглядати як соціально-просторову систему, наділену можливостями самозабезпечення, саморозвитку та самоуправління, як об'єкт самоорганізації, що розвивається на основах синергетики і за наявності «спроможності». «За одиницю соціальної упорядкованості Л. Бовзенко пропонує взяти соціальну структуру як комплекс елементів, що її складають разом з правилами, які визначають процеси взаємодії цих елементів» [131, с. 24]. Розгляд регіону з синергетичних позицій потребує акцентування уваги не тільки на чітких визначеннях характеристик і тенденцій розвитку, але й на ірраціональностях та невизначеностях (рис. 1.10).

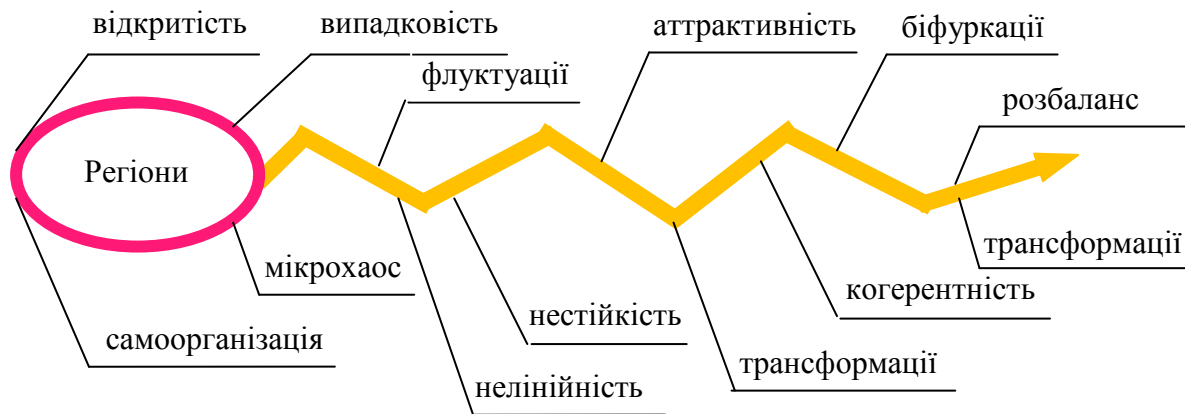

Рис. 1.10. Ірраціональні складові регіонального розвитку (синергетика).

Децентралізація наближає до базового рівня самоуправління і механізми дерегуляції – надання послуг, дозволи, контроль, механізми кадрової політики, екобезпеки, громадської варті та інші. В основі децентралізації закладено принцип субсидіарності – ресурс, дія і реакція – все в одній системі, управління в самій громаді, контроль – по місту [38, 85].

Принцип субсидіарності має і економічне значення (ефективність), і соціально-управлінське – місцева влада зобов'язана діяти по відношенню до громади таким чином, щоб надати їй можливість вирішувати свої питання самостійно, максимально прозоро і з залученням мешканців території. Децентралізація має свої виміри пропорційності щодо контролю з центру. Щодо застережень в частині пошуку оптимуму в пропорціях і межах

децентралізації, то це питання є складним і з часом буде підсилювати свою актуальність, оскільки на ранніх стадіях процесу розрахувати параметри майбутньої системи влади з високою достовірністю практично неможливо.

Але вже зараз деякі положення в перебудові можна прогнозувати.

В першу чергу, маємо переконання, що ОТГ і районні державні адміністрації входять в конфлікт інтересів, особливо в тих районах, де їх території повністю співпадають (зараз в Україні вже є 4 таких райони). Як відмічає Ю. Ганущак [170], «у таких районах зникають правові підстави для функціонування районних рад». Але не зникає необхідність державного нагляду на їх території. Отже доцільно вводити інститут «Префектів», зрозуміло, що з усіма особливостями вітчизняної дійсності.

Центральні органи виконавчої влади (ЦОВВ) передають на місцевий рівень значну долю своїх функцій, таких як: розпорядження землями за межами населених пунктів; архітектурно-будівельний контроль; реєстрація нерухомості, бізнесу, проживання особи; забезпечення порядку на підлеглий території, окрім кримінальних справ.

Цей процес передачі функцій складний і суперечливий з різних причин. По-перше, влада є одним з найважливіших ресурсів задоволення власних інтересів людини і втрачати високі позиції в ієрархії влади «центр» не має бажання. По-друге, сам процес передачі функцій влади на інший (нижній) рівень потребує законодавчо-нормативного оформлення, що не має простих рішень навіть у світовій практиці, а в Україні це пов'язано з державними і регіональними особливостями. Укрупнення території громад не може бути довільним, воно має свої логічні межі. Відстань від центру громади до її найдалшого населеного пункту має бути такою, щоб в екстрених випадках її не довше ніж за 30 хвилин могли подолати пожежна команда, швидка допомога, поліцейський патруль. Допомога, надана через більший проміжок часу, різко втрачає ефективність.

В цілому децентралізація влади і територіального управління відбувається паралельно з укрупненням громад, районів. Маємо дводенний процес структуризації. Придбання свобод частиною територій і втрата ресурсу цілісності більшої системи. Структурування, поділ, морфологізація, тобто розкладання на частини – це процес відокремлення. Структуризація розділяє ціле на елементи. Паралельний процес теж має місце. Об'єднання, інтеграція, консолідація, корпоратизація – це зміцнення цілісності та

керованості системи при зниженні свобод окремих частинок. Ці два процеси з протилежними векторами направленості, базовою основою яких є взаємодія цілого і частки системи і її елементів, загального і приватного.

В соціально-економічних системах у зв'язку з їх перебудовою на принципах місцевого самоуправління увагу реформаторів повинні займати такі питання і рішення:

1. Зміни у правовому статусі структур регіональної влади і громади.
2. Питання добровільності і обов'язковості .
3. Перерозподіл прав, функцій, компетенцій, задач, ресурсів.
4. Баланс «зовнішнього управління» і «самоуправління».
5. Несуперечливість стратегічним основам розвитку цілого (регіону).
6. Збереження свобод окремої господарської і територіальної одиниці.
7. Оптимізація інституту і норм власності (прав володіння і розпорядження).

В будь-якому випадку виділені дві тенденції (структурування на частини і інтеграції частин в ціле) регулюються нормами, правилами, обмеженнями, для чого і існують законодавство і механізм регулювання.

Україна здійснює реформу самоврядування та децентралізації влади в стислі строки, в які нові наукові розробки складно виконати з їх перевіркою на практиці. Тому значні надії слід покладати на зарубіжний досвід.

Європейські демократії і моделі децентралізації для нас достатньо показові [96, 158, 167]. Досвід європейських країн засвідчує, що є декілька теорій демократії, зокрема, ліберальна (неоліберальна) та учасницька (партисипативна). Перша визначає обмеження ролі центральної влади на місцевому рівні, друга – розглядає децентралізацію як інструмент посилення політичної участі громадян на територіальному рівні.

«Децентралізація є універсальним рецептом для країн, які бажають демократизуватися та модернізуватися», але вона не самостійно забезпечує позитивний результат, а тільки в поєднанні з «типом політичного режиму». Як уточнює автор [167] зв'язок між місцем країни в рейтингу децентралізованості та рейтингу демократичності залежить від політичного режиму. Не беручи до уваги «авторитарний політичний режим» відмітимо, що в демократичному клубі можуть бути теж досить різні політичні режими:

гібридні, цивілізаційно орієнтовані, дефектні. Важлива ступінь демократизації самого політичного режиму.

У Китаї, В'єтнамі, Уганді децентралізація влади лише посилила панування правлячих партій і закріпила їх авторитарну роль, їх монополію на владу до самого нижнього рівня соціуму (первинного рівня, базового). На базовий рівень збільшили витрати коштів та ввели виборність керівництва. В Китаї реформа децентралізації влади лише збільшила легітимність Комуністичної партії, збільшила її монополію впливу [312, 331].

У гібридних режимах реформи самоврядування теж не можуть значно покращити соціально-економічну ситуацію, якщо не змінюється монопольний політичний режим. «Сила корупції» змістилась на регіональний рівень (Болівія). Неповні демократії теж проявляють себе по різному. Так, у Франції, Польщі зокрема не було врегульовано повноваження префектів, не суттєво збільшена спроможність муніципалітетів (яких у Франції більше 30 000). В Польщі маємо реальні значні успіхи, але маємо і нестабільність системи демократії (тиск на ЗМІ, незавершена судова реформа, правий радикалізм та інше). Наступний етап – демократизація політичного режиму.

Більш досконалу демократію з якісною системою місцевого самоврядування можна спостерігати в Норвегії. Отже, децентралізація не автоматично формує демократизацію суспільства і політичного режиму держави, а значить, «трансформація одного режиму в інший полягає не в самій децентралізації, а в перебудові інших сфер публічної влади (інтеграційних зв'язків, судочинства, громадського політичного руху, зміни виборчої системи, антикорупційної практики).

Наведені сутнісні особливості розуміння децентралізації влади характеризують проблему реформ з позиції складності, еволюційної невизначеності, що і ставить завдання розбудови нової моделі управління регіональним розвитком як першочергову проблему наукової уваги.

1.2. Логіка і методологія дослідження проблем регіонального розвитку

Регіон, як соціально-економічна система просторової організації з повним комплексом функцій життєзабезпечення населення на певній території, є таким об'єктом наукового дослідження, в якому немає обмежень щодо кількості проблем і напрямків наукового пошуку. В силу своєї невичерпності для економічної науки, кожний дослідник вибирає свій напрям пошуку і формує свою логіку дослідження. Економічні знання і практичні завдання використання цих знань завжди орієнтуються на гостроту проблем досліджуваного періоду, що підсилює залежність отриманого наукового результату від оцінки ситуації і вибору з множини можливих найбільш адекватного варіантів підходу до розкриття проблемної ситуації.

Маємо враховувати при цьому, що в розвитку регіону приймає участь значна кількість різних інституціональних структур, в т. ч. органи державно-адміністративної ієрархії, системи організованого бізнесу, впливові міжнародні корпорації, структури місцевого самоврядування, інститут лідерства (персональний вплив окремих осіб) та інші. Складність проблем управління розвитком регіону полягає ще і в тому, що ці інститути діють всі разом на одній території і практично всі – незалежно один від одного. Але регіональний розвиток має бути процесом керованим, отже успіх в розвитку досягається якістю тієї системи, яка домінує в управлінні регіоном.

На даний час таку місію здійснюють обласні державні адміністрації (ОДА). У адміністрації є два магістральних напрямки своєї діяльності: перший і головний – розвивати свій регіон, щоб він престижно і конкурентно виділявся серед інших, забезпечував збільшення вкладу в національну економіку і створював високий рівень достатку для своїх громадян, а другий напрямок – провести трансформаційні зміни в самому апараті, в його роботі, в методах управління, щоб успішно виконати свою місію (забезпечувати умови для першого напрямку), оскільки управлінська система в розвитку має не наслідувати зміни в керованому об'єкті, а упереджувати змінювати себе і свої методи роботи.

Логіка дослідження змін в ОДА може бути представлена у варіанті логіко-структурної моделі (рис. 1.11). Зміст і особливості наведеної логічної схеми розкриємо

таким чином. ОДА, як державний орган управління, на регіональному рівні виконує функцію проведення основ державної регіональної політики в межах своєї території. Здійснюючи стратегічне планування і стратегічний менеджмент, ОДА оцінює потенціал регіону в широкому спектрі його елементів (природні ресурси, виробничі потужності, економічні показники, кадри, стан інфраструктури, демографічні характеристики). Така оцінка не є разовим заходом, а має сформуватись як постійний механізм внесення змін і уточнення ситуації.

Адміністрація розглядає проблему зв'язку обласного центра (міста), районів та міст обласного значення і здійснює заходи щодо укріплення цих зв'язків, розуміючи, що злагоджена взаємодія і підтримка структурних ланок регіону забезпечує синергетичний ефект, а роз'єднаність вносить розбаланс у розвиток регіону [5, 21, 46, 150]. Формою організації взаємодій можуть виступати інститути ДПП, консультаційні центри, фонди, суспільні організації.

ОДА, маючи оцінку потенціалу, визначає пріоритети (переваги) в завданнях розвитку, що враховується при розподілі уваги і ресурсів. З історичного досвіду процесів розвитку наукова думка твердо стоїть на позиціях домінуючого впливу інновацій і інвестицій в інновації, що виводить завдання покращення інвестиційного клімату в основні пріоритети, особливо в умовах суттєвої нестачі власних коштів у первинній ланці господарювання.

Завдання дослідження в цьому секторі знань полягає в тому, щоб виявити і запропонувати найбільш впливові методи покращення інвестиційного клімату: за прогнозами це економічні та інституційні методи, а не адміністративні.

В секторі управлінських проблем – головне завдання трансформації – оновлення і перебудова системи управління, де ключові вузли: кадри, інформація, управлінські технології, стимули і відповідальність.

На приведеному рисунку 1.11 центральним в логічному ланцюжку дослідження є управління розвитком регіону.

Рис. 1.11. Логіка дослідження проблеми управління регіональним розвитком

Цілі управління – підвищення конкурентоспроможності регіону і ефективності економічної діяльності. З завдань ОДА щодо досягнення цих цілей головними є – управління ресурсами (в стратегічному розумінні), залучення інвестицій, бюджетна підтримка, інформаційне забезпечення і впровадження інжинірингу. Жодна із названих складових забезпечення успішного розвитку регіону не має завершеного наукового вирішення, а діюча практика управління показує низький КПД щодо використання цих ресурсів та інструментів.

Тому дослідженням ставиться завдання отримання нових знань з проблем управління регіональним розвитком і максимально широке їх розповсюдження серед усіх учасників цього процесу. Поглиблене дослідження цих питань виконано на матеріалах ХОДА. Слід відмітити, що ХОДА за два останні роки, саме у сфері дифузії нових знань з економіки, організації та управління здійснила значні кроки вперед, чим в значній мірі можна обґрунтувати наявні успіхи регіонального розвитку в 2016 і 2017 роках. [7, 323, 324].

Третій блок нашої логіко-структурної моделі наукового дослідження проблем розвитку регіону потребує концентрації уваги на створенні умов для саморозвитку районів і міст обласного значення. Напрямки дослідження – розвиток сільського господарства, у т. ч. створення об'єднаних територіальних громад, «зміна норм і правил» щодо взаємодій по лінії «центральна влада – район», розвиток інфраструктури і ЖКГ в районах, опора на місцеві ресурси [4, 40, 21, 98, 204]. В умовах сьогодення залишається безліч невирішених задач на цьому рівні і головні з них: баланс між управлінням ззовні (по ієрархії) і самоуправлінням, насичення регіонів кадрами фахівців і робочої сили (а не відтік їх з районів), укріплення районного бюджету власними надходженнями і зменшення залежності від субвенцій (дотації) з центру. Децентралізація управління з позицій бюджетного забезпечення на місцях вже показала значні позитивні зрушення, але цей процес не завершений. А окрім того, як і кожна новація, зміцнення бюджетного потенціалу в районах і структурах ОТГ містить в собі не тільки позитиви.

Досвід показує, що і ОСББ, і приватизація, і зараз ОТГ не виключають значні негативні наслідки, особливо що стосується розподілу коштів та їх ефективного використання. Є реальні ризики зловживання керівними органами на місцях правами

використання ресурсів в своїх корисних цілях, що потребує превентивних заходів. Залишається і ризик інших бар'єрів і зловживань на рівні місцевих керівників, в т. ч. і в громадських об'єднаннях. Отже, економічні дослідження не повинні оминати увагою і «бюрократію», оскільки цінність таких досліджень не в «розумних» викладках і пропозиціях, а в реальності і корисності управлінських практик, що мають бути розбудовані на нових знаннях.

Розглянута логіко-структурна схема дослідження характеризує науково-прикладну лінію розуміння і пошуку нових виважених рішень щодо управління регіональним розвитком. Але вона призведе до бажаних результатів, в першу чергу, при умовах, якщо дослідження забезпечити теоретико-методологічними реперними точками.

В своїх базових основах наявні методологічні і теоретичні напрацювання є надійною платформою для пошуку адекватних часу і складності досліджуваного об'єкту, для інструментів пізнання проблем і введення змін. Цей крок вперед необхідний, якщо слідувати принципу «нова проблема вирішується новим інструментарієм». Початок вирішення проблеми і успіх її розв'язання наука пов'язує з методологією [22, 53, 74, 183].

Методологія – є сукупність методів раціонального пізнання і раціональної діяльності. Вона базується на системі правил і нормативів, які співставляються з законами і властивостями реальної дійсності. Ці правила – є правила суджень, доказів, логіки. Серед законів – основні діалектичні – розвиток, еволюція, зміни через протиріччя, відбір, поділ та інтеграцію. Методологія забезпечує шлях до істини. Вона включає у свій предмет дослідження і уточнення понять, їх сутності, відмінності, генезису в еволюції мови. Вона якісно характеризує слова як терміни, описує їх, рекомендує значення і умови використання понять в практичній роботі науковців, проєктантів, управлінців. Методологія виявляє і описує протиріччя, проблеми, ситуаційні особливості в сфері своєї уваги, в об'єктах дослідження і трансформацій.

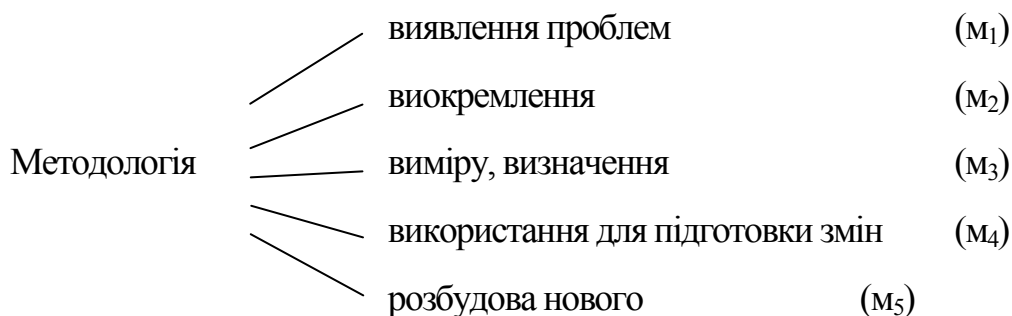
Розвиток методології як фундаментального інструментарію наукових досліджень особливо динамічно трансформується в гуманітарних науках, де об'єкт дослідження (політика, економіка, соціум, людина) є найбільш складним і нерівноважним. «Особливо впливають на розвиток методології процесу диференціації та інтеграції наукових знань, докорінні перетворення класичних наукових дисциплін і поява множини нових,

перетворення наук у безпосередньо виробничу силу суспільства. Діалектико-матеріалістична методологія, яка тривалий час визначалась як узагальнення, в нових умовах вже нездатна виявити і обґрунтувати внутрішні побудники та заходи виживання і розвитку ... різних соціально-економічних систем, що й привело до виникнення синергетики як нової інтегрованої методології XXI століття [46].

Методологія відіграє роль базового комплексу знань з питань організації творчої діяльності та практики життя. В її кореневих основах – філософське осмислення реальності, проникнення в природу мислення, логіка побудови доказів, емпіричний підхід до явищ природи, узагальнення почуттєвого досвіду, принципи переходу від абстрактного до конкретного. Зважаючи на те, що світ, природа, людство постійно змінюються, а швидкість в часі цих змін експоненціально прискорюються, виникла загроза відставання знань від реальності, на що і відреагувала прогресивна наукова думка: запропонувала методологію самоорганізації і синергетики [60, 77, 102, 110].

Синергетика признала нелінійність процесів розвитку, що зменшило роль екстраполяції, непропорційність впливу слабких сил в певних періодах стану системи (ефект малого збурення), загальний принцип незворотності розвитку, біфуркаційні точки, проблему вибору, розуміння фрактального устрою (подібності частини і цілого), закономірність випадкового та інше. «Всі реальні системи, як правило, нелінійні і відкриті, а «закритість і лінійність є винятком із правил» [219].

Загальноприйнято, що методологія є своєрідним інтегрованим інструментарієм цілісного бачення і розуміння об'єкта, явища чи процесу. І такий погляд досить корисний. Але методологія має і свою внутрішню складність і неоднорідність. Пропонуємо розрізнити в методології такі особливості її внутрішнього змісту:

І в кожному з цих напрямків пізнання і введення змін (розбудови нового) є свої особливості щодо дослідження проблеми в цілому.

Формально «методологічну логіку» можна записати таким чином:

$$M_K = M_3 \{M_1 \neq M_2 \neq M_3 \neq M_4 \neq M_5\} = P_B \cdot g, \text{ де}$$

M_K – методологічний підхід до проблеми K ;

M_3 – загальна методологічна база;

$M_1, M_2 \dots M_n$ – специфічний інструментарій дослідження проблеми і її вирішення;

P_B – вирішення проблеми;

g – коефіцієнт довіри до методологічного інструментарію.

До нового, з позицій розвитку методологічних знань для розкриття концепції «управління регіональним розвитком», ми зараховуємо:

- погляд на науковий напрямок «регіоналістика» з позицій регіонального саморозвитку, в той час як класична регіоналістика предметом свого дослідження вважала централізоване управління розвитком продуктивних сил;
- пріоритет не скільки ефективності виробництва, скільки рішення цільових завдань підвищення конкурентоспроможності регіону;
- уточнення поняття «конкурентоспроможність»;
- програмно-проектну методологію управління розвитком;
- наділення регіону, як цілісного об'єкта, якостями, характерними для живих організмів (інтереси, поведінка, рефлексія, адаптаційні властивості та інше);
- поступова заміна методів і форм адміністративно-командного тиску на методи інституційної організації та механізми ринкового регулювання;
- регулювання економічної стійкості господарчих суб'єктів через систему зв'язків і розвиток комунікацій;
- фактор інноваційності не стільки в техніко-технологічному аспекті, скільки в інституційному та організаційно-управлінському.

З цих первинних аксіом ми розглядаємо регіон в його економічній системності як поліцентричну надсистемну єдність, яка в методологічному сенсі конкретизується стосовно різних сфер теоретичної змістовності і практичної діяльності.

Зазвичай, методологію розглядають в складі таких її частин: ціль дослідження, предмет, об'єкт, принципи, методи, система завдань [116, 268, 270]. В нашому розумінні, методологія більш глибинна в структурі самого свого вчення і її недостатньо зводити до

цілі і методу як інструментарію пізнання процесу чи явища. Систему методологічних знань пропонуємо розширити до такої моделі (рис. 1.12).

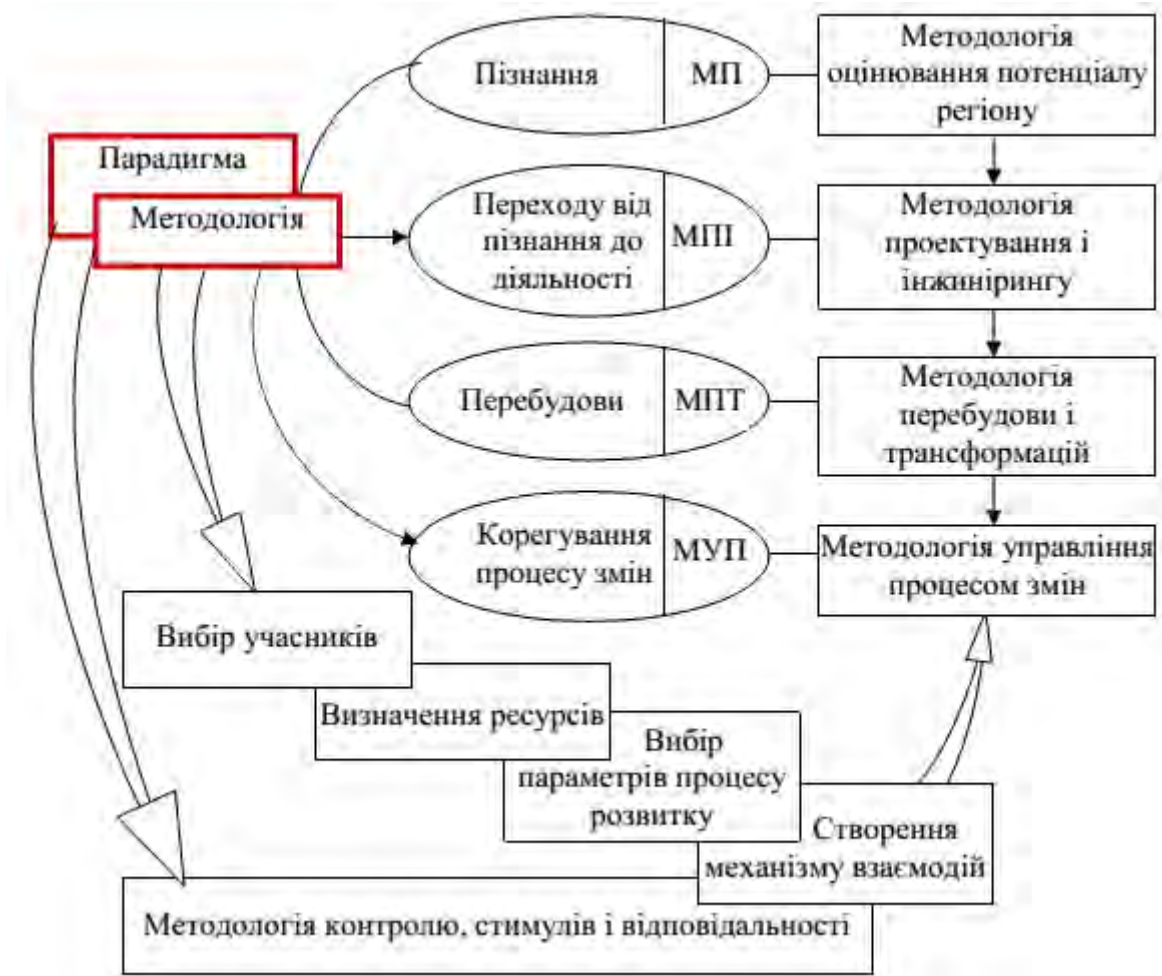

Рис. 1.12. Система методологічних знань підтримки розвитку регіонів

В представленому на рис. 1.12 варіанті наша модель методології управління розвитком регіону включає такі складові:

- пізнання, аналіз, оцінювання, виділення специфіки регіону як об'єкта розвитку;
- методологічні особливості проектування і інжинірингу (об'єктно-елементна модель);
- методологія трансформацій (процесна модель);
- методологія корегування відхилень і змін (регуляторна модель).

Отже, ми включаємо в методологію розвитку – специфіку об'єкта, установки, цілі розвитку, інструментарій інжинірингу, механізм і технологію організації змін.

В сучасному класичному визначенні, що «Методологія – це наука про найбільш загальні принципи пізнання і перетворення об'єктивної дійсності, шляхи та способи цього

процесу» [36], змістовна суть сформульована, на наш погляд, досить вдало, тільки термін «принципи» дещо звучує розуміння вкладу методології в інструментарій наукового знання. Скоріш за все, разом з «принципами» у методологічний ресурс входять також механізми, технології, моделі. Сучасна методологія все більше деталізується в інструментарії дослідження і введення змін, а це сьогодні такі нові інструментарії як інституційний, аналітичний, інжиніринговий, математичний, кібернетичний, біосоціальний та інші. Не випадково економічна наука сьогодення найбільший імпульс в своєму розвитку отримує шляхом інтеграції знань з інших наук (соціологія, біологія, інформатика, енергетика).

Але методологічне забезпечення, навіть в такому розширеному варіанті не буде досконалим. Необхідно ще здійснити вибір і визначення учасників процесу розвитку (ядра, партнерів можливої підтримки), ресурсів (наявні, необхідні, додатково залучені), параметрів процесу (показників, індикаторів, факторів впливу), механізму взаємодій (для досягнення ефекту емерджентності і синергії). Доповнює методологічну базу розвитку регіону методологія контролю, стимулів і відповідності. На цій базі знайшли розвиток і використання інжиніринг, бюджетування, управління проектами, управління якістю [30, 33, 147].

В методологію також включаємо прийняття парадигми, як сукупність передумов наукового дослідження. Парадигму розглядаємо як фундаментальну установку, набір переконань і компетенцій, цінностей і технік, які мають бути сприйняті основними структурами регіону і учасниками організації процесу розвитку. Парадигма, в нашому розумінні, це «дороговказ», апріорі, переконання. Конкуренція різних поглядів, уявлень, переконань розширює і «шліфує» парадигму, керівну лінію для досліджень і введення змін. Тому вона не є «вічною», а зберігає свою продуктивну силу певний час, а потім, при накопиченні невідповідностей і збоїв, змінюється на нову. Обґрунтовуємо відношення парадигми до структури методологічних знань тим, що вона несе в собі пізнавальний і нормативний зміст, а ще й тому, що втративши свій «позитив» вона може стати тормозом, бар'єром на шляху нових знань і розвитку. Відомо, що нововведення згубні для старої системи поглядів, норм, оцінок. Нові радикальні теорії в рамках старої парадигми не

виникають вже сформованими, вони в ній можуть тільки «проклонутись», генеруючи в перспективі відмирання старого.

Поглиблюючи уявлення про методологічну сторону пізнання і діяльності, наведемо такі авторські уточнення. Відмінності між теорією і методологією: автори [224] вказують «від теорії пізнання методологію відмічають акценти на інструментарій пізнання». В нашому розумінні – методологічна сторона інструментальної технології, як складова теорія, надає системостворюючі положення, постулати або узагальнюючі судження.

Методологія – це скоріше логіка науки. Хоча і саму науку розглядають як «методологічні засоби практичної діяльності» [269]. З такими уточненнями доходимо висновку, що методологія має дві різні властивості. Перша – роз'яснення, доведення, узгодження, тобто деякі рецепти, норми, догмати. Друге – передумови і орієнтири, способи побудови наукових теорій і викладок, тобто креатив, генезис, творчість. Це «друге» засновано на «вірогідності мислення» та інтуїтивності. Яка з цих функцій або значень методології приведе до кращих результатів наперед визначити складно, а от їх пропорція 50 на 50 безпрограшна у більшості випадків вирішення проблемної ситуації.

У більш практичному (а не філософському значенні) методологія більш цінна і продуктивна як парадигмальна установка, як систематизуюча теоретична установка науково-дослідницької діяльності. В наш час методологічна складова дослідження і введення змін підсилює своє корисне значення як невід'ємна частина управлінського процесу у зв'язку з тим, що швидкість змін реального стану економічних систем значно більша, ніж швидкість їх дослідження. Цей факт тим більш важливий, що в моделі «регіон» ми маємо справу зі складноструктурованою самоорганізованою системою з цілою множиною синергетичних властивостей.

Наш об'єкт дослідження – регіон. Логіку його дослідження з позицій проведення реформ розбудовуємо з таких позицій (рис. 1.13).

В методологічному плані проведення досліджень і наукових розробок, на наш погляд, є відмінності і особливості в інструментарії (в розумінні методології як бінарної системи, що поєднує «метод з інструментарієм») в залежності від етапності пізнання та здійснення трансформацій об'єктивної реальності (табл. 1.2).

Рис. 1.13. Складові методологічного розгляду реформаційного процесу на місцевому рівні.

Виділені в табл. 1.2 комплексні характеристики специфіки методології дослідження і введення змін в своїй основі можна вважати структурованими на рівні універсальності і узагальнення. Це означає, що такий підхід може бути використаний в будь-якій сфері знань. Але разом з тим, вже на теоретичному рівні стає зрозумілим, що природа самого явища, чи характер об'єкта дослідження і ситуаційних особливостей його стану можуть вносити корективи в деталі пропонуємого підходу. Зокрема, значний вплив на уточнення методу і інструментарію чинять такі фактори як специфіка досліджуваного об'єкту.

Наш об'єкт дослідження і його особливості визначаються в організаційно-економічному секторі знань. Конкретніше – це проблематика створення і управління розвитком систем місцевого самоврядування. На сьогодні це ОТГ. За логікою дослідження і управління розвитком ОТГ, згідно запропонованому структуруванню в методологічному підході до вирішення вказаних проблем, побудуємо таку композитивну схему «акцентів уваги» на особливостях дослідження ОТГ як складової частини розвитку місцевого самоврядування.

Таблиця 1.2 – Структурно-морфологічна матриця особливостей методологічного підходу до реальних явищ та об'єктів реальності

Етапи наукової діяльності Методологічна специфіка	Послідовність наукового дослідження	Акценти уваги
X ₁	Виявлення проблеми та постановка завдань дослідження	Причини пошуку, актуальність, ступінь новизни, суспільні потреби. Признаки і особливості.
X ₂	Виділення, опис, оцінка проблеми, підходи та їх вибір	Специфіка сфери знань, язык опису, оцінка складності, зв'язок з іншими сферами знань.
X ₃	Вимір характеристик, вибір інструментарію розв'язання проблеми	Критерії, характерні показники виміру, інструментарій, моделювання, доказова база. Надійність і довіра до нових знань.
X ₄	Використання нових знань в теорії та практиці. Введення змін, організація інноваційного процесу	Потреби практики, сфера використання, варіантні розробки, очікувані прогнози, умови проектного виконання. Негативи, позитиви.

Розвиток регіону в цілому чи окремої ОТГ, в рамках діючих в дореформаційний період моделей, здійснити практично неможливо: змінились умови та нормативно-правова база. Потрібно нова модель, розбудова якої вже відбувається, але завершення немає. Удосконалити нову модель пропонується за такою концептуальною схемою (рис. 1.14).

На схемі ключові елементи визначені як: специфіка регіону, місцеві ресурси, механізми розвитку, параметри управління розвитком. В нову модель включені: різновиди фінансового забезпечення, сценарні варіанти і параметричне моделювання.

На моделі рис. 1.14 в концептуальну схему змін також включені такі елементи як «потенціал» і «цінності». Потенціал є вихідним блоком ресурсів і можливостей і в управлінні розвитком визначається (розробляється) стратегія його використання, тобто йому надається пасивна роль. Інша ситуація з «цінностями».

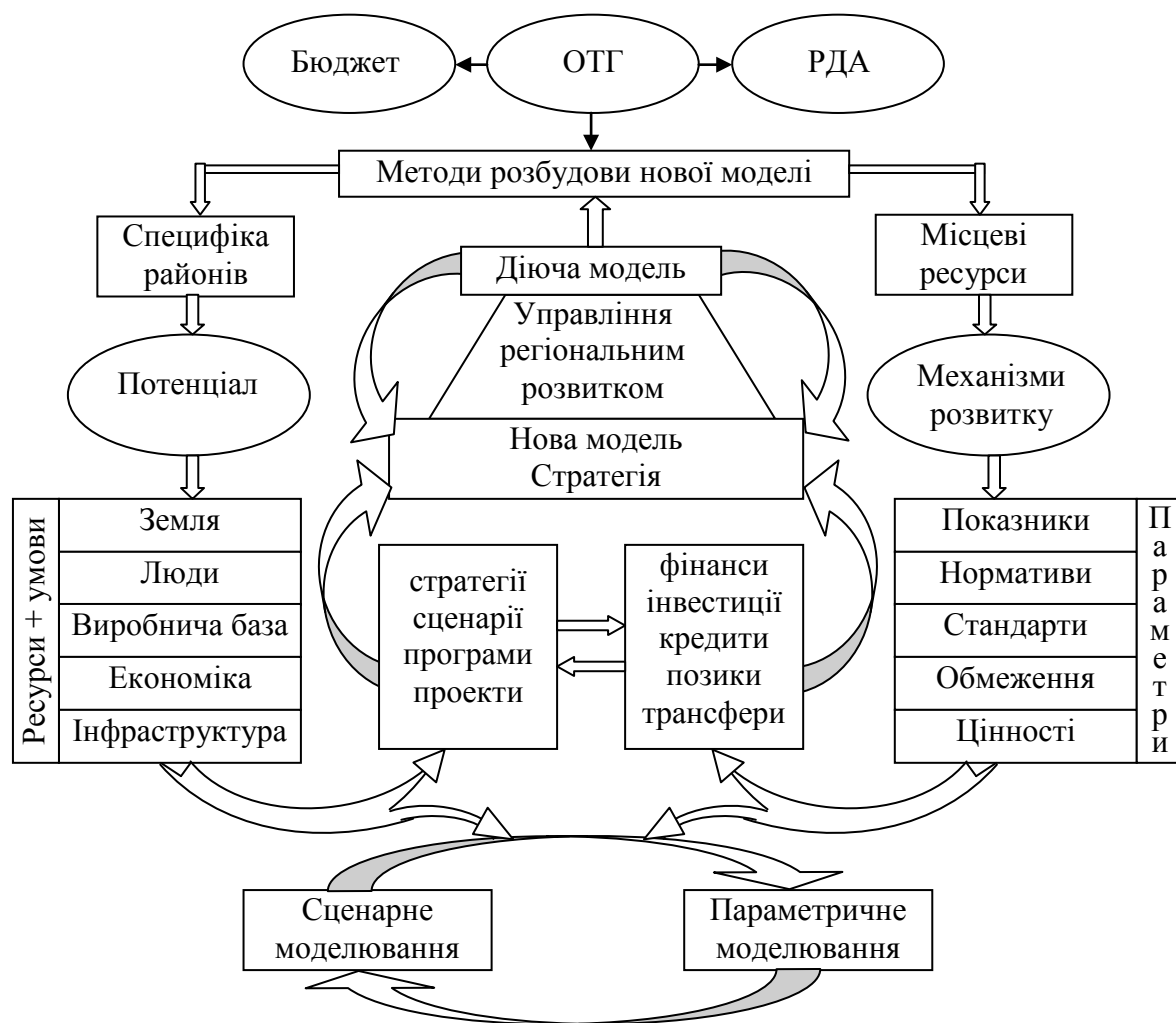

Рис. 1.14. Концептуальна схема зміни моделі управління розвитком ОТГ.

Цінності і ціннісний підхід є безпосередньо активною частиною стратегії розвитку і завдання їх використання не ставиться. Цінності становлять внутрішню персональну і колективну силу впливу на розвиток і практично вони доповнюють потенціал регіону (АТО) стимулом розвитку [43, 311].

Щодо потенціалу, розкриємо його історію появи і зміст. В XIX ст. латинське *potentia* було запозичене у французькій мові і набуло похідну форму «potential» із початковим значенням «спроможний» (потенціальний), яке з часом розширилось до більш загального тлумачення як «сукупність джерел, можливостей, засобів, які можуть бути використані для вирішення будь якого завдання».

З філософського розуміння «спроможності, можливості» термін «потенціал» знайшов використання пізніше в конкретних економічних дослідженнях тематики розвитку виробничих сил, теорії підприємств з позицій їх успіху в господарчій діяльності

та максимізації виробничої функції. Розуміння потенціалу без протиріч вкладалось в ресурсну концепцію відокремлених економічних систем. Інший змістовний відтінок потенціал набуває в значенні «здібності» та «здатності». Це вже ближче до людських індивідуальних властивостей. І ця з особливостей потенціалу пов'язується з проблемами розвитку: стратегія, механізм, процес розвитку, досягнення цілей. Трудами В. Катькало [136], Р. Нельсона [217], Р. Гранта [82] в ресурсну концепцію потенціалу привнесено організаційну та знанієву складові. В подальшому ресурсну і інноваційну складову потенціалу, в їх інтеграції ми знаходимо у Г. Клейнера [143], а розуміння потенціалу як цінності економічної системи запропонував К. Менгер [199] (австрійська школа). Якраз цінність будь-якого роду і є пріоритетом, причому цінності навіть в одній системі досить по різному можна трактувати: для власника – зростання вартості інвестованого капіталу, для менеджера – розширення обсягу продаж, для постачальника – безперервність замовлень. Навіть неповний ланцюжок характеристик (ресурс, здатність, компетентність, цінність) показує, що потенціал в теоретичному його трактуванні є різноплановим, в ньому науковці виявляють все нові властивості, а отже і сфера використання цього поняття в економічних розробках постійно розширюється.

Достатньо вагоме його значення і в завданнях управління регіональним розвитком. Велика кількість наукових робіт присвячена розкриттю проблеми «потенціал конкурентоспроможності регіону» [130, 144, 161, 195].

В цьому аспекті ми маємо відмітити, що потенціал конкурентоспроможності регіону і в більш узагальненому тлумаченні потенціал розвитку регіону має множину властивостей, а саме цілісність, відкритість, складність, нестабільність, синергетичність, адекватність, інноваційність. Разом – це потенціал вклад, можливості вкладу в розвиток.

В складній системі ресурсів і можливостей регіону матеріально-технічна і навіть фінансова сторона може бути визначена більш-менш точно. Зовсім інша ситуація щодо компетенцій і можливостей в частині нематеріальних активів. А як раз останні характеристики потенціалу в нових умовах постійно і швидко збільшують свій вклад в розвиток. В регіональній системі чітко розділити матеріальні і нематеріальні активи досить проблематично, якщо виділяти просторову складову (територіальну), трудоворесурсну (кадри), землю та екологічну складову, технологічні ресурси. Наприклад, технологічні

ресурси, в т. ч. з інноваційною складовою, являють собою складну «суміш» матеріального і нематеріального: проекти та зразки – матеріальне, а патенти, інтелектуальна власність, компетенції, інформаційні ресурси в основі своїй становлять нематеріальну складову потенціалу.

В процесах розвитку регіону, в потенціалі конкурентоспроможності підсилюють своє значення як рушійні сили – інформаційна складова, організаційна, управлінсько-технологічна, іміджева і репутаційна ... А це здатності, компетентності, інноваційна активність, методи і механізми взаємодій, що забезпечують ефект синергії.

Отже методологічний висновок – в нашому дослідженні акцент уваги зміщується на нематеріальні активи і, окрім того, набирає значення вкладення інвестицій в інтелектуальний капітал.

Ключові особливості нашого методологічного підходу до розбудови нової моделі управління розвитком територій сформулюємо таким чином.

1. Виділяємо поняття «методологічної цінності» науково-практичних розробок, що відбиває характер їх впливу, ступінь впливу на процес розвитку територіальної організації економічно-соціальних систем (ТЕС).

2. Суттєво-змістовне визначення самого поняття «територіальна економічна система», що уточнює змістовну сторону понять «адміністративно-територіальна одиниця», «регіон, район».

3. Визнання такої характеристики ТЕС як її активність, тобто змінність і поведінка аналогічно «живим об'єктам». ТЕС займає не пасивну, а активну поведінку по відношенню до дослідника. Аналогічно ТЕС методологія розглядає ці особливості ситуаційних позицій і таким чином вона розуміється як методологія рефлексійних відношень, що в математичному аспекті відповідає «теорії ігор». Середовище також формує свою поведінку.

4. Правомірність існування множини різнотипних підходів в дослідженні «регіонів, ТЕС та інших реально розімкнутих систем. Отже, в кожному конкретному дослідженні вирішується завдання систематики і вибору підходу з множини існуючих, або розробки нового, в т. ч. шляхом комбінування вже відомих інструментів. Останнє визначено як методологію «трансформерного» типу.

5. Зі складових нового методологічного підходу виділяємо «аналітичну функцію управління» та «методологію інжинірингу». І перша, і друга теоретична описана і змістовно розкрита в нашому дослідженні, а також використана на практиці управління регіональним розвитком.

6. В своєму методологічному підході ми віддаємо пріоритет управлінню зв'язками і взаємодіям між елементами регіональної системи, а не поглибленню у внутрішні характеристики, в самі елементи. Відповідно з цілями і завданнями розвитку регіону «зв'язки і взаємодії» найбільш активно впливають на структуру та морфологію самої системи. В традиційних методологічних основах досліджень і здійсненні трансформацій пріоритет віддавався елементам: виробництво, підприємство, установа, організація.

7. Складовою нашого методологічного підходу є орієнтація на «позитиви» або теорія «позитивізму». Суть її полягає в тому, що аналізуючи ТЕС, її потенціал і фактори впливу на процес розвитку, ми враховуємо як негативи, так і позитиви в ситуаційному стані системи, але перевагу віддаємо позитивам, тобто не бар'єри, а точкам зростання, не самим протиріччям в системі, а шляхам їх розв'язання.

8. В нашу методологію ми включаємо концепцію «втрат», розуміючи «втрати» як в їх реальному розрахунку та обліку, так і такі, що складають «недоотримані вигоди», нереалізовані можливості. У перспективі такі втрати стають помітними.

9. Методологія управління розвитком традиційно базувалась на класичному розумінні протиріч як рушійної сили, що не визиває сумніву. Новим в нашому методологічному підході є звернення до механізму протиріч, який в сучасній економіці визначився як механізм виникнення і розв'язання конфліктів. Зараз економіка в цілому є конфліктною і підпадає під об'єкт дослідження такого наукового напрямку як «конфліктологія», вивчаючи банкрутство, тіньові схеми, судові справи з економічних питань (ухилення від податків, боргові стягнення, штрафи, рейдерські захвати і багато іншого).

10. Вводимо в розгляд ситуацію балансу прямого (адміністративного) управління з опосередкуванням, тобто укріпленням самоуправління, ініціатив знизу, колективного договору, узгодження на місцевому рівні. Згідно реальних тенденцій пропорції між прямим управлінням і опосередкованим активно і суттєво зміщуються у бік останнього.

11. Важливим методологічним принципом вважаємо оцінку якості інформації, її повноти і своєчасності, а також довіри до неї. В управлінні розвитком інформаційне забезпечення виходить в ранг основного ресурсу, тим більш, що воно (в аспекті знанієвої компоненти) визнається головною складовою інтелектуального капіталу, а відтак і рушійною силою інноваційного розвитку і підвищення конкурентоспроможності регіонів.

12. Новим вкладом в розвиток вважаємо поглиблене розуміння змісту категорії «конкурентоспроможності регіону».

1.3. Фактори, принципи і умови інноваційного розвитку регіону

В реформах перебудови системи управління регіональним розвитком поєднані декілька складових, а саме: децентралізація влади; укрупнення територіальних одиниць; зміни в адміністративно-територіальному устрою; формування нової моделі місцевого самоврядування; перехід регіональної політики на новий системний рівень.

Весь перерахований комплекс складових досліджуваного реформаційного процесу протікає в часі разом і у взаємодіях між суб'єктами влади, породжуючи при цьому надзвичайно складну ситуацію для розуміння і проведення заходів. Сама ж система заходів теж складна і багатoproфільна. В ній мають бути використані:

- правове підґрунтя;
- інституційні норми;
- економічні характеристики і показники;
- організаційно-управлінські моделі, механізми і технології і багато іншого.

Але вже й перераховано достатньо для того, щоб аргументовано ставити питання про необхідність розробки і прийняття до реалізації нового теоретико-методологічного підходу до вирішення означеної проблеми.

Розглядаючи запропоновані особливості авторського методологічного підходу підкреслимо, що деякі з цих положень окремо висвітлювались раніш іншими науковцями наприклад, д. е. н. Мамонтова Н.А. в книзі «Острозька академія», стаття «Криза сучасної економічної парадигми у формуванні механізму інноваційного розвитку». [188, с.74] зазначає: «Значною перешкодою для використання теоретичних знань на практиці є те, що

логічною передумовою усіх предметних наук є припущення про те, що об'єкт дослідження є пасивним, не чинить перешкод отриманню знань про нього... . В економіці ситуація інша – об'єкт, що включає людей з їх потребами та інтересами, має «свою поведінку» і часто змінює її».

Отже ми доводимо, що складні комплексні проблеми сучасності в їх економічній постановці для свого якісного вирішення потребують нового методологічного підходу, оскільки в рамках старої парадигми зусилля науковців не дають бажаного результату [19, 24, 140, 210].

На даний час спостерігається розгортання трансформаційних процесів в суспільстві України, що потребує дослідження стратегій, механізмів і технологій управління розвитком регіонів. Регіони України, які мають законодавче закріплення в її адміністративному устрої, є надзвичайно складними економічними системами. З одного боку, регіони є цілісними утвореннями як просторові географічні і адміністративні території, мають власний орган державної влади (ОДА) і самоуправління (місцеві ради, територіальні громади), наділені власними і міжбюджетними сумами фінансів, і при цьому, при всій самостійності бізнес-підприємств на їх території, регіональні органи управління розробляють загальну стратегію економічного розвитку, відповідають перед державою за соціальний захист населення на своїй території, залучають всі господарчі та інші об'єкти до розбудови інфраструктури, контролюють екологічний стан свої території. І в цьому сенсі ми розглядаємо регіон як цілісну відносно самостійну економічну систему зі своїм механізмом управління.

З іншого боку, згідно концепції лібералізації економіки і законам ринку, господарчі суб'єкти на території регіону вільні у виборі профілю своєї діяльності, встановленні цінкових орієнтирів, організації корпоративних і всіх інших зв'язків за межами регіону. Вони безпосередньо в режимі прямих взаємодій можуть вирішувати свої питання з центральними органами влади і в системі відношень з зарубіжними агентами економічної діяльності. Ця сторона економічних і управлінських відносин самостійних економічних «гравців» вже знаходиться під послабленим впливом адміністрації регіону, а нерідко і без такого впливу [12, 51, 72, 137].

Разом з тим, не слід в цьому вбачати гостре протиріччя, оскільки регіон як адміністративно організована система чинить вплив на всі свої частини (елементи) повсякчасно, а іноді і надто активно: розподіл земель, збір платежів і податків, розподіл бюджетних коштів, надання адміністративних послуг та інше.

Наявність двох протилежних характеристик – цілісності і окремоті (самостійності) – ускладнює механізм регіональної політики та потребує пошуку нових, більш ефективних методів впливу як на загальну ситуацію в регіоні, так і на окремі суб'єкти господарювання. Виходячи з такої характеристики регіону як економічного суб'єкту і як об'єкту саморозвитку (а держава надає регіонам все більше прав і можливостей вільно розвиватись), підкреслимо, що і теоретико-методологічна, і інституційна база управління регіоном і його розвитком потребує уточнення, перегляду і доповнення, що і є прямим завданням економічних досліджень. Цю тезу укріплює і підсилення ролі в економіці нової парадигми, яку в загальноприйнятому розумінні можна сформулювати як «інноваційний шлях розвитку» [9, 54, 79, 135].

А оскільки «інноваційність» сьогодні проявляє себе як прискорення в часі процесу оновлення науково-виробничої бази та стає глобальною тенденцією економічних зрушень, то методологічне забезпечення інноваційного процесу заслуговує поглибленої уваги. Еволюція методологічних знань в економіці і управлінні пройшла свій шлях в значному історичному періоді і знайшла відображення в минулих наукових школах [44, 162, 229, 361, 362] і в працях відомих вчених нашого періоду [78, 97, 134, 174]. Широко відомі і узагальнюючі праці істориків науки з цього питання. Наше завдання полягає не стільки в тому, щоб концентрувати увагу на методологічних досягненнях минулого періоду, скільки в тому, щоб зосередитися на ростках нового і на змінах в сьогоденні.

Еволюція наукових знань розділила цю сферу на теоретико-методологічні та науково-практичні знання. Перша складова завоювала базові позиції в пізнавальному процесі, друга – базові позиції в процесі перетворення і змін. Але незважаючи на різне призначення цих секторів знань, сукупність нових знань в цілому є єдиною, цілісною і нерозривною, а тому еволюційно різні наукові течії, напрямки то розмежовуються, поглиблюючись у свій предмет, то інтегруються заради забезпечення розвитку інститутів практичної діяльності. А якщо бути більш коректним і справедливим, то диференціація і

інтеграція наукових знань відбувається одночасно в кожному періоді історичного розвитку, тільки суспільні вимоги і пріоритети більше виділяють один з цих процесів. В наш час і науковці, і суспільство більше переваг віддають процесу інтеграції знань. А тому теорія і методологія зараз оцінюються не самі по собі, а більше з позицій їх практичної корисності.

Відповідно з такою оцінкою в роботі зроблено такий висновок: «Сьогодні система базових теорій не в змозі пояснити реальні процеси, тому «особливої актуальності набуває завдання перегляду теоретико-методологічних засад...» [187]. Інший автор теоретико-методологічних досліджень сучасного стану системи економічних наук стверджує, що незважаючи на наявність множини економічних шкіл, вони усі разом дещо відстають від потреб часу, оскільки зараз більш важливі розробки на перспективу, а не аналіз минулого. «Не применшуючи величезної ролі основних економічних течій у розробці теорії розвитку, не можна не відзначити їх певну обмеженість. Ми можемо говорити про них скоріше як про теорії, що пояснюють явище «постфактум», у той час як в умовах об'єктивної інтенсивності розвитку як ніколи раніше при розробці дійової стратегії розвитку необхідна випереджаюча теорія, теорія, на основі якої можна не просто охарактеризувати, скласти «портрет» певної економічної системи, але і спрогнозувати і оптимальний склад регулюючих впливів, і ступінь реакції економічної системи на ці впливи. Різні економічні школи «магістральних» економічних теорій практично не напрацювали комплексного механізму «передбачення» розвитку (виключення, мабуть, складає лише теорія раціональних чекань)» [276, с. 212].

Значні надії щодо методологічного та науково-практичного забезпечення розвитку економічних систем (держав, регіонів, корпорацій та інше) покладаються на систему економічних знань, що зараз набула характеру парадигми. В її основі – інституціональна теорія. Хоча, на наш погляд, вона по своєму змісту є представницею розширеного комплексу наукових дисциплін (право, соціологія, організація, управління), її традиційно відносять до сфери економічних наук, про що свідчать вживання терміну «інституціональна економічна теорія» [331]. Інституціональний підхід до проблем економічного розвитку виник в історичному процесі, що вимагав інтеграції наукових знань і їх концентрації в стратегії управління розвитком економічних систем.

«Основні постулати історичної школи «підхопив» і розвинув інституціоналізм. Інституціонально-соціологічна школа виникла на початку 20 ст. на основі взаємодії декількох дисциплін – інституціоналізму, соціальної економіки, праксеології. Становлення інституціоналізму пов'язане з іменами визначних американських економістів і соціологів Т. Веблена, У. Мітчела, Дж. Коммонса, А. Берг й ін. Його назва відбиває терміни «інститут», «інституція», що означають звичаї, порядки, які склалися в суспільстві під впливом найрізноманітніших психологічних, соціальних, техніко-технологічних причин і закріплені у вигляді закону чи установи. Розширюючи предмет економічної теорії, перетворюючи її в міждисциплінарну науку, вчені-інституціоналісти досліджували вплив економічних і позаекономічних факторів на розвиток суспільних і виробничо-господарських систем» [233, с. 162].

Базовим терміном (поняттям) інституціональної школи знань визначено «інститут». Інститути – це ключові елементи будь-якої економічної системи. За визначенням Торстейна Веблена, це «стереотипи мислення» (*habit of thought*), або сукупність «стійких звичок мислення, властивих великій спільноті людей». Іншими словами, інститути – це правила гри, а організації, підприємства, фірми та інші підприємницькі структури – це суб'єкти гри, які діють в межах існуючих правил, а також коригують і змінюють їх [233, 234].

Інституційна економічна теорія розширила рамки використання суміжних знань в економічних дослідженнях. В основі інституціоналізму лежить спроба позаекономічного тлумачення сутності і рушійних сил суспільного розвитку, що розглядає формування різних соціальних структур суспільства як комплекс об'єднань («інституцій»), які активно впливають на економічні і господарські процеси.

Відбувається поглиблення неоінституціональної економічної теорії та застосування її в практичній площині управлінської діяльності. Разом з економічними закономірностями в сферу наукових досліджень увійшли «інститути» у їх комплексному розгляді цього терміну – як правила гри та норми відносин. Раніше цими проблемами займалися історія, соціологія, психологія, політологія й інші суспільні науки, в сьогоденні сформували інституційну економіку. Розуміння основ економічної динаміки та економічної історії і дає підстави для покращення якості стратегічного планування.

Нова або оновлена економічна теорія пробиває собі шлях до визнання, проходить достатньо довгий час становлення. З інституціональною теорією цей шлях і час незрівнянно скоротився до декількох десятиліть, коли вона реалізувала свої претензії на парадигмальне значення, починаючи з 80-х років, нарешті, у 2002 році дана теорія з подачі урядів індустріальних країн і міжнародних фінансових організацій лягла в основу нової світової доктрини глобалізації і суспільного прогресу [333].

На сьогодні теорія інституціоналізму проникає в різні сфери економіки, організації, управління, змінюючи мислення фахівців і програми управлінської діяльності. Однак головне досягнення теорії інституціоналізму полягає в обґрунтуванні пріоритетів розвитку і переосмисленні ролі держави в сучасному світі. Економічна політика держави у перехідний період, період трансформації, повинна бути спрямована на розв'язання: двоєдиного фундаментального завдання: по-перше, це створення господарсько-правових умов, інституціональної основи, ринкових відносин; по-друге, це розбудова середовища підприємництва, гравців ринку, соціальне партнерство як інститут ринкових відносин.

Отже, якщо держава зараз діє в умовах розвитку ринку та ринкових відносин, то вона повинна змінювати методи своєї діяльності.

Порівняльний аналіз ринкового і державного макрорегуляторів дозволяє зробити припущення, а на наш погляд так і висновок, що найдоцільніше не змінювати поперемінно один регулятор на інший, а перейти до змішаного типу управління, в якому мають бути органічно поєднані достоїнства двох діючих господарських механізмів. При цьому влада з її адміністративним апаратом виконує різні функції, трансформуючи норми і практику.

Зараз методологія в предмет своїх досліджень включає такий напрямок як тісне переплетення елементів науки і практики при вирішенні складних масштабних проблем сучасності (розвиток енергетики, космонавтики, охорони довкілля). В силу нерівноваги, невизначеності цих напрямків розвитку та при умовах неповноти і недостовірності інформації методологія йде по шляху поєднання (інтеграції) теоретико-наукових уявлень, що базуються на доведених фактах, з інтуїтивно-прогностичними аксіомами, формальної логіки з креативом інтуїтивного мислення і бачення. Тобто маємо феномен поєднання науки з мистецтвом.

Методологія відмінна від близьких до неї наукових дисциплін і ці відмінності можна виділити таким чином: методологія акцентує увагу на інструментах пізнання, а не процесі пізнавальної діяльності, що є предметом гносеології, досліджує логіку і організацію знань, а не соціальні процеси і структури (соціологія), розвиток мислення, а не результати наукового розвитку (історія науки), загальні принципи і закони формування знань, а не світоглядні моделі (філософія). Філософський рівень методології, як найбільш корисний, полягає не в роз'ясненні готових рецептів або норм розуміння, а у визначенні підходів, орієнтирів до розробки закріплених уявлень і положень [37].

По відношенню до методології, як інструменту проникнення в глибину знань, сучасні науковці мають різні погляди, хоча в основі своїй вони визнають її надзвичайно важливу роль в науковому значенні. Так, Резанова Т.В. висловлює досить важливі думки щодо зв'язку методології та економічної теорії. «Будь-яка економічна теорія, а отже і її методологія, тяжіють до більш точного опису реальної економіки або складання для неї приписів» [269, с. 354]. І тут же поряд «А так як методологія не дає механічного алгоритму, ні для побудови, ні для поновлення теорії, то цим вона більше нагадує мистецтво, ніж науку» [269, с. 354].

В цьому вбачається, що методологія, по-перше – «помічниця» теорії, а по-друге – має значну долю «мистецької атрибутики». Таке розуміння, на наш погляд, ніяк не зменшує сутність методології «як дороговказу», а тільки відтінює її змістовну глибину, а не інструментальну формальність.

Методологія в сучасному світі розвитку наукових знань не встигає за трансформаційними змінами, з чим ми теж згодні. «Реальна економіка відчуває величезні труднощі із-за системних трансформацій і змушена методом проб і помилок вибудовувати траєкторію свого розвитку ... глобальні економічні реформи ставлять жорстко питання про необхідність впорядкування і систематизації наукових знань про нові форми господарювання і їх економічної перспективі» [269, с. 358].

Первинним поштовхом для розвитку методології як інструментарію поглиблення в систему знань були праці англійського філософа Ф. Бекона, який запропонував «озброїти» науку системою методів пізнання реальності. І. Локк і Д. Юм закріпили позиції методології «шляхом критики теоретичних знань з позицій скептицизму», що послужило

початком методів емпіричного пошуку наукових знань. І. Кант, І. Фіхте, Г. Гегель в різних аспектах сформуvalи основи зв'язку знань з практикою діяльності і закріпили діалектичний метод як загальний метод пізнання.

Уже в ХХ столітті методологія зайняла високу рангову позицію і як система розкриття знань, і як система методів організації ефективної діяльності людини в поліструктурній економіці. В наш час, коли зайняття наукою перетворюється в масову професію, методологія стає частиною освіти і частиною інжинірингу. Одним з ключових напрямків методологічного вчення стало управління розвитком в нерівноважному економічному просторі і під впливом конкурентної боротьби [23, 25, 56].

Розглядаючи управління як феномен особливого виду діяльності, пропонуємо розуміти його як потрійну цілісність, яку складають: наука управління (знання), мистецтво управління (творчість) і ремесло управління (жива практика). Роль методології в процесі оновлення знань і їх використання не обмежується в рамках «базових настанов». Методологія сама є складною і незавершеною науковою дисципліною. «Систематизація знань передбачає формування методології як особливої галузі наукового дослідження, покликаної направляти науковий пошук» [269, с. 354]. І тут же автор відзначає і нешаблонність методологічних установок.

З методологічних міркувань ми розуміємо, що управління ґрунтується не тільки на даних інших дисциплін, але і на систематичному науковому узагальненні практики управлінської діяльності, що управління являє собою складне суб'єктивно-об'єктивне співвідношення. І незважаючи на те, що успіх в управлінській діяльності забезпечується науковими здобутками, ця діяльність включає в себе і мистецькі елементи. Як і у всякій іншій сфері інтелектуальної і практичної діяльності людей, науковість управління і мистецтво управління не суперечать одне одному [194, с. 177].

Можна по-різному оцінювати роль, зміст та ступень впливу влади на господарську соціально-економічну систему суспільства, але безсумнівним являється той факт, що поведінка економічних суб'єктів суттєвою мірою формується під впливом системи влади, в межах якої вони функціонують і яка включає в себе контроль і координацію та вплив з боку існуючого середовища.

Оскільки економіка пов'язує владу та її структури з конкретними економічними суб'єктами (бізнес-структурами, об'єднаннями), то взаємодії між ними регулюються з одного боку законодавством і примусом, з другого – настроями і поведінкою. «Саме економічні відносини акумулюють в собі найвищу ступінь влади. Ми маємо на увазі владу власника, владу менеджменту, владу профспілок. Владу місцевих інституцій управління, владу держави, владу грошей і т. д.» [194, с. 160].

Методологія об'єктом свого дослідження визначає підходи, розуміючи «підхід» як певну відмінну від інших позицій бачення проблеми і вибір концептуальної моделі її вирішення.

Таблиця 1.3 – Підходи до дослідження проблем розвитку регіонів

№ з/п	Підхід	Характеристика	Сфера використання
1	2	3	4
1	Цільовий	Цільові орієнтири. Строки. Дерево цілей.	Завдання розвитку управління цілями
2	Інституційний	Законодавство, «правила гри», нормативи.	Закріплення або зміна відношень в економічній системі
3	Ресурсний	Увага на ресурсне забезпечення	Управління потенціалом
4	Стратегічний	Пріоритет далекого горизонту	Прогнозування, пошук сценаріїв розвитку
5	Ситуаційний	Діагностика стану системи, оперативні зміни	Оцінка проблем, факторів впливу і можливостей.
6	Конструктивний	Реальність заходів	Практичність
7	Проектний	Розробка технологій у формі проектного виконання	Використання інжинірингу.
8	Механістичний	Дослідження з позицій жорстких зв'язків між елементами системи	У випадках простих схем зв'язку
9	Системний	В основі: цілісність, виділення, внутрішня невизначеність.	Допускає максимум різновидів систем
10	Управлінсько-технологічний	Ієрархія, функції, оцінки рішення, корегування	Управління діяльністю і розвитком
11	Інфраструктурний	Увага концентрується на функції обслуговування головних систем і процесів	Розвиток територій
12	Поведінковий	Визначає активну позицію учасників взаємодій	В основі людський фактор
13	Еко(біо)системний	Стійкість, адаптивні властивості, еволюційність змін	В економічних дослідженнях в концепції сталого розвитку
14	Процесний	Операційна послідовність забезпечення змін	Інжинірингове проектування

Складні системи, а тим більш різної природи, структурного устрою і функціональної специфіки, доцільно досліджувати з ракурсу різних підходів. Таких підходів – множина. Не ставлячи собі завдання ґрунтовної систематики цих підходів, надамо їх основні характеристики (табл. 1.3) [37].

Детальний опис кожного з підходів не є завданням нашого дослідження, тим більше, що змістовні характеристики їх наведені в тексті таблиці. Нам важливо показати, що в розвитку регіонів приймає участь складний механізм взаємодій ресурсів, а завдання управління розвитком полягає у використанні адекватних об'єкту, часу і рівню знань набору різних інструментів. Головне – ці інструменти треба використовувати комбіновано, а краще системно.

Ідея систем і системного мислення є в своїй основі методологічним надбанням. Вона отримала розвиток в другій половині ХХ століття науковими працями О. Богданова (організаційні системи), Л. Берталанфі (теорія систем), Н. Вінера (кібернетика), Т. Котарбінського (траксеологія). Системний підхід і методологія системного дослідження отримали визнання в управлінні та дослідженні промислових організацій і вирішення їх проблем (методика системного аналізу). Суть метода виокремлення частини з цілого і концентрація уваги на елементах, зв'язках і властивостях усередині виділеної частки (структурні, функціональні та інші особливості побудови складного об'єкту) того механізмів розвитку шляхом взаємодії між елементами системи та з зовнішнім середовищем.

Найбільш практичне значення системні уявлення і принципи проявили в дослідженні проблем управління, де вони в сферу свого інтересу включили проблему «зв'язку стабільності і нестійкості» [147, с. 34], інформаційної спрямованості, принцип пріоритетності і вибірковості. Системний підхід в останні роки наукових досліджень знайшов свій розвиток в операційних управлінських технологіях, де його модифіковано в варіант процесного підходу. Методологічно вони близькі, а в прикладному плані кожний має і свою специфіку (рис. 1.15).

На рис. 1.15 відмічено зв'язок стратегії розвитку регіону з двома проектно-технологічними блоками: інжинірингу та комплексного забезпечення. Процесний

характер управління розвитком регіону підтримується таким ланцюжком: програми – моделі – економічні розрахунки – забезпечення.

При чому, «забезпечення» не обмежується ресурсним блоком, а розуміється в більш широкому значенні: наукове, методичне, інституційне, кадрове. Як раз практика виконання масштабних організаційно-економічних проектів впевнено довела, що прорахунки і невдачі при їх виконанні на 80-90% пов'язані з некомплексним і неповним забезпеченням.

Поєднуючи інжиніринг (як проектне виконання програм розвитку) і технологію поопераційного виконання проекту (процесний підхід), підкреслимо, що успіх досягнення намічених орієнтирів розвитку потребує зміни мислення на користь не критики негативів, а виявлення точок росту, пріоритетів і позитивів. Позитиви ми розглядаємо як домінанти уваги і підтримки.

Пропонуємо розглядати «позитивізм» дещо в іншому змісті, ніж в філософсько-методологічному вченні О. Канта (1798–1875). Він підкреслював «позитивізм» як систему знань про «те, що мало бути», тобто увага зверталась до оціночних суджень, а не до фактів реальності. В нашому розумінні, сучасна наука має сильний крен своєї уваги до негативів і проблем в реальності, тоді як успіхи, точки зростання, кращі практики нею недооцінюються. А тому, «позитивізм» – це кращі практики і технології успіху. Позитивізм розглядаємо не в противагу «нормативам», а в противагу «негативізму», тобто поглибленню в бездоння проблем і негативів. Безумовно і негативи, і позитиви в реальній економіці достатньо широко представлені і їх разом необхідно аналізувати і розкривати у сукупності. Але слід діяти відповідно по до методологічного принципу «Бритви Окама» – не примножуй сутності більше необхідного».

1.4. Формування державної регіональної політики на новому етапі реформування місцевого самоврядування

Державна регіональна політика має свою еволюційну історію і в певні історичні періоди вона зазнає суттєвих змін. Тридцять – сорок років тому, ще в структурі СРСР, Україна ставила науково-прикладні завдання регіоналістики у двох основних напрямках – розміщення продуктивних сил, в т. ч. за деякими особливим принципом розміщення

об'єктів ВПК, і вирівнювання територіальних диспропорцій за механізмом розподілу держбюджету [227, 241].

З моменту отримання незалежності регіональна політика, в частині її економічного аспекту, увагу послабила, а до політичного – посилила багаторазово: досліджувалися і бралися до уваги електоральні настрої і симпатії в регіонах, використовувався адмінресурс у виборних процесах, придбав політичні критерії і пріоритети механізм розподілу бюджетних коштів. Таке зміщення акцентів можна пояснити: становлення державності вимагало концентрації зусиль саме на політичній складовій регіоналістики.

У сформованих умовах сьогодення до перших двох напрямків регіональної політики (розміщення та політичні інтереси) додалася група нових облікових, аналітичних і стратегічних орієнтирів, а саме:

- децентралізація і розширення прав і самостійності регіонів;
- зменшення між регіонами асиметрії в потенціалах;
- посилення конкурентоспроможності регіонів за секторальними пріоритетами;
- підтримка міжрегіональних взаємодій і заохочення до зовнішньоекономічної діяльності територіальних структур;
- залучення місцевих лідерів до формування державної регіональної політики;
- розвиток моделі партнерства секторів: державного, приватного, неурядового;
- зміцнення конкурентних позицій регіонів, в т. ч. і на міжнародних ринках.

Отримали розвиток в нових умовах і так звані «гібридні інструменти фінансової політики»: бюджети + кредити + гранти + залучення іноземних інвестицій.

Поставивши реформаційне завдання зміцнення позицій місцевого самоврядування, держава стала підтримувати і заохочувати використання в регіонах їх відмінних рис (географічних, ресурсних, секторальних, еколого-демографічних та ін.). У наглядному і узагальненому вигляді сучасна модель регіональної політики представлена на рис. 1.16.

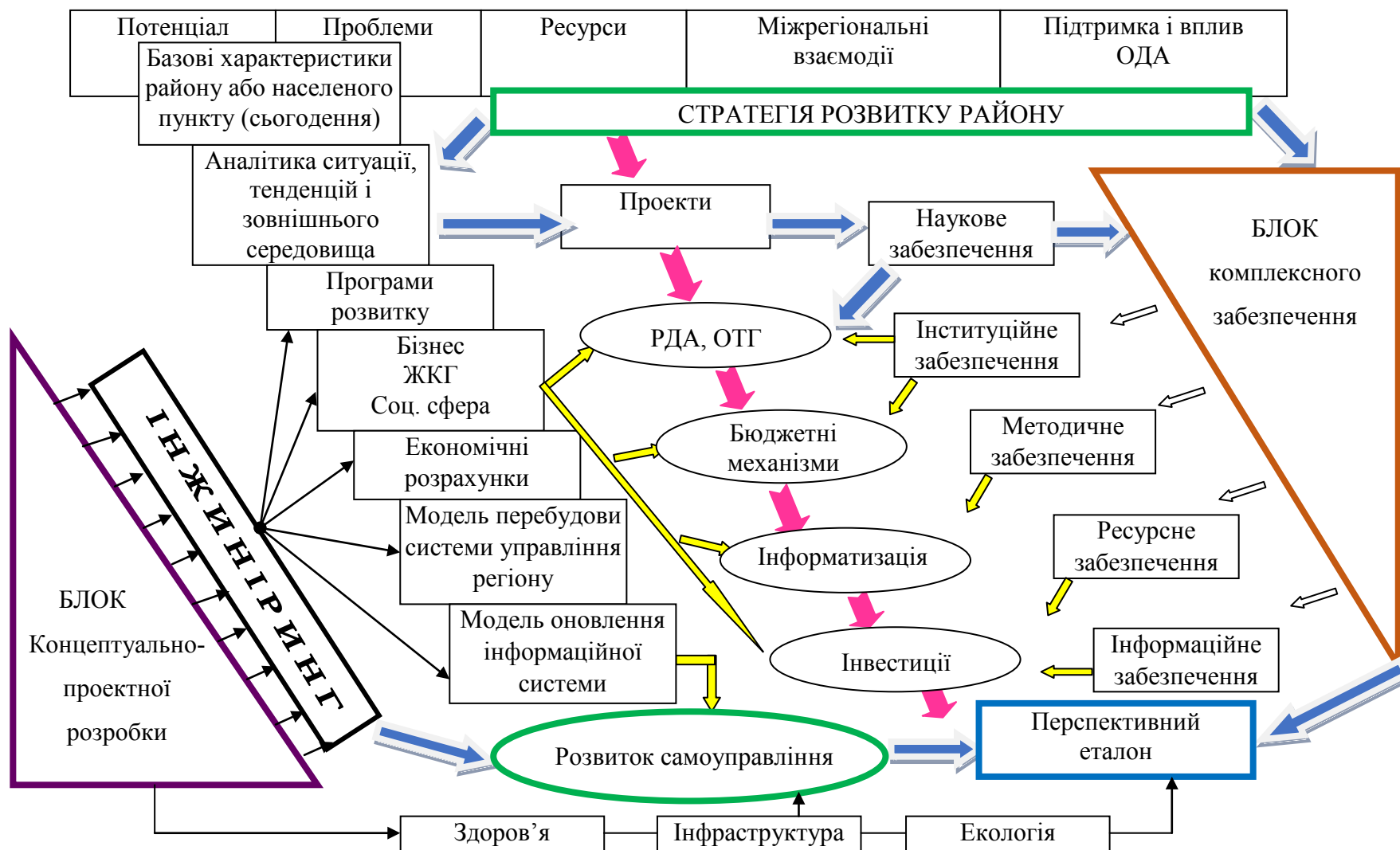

Рис. 1.15. Заходи забезпечення інноваційного розвитку регіону

Накопичена статистика і проведені наукові дослідження регіональних особливостей і проблемних ситуацій показали, що регіони України, при загальноприйнятому їх розподілі на обласні території є досить різними між собою і «стандартизований» підхід до їх розвитку ефективних результатів забезпечити не зможе. Звідси, перша складова регіональної політики – гнучка, диференційована позиція впливу центру на регіони, і друга складова – більше прав і свобод в управлінні на місцях.

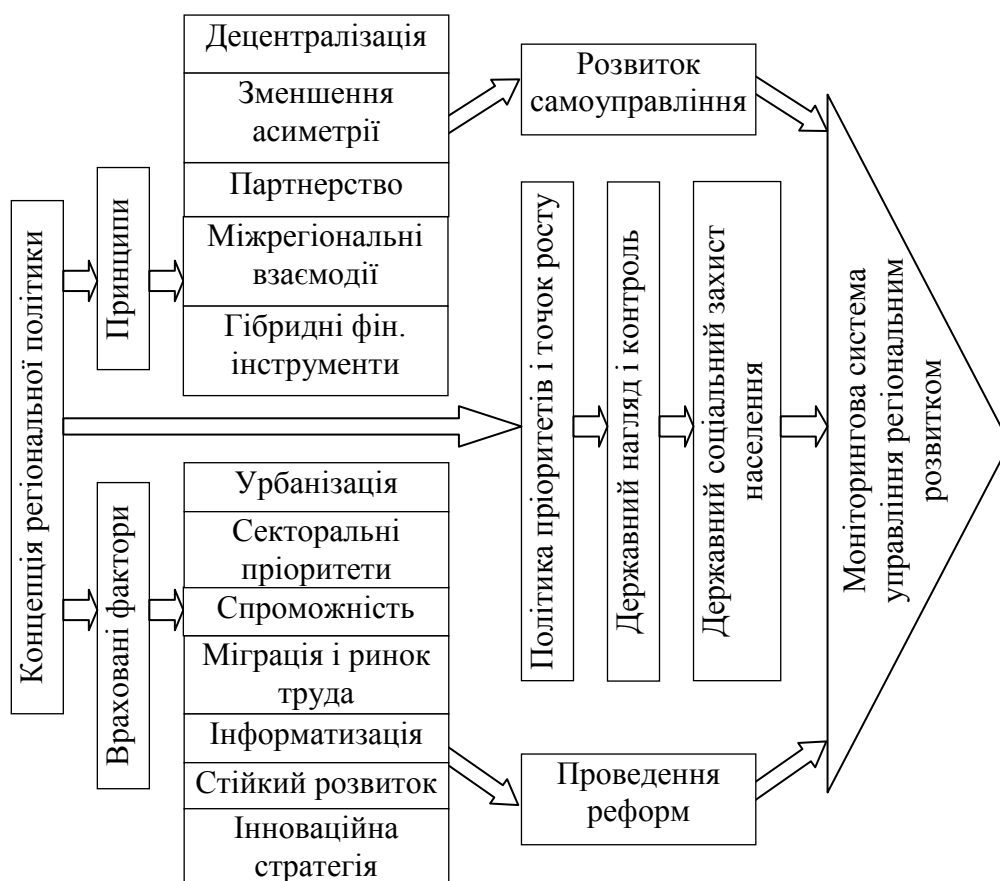

Рис. 1.16. Модель регіональної політики

Названі положення лягли в основу реформаційного процесу, в якому використовуються нові принципи розбудови управління (демократизації, інноватики, субсидіарності) і нові організаційні форми, «правила гри», інструменти стимулювання. Незважаючи на те, що за задумом регіони (області, райони і нові форми самоврядування – ОТГ) покликані взяти на себе основний тягар «владно-управлінського навантаження, центральні органи влади не знижують сили свого впливу на них, а лише змінюють компетенції, функції і механізми впливу. У будь-якому випадку, в розвитку регіонів державна регуляторна політика свою роль не знижує, вона направляє і програмує

використання соціального капіталу та місцевих ресурсів, робить акцент на тому, що «Соціальний капітал – фундаментальна складова демократичного суспільства і ринкової економіки» [302]. Зв'язок регіональної політики з регіональним розвитком показаний на рис. 1.17.

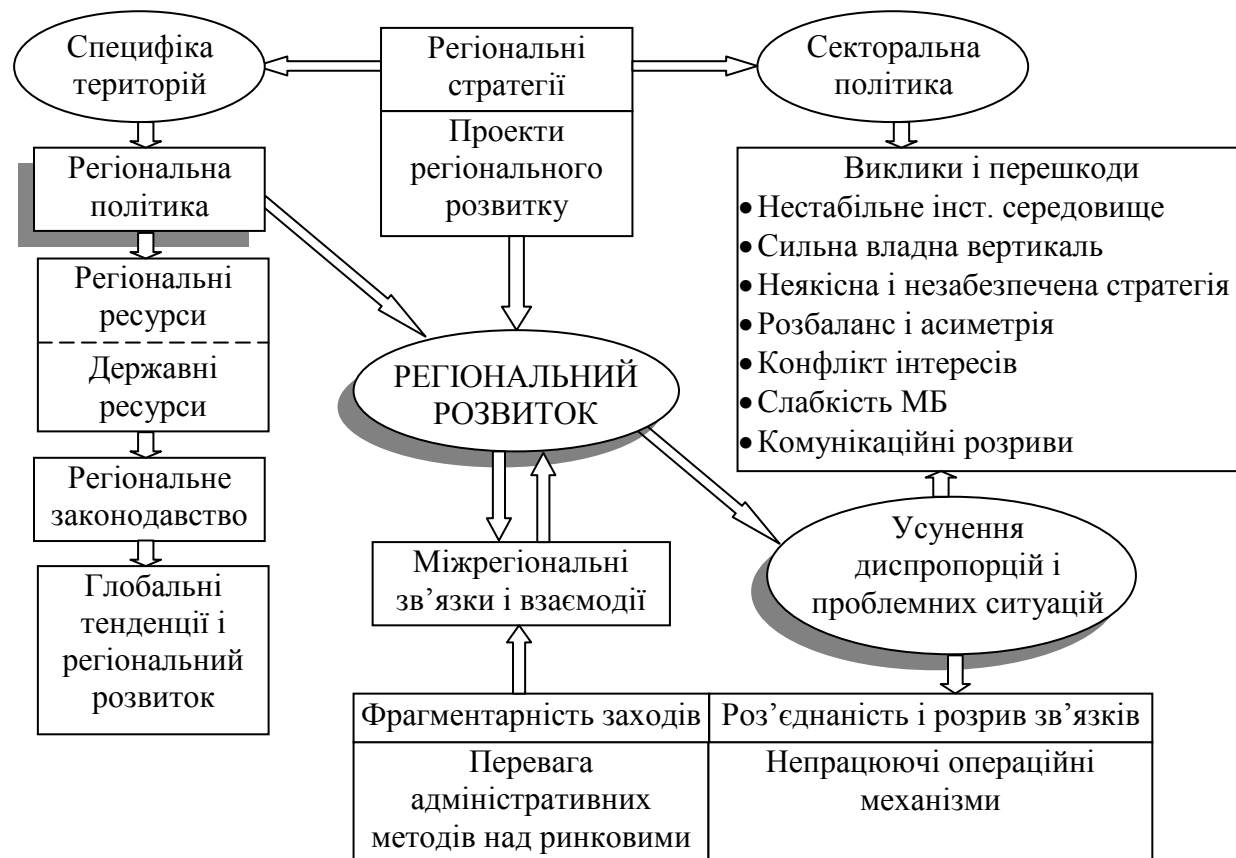

Рис. 1.17. Зв'язок регіональної політики з регіональним розвитком.

Для розвитку регіонів система управління (централізована і місцевого рівня) має більш детально розглядати проблемні питання регіонів. А таких проблемних питань є значна кількість, в тому числі – міграційні, якості життя і достатку, фінансового забезпечення, саморозвитку та інші.

«Новые социальные реалии в Украине, в частности, масштабная трудовая миграция граждан за рубеж, которая имеет латентный характер, сделала недостаточным точный учет размеров социальных слоев групп» [317].

В цій фразі головна думка полягає в тому, що у суспільстві зараз неможливо визначити «поточний облік розміру соціальних груп», а отже і всі економічні показники на душу населення не відповідають реальності. Показово і те, що причина і наслідок

розмивання нації – «масштабна трудова міграція, що має летальний характер» – винесена в тексті на вторинні ролі, між комами. Далі автор відмічає «Можливо, статистика соромиться назвати речі своїми іменами» і навіть так – «послужливі люди за допомогою термінів, що радують вухо, змальовують Україну безкласовим суспільством».

На наш погляд, в конкретно-економічному значенні «класи» не є пріоритетами дослідження: важливіше розуміти і знаходити рішення щодо проблемних питань, протиріч і невідповідностей, оскільки якраз такі питання потребують не покладати надії на ринкові механізми, а коригуватись також адміністративними: «в Україні можемо видіти феномен несоответствия между экономической мощностью региона и его показателями социального благополучия и качества жизни В локомотивах промышленного развития и экспорта наблюдаются острейшие социальные и экологические проблемы» (смертности, преступности, эмиграции, нарушения экологического равновесия). Этот феномен куда реже встречается в экономике развитых государств» [8]. Отже, важливо визначити ці суттєві відмінності регіонів України (рис. 1.18).

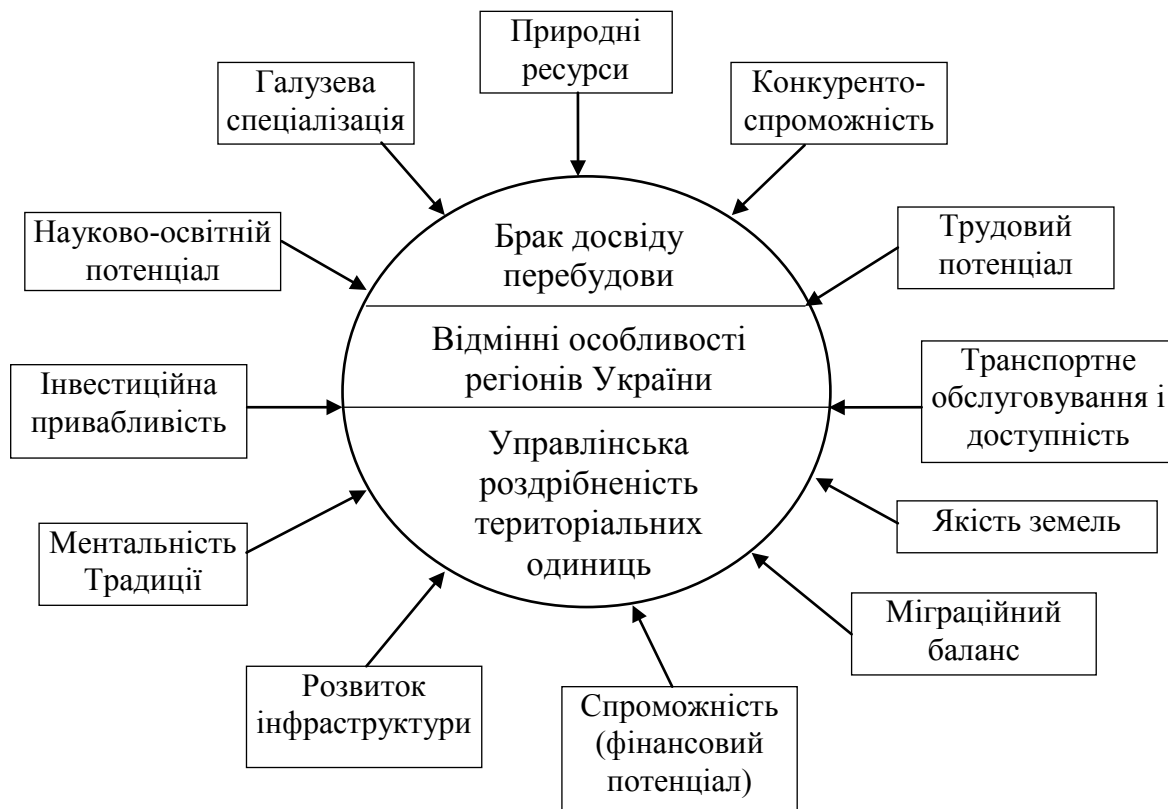

Рис. 1.18. Відмінності між регіонами України.

З набору цих відмінностей між регіонами звернемо увагу на роздробленість територіальних одиниць як суб'єктів самоуправління. Зовсім інша ситуація в зарубіжних країнах, де пройшли реформи щодо зміни територіально-управлінського устрою. Суспільне значення «проблеми» підкреслює постулат, що «проблема має бути зафіксована в документах державної значимості – в стратегіях, концепціях, програмах розвитку та інших». Тому й уточнюється, що в публічній політиці зміни відбуваються «через цілеспрямоване втручання органів державної влади та місцевого самоврядування в існуючу соціальну практику» [171]. Такі авторські позиції відбивають саме зв'язок проектного менеджменту з державним регулюванням, що свідчить про необхідність участі держави в розвитку як регіонів з їх інфраструктурою, так і різнотипних організацій. Окрім того, державна політика на регіональному рівні, в тому числі і варіанті проектного підходу, має широкий спектр напрямків впливу, що можна показати таким чином (рис. 1.19).

Рис. 1.19. Державний вплив на регіональний розвиток

На приведеному рисунку 1.19 показано, що державна політика в завданнях регіонального розвитку проводиться через Реформи, Стратегії, Інституційні зміни. Вплив держави безпосередньо відбувається шляхом змін функцій управління ОДА, розширення міжнародних контактів та розвиток інститутів ДПП і громадського суспільства.

Особливу увагу слід звернути на те, що в інноваційних процесах провідне значення мають механізми запуску «інноваційної хвилі», без яких пріоритети і точки зростання економіки можуть багато років знаходитись в інкубаційному періоді, тобто надто повільному визріванні. На це має звернути увагу інститут державної політики, розуміючи, що в динамічних умовах світового розвитку «запізнення» недопустимі. Але «інститут державної політики» – це не тільки центральна влада, а й регіональні органи управління.

І чим активніше самі регіони змінюють свою практику управління, тим у них більші шанси реалізувати свої конкурентні переваги, передати заряд активності і досвід новаторства іншим регіонам і спрацювати на національний розвиток в цілому. Звісно, ні наукова думка, ні держава, ні регіони не скупі на ініціативи, але надати цим ініціативам імпульс розвитку і втілення в життя має реформатор і активатор на місцях, тобто місцеві структури влади.

Для розвитку в країні і в регіонах є множина ресурсів і варіантів, один з яких «управління проектами в публічній сфері» [201]. І хоча це загальна державна тенденція, але кожен регіон її підтримує і реалізує на свій розсуд. Проектний менеджмент досить розвинута методологія вирішення проблемних завдань розвитку, особливо в зарубіжних країнах, але в сучасних умовах нашої реальності він себе належним чином не проявив. Регіон має значні науково-освітні напрацювання в цій сфері знань та управлінської практики [297, 302, 310], а щодо практичних успіхів – поки що результати незадовільні. Можна вказувати на різні причини такого стану, в т. ч. брак фінансів, розірваність зв'язків науки з виробництвом, незадовільний інвестиційний клімат в країні, слабкі позиції малого бізнесу та інше. Все це дійсно має місце, як і те, що водночас і революційно зміни не наступлять. З іншої сторони, очікування «кращих часів» є пагубним: необхідно діяти. І тут важливо все – пошук, спроби, стратегічний менеджмент, впровадження нових організаційних форм, орієнтованих на інновації, залучення інвестицій, контроль процесів

розвитку, введення інституту «стимулів і відповідальності». Все це вже апробовано у світовій практиці.

Світовий досвід має певну історію. Найбільшою у світі організацією місцевого самоврядування є «об'єднані міста та місцеві органи влади» (UCLJ) – центр у Барселоні (штаб-квартира), представництва розміщені в 7 регіонах світу.

Європейці живуть: 41% – у міських районах, 35 % – в змішаних, 23 % – у сільській місцевості. Більш ніж 17 млн. працюють у місцевих та регіональних органах державного управління. 40 % європейських фондів інвестують в місцеві та регіональні органи влади. В «ЄС 27» число субнаціональних урядів визначається в три градації: місцеві (89196), субрегіональні (990), регіональні (203). Є країни які мають усі ці три рівня (таких 6 країн – Бельгія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Польща), ще 8 країн мають тільки місцеві уряди (Болгарія, Кіпр, Естонія, Латвія, Литва, Люксембург, Словенія, Великобританія). Усі інші мають 2 рівні ієрархії урядів місцевої влади (місцевий та субрегіональний чи регіональний). Наприклад, в Австрії 254 місцеві уряди і 9 регіональних, в Угорщині 3175 місцевих і 19 субрегіональних (регіональні органи відсутні), в Румунії, при майже рівній з Угорщиною кількості місцевих урядів (3181), субрегіональних – вдвічі більше, ніж в Угорщині (41). Отже, просторовий фактор в Європі не чинить впливу на структурну ієрархію місцевих урядів. Якщо порівнювати Італію і Великобританію, то в Італії 8092 уряди місцевого рівня, 110 субрегіонального та 20 регіонального, а в Англії тільки 433 уряди місцевого рівня і ніяких інших рівнів не виділено. А у Франції взагалі 36 785 місцевих урядів, тоді як у Польщі – 2 479 урядів такого рівня [314, 329].

Зробимо ще одне порівняння: Мальта – 68 місцевих урядів, а Люксембург – 106, Литва – 60, Данія – 98. Зрозуміло, що Литва і Данія за територією і населенням в багато разів більші від Мальти і Люксембургу, а управлінських структур у них стільки ж. Не порівняти і Кіпр (524) з Болгарією (264). Отже європейська практика місцевого самоуправління показує, що два найбільш важливі для нас параметри (площа території та чисельність населення) в Європі не є ключовими при формуванні місцевих урядів та систем їх ієрархії.

Досить значні розбіжності в Європейських країнах щодо державних витрат на місцевий рівень. Так, Іспанія, Франція і Великобританія витрачають з державного сектору

на місцевий близькі суми (261,5 – 231,2 млрд. євро), Німеччина 537 млрд. євро, а Австрія і Польща – 51,1 та 52,3 відповідно. Але показово виглядає доля цих витрат від ВВП: Австрія – 17 %, Німеччина – 20,7 %, Іспанія – 24 %, Польща 14,1 %, Франція – 11,7 %.

На регіональному рівні найбільшою організацією, яка представляє інтереси європейських місцевих органів влади і їх об'єднань в більш ніж 40 країнах, є Рада Європейських Муніципалітетів та Регіонів (The Council of European Municipalities and Regions (CEMR)). Члени CEMR – національні асоціації місцевих та регіональних урядів, до складу яких входять члени муніципалітетів, міст і регіонів у їхній країні.

Рада Європейських Муніципалітетів та Регіонів поєднує 41 країну, 150 000 місцевих і регіональних урядів та налічує 60 років досвіду.

В Європі – 60 національних асоціацій, 147 891 муніципальних утворень і міст, 1 468 провінцій і районів, 7 регіонів.

В Європі є 40 000 побратимських зв'язків.

Європейці живуть: 41 % в міських районах, 35 % в змішаних районах, 23 % в сільській місцевості.

Більше ніж 17 млн. працівників працює в місцевих та регіональних органах державного управління.

40 % європейських фондів інвестують в місцеві та регіональні органи влади.

Наведемо деякі міжнародні акти, що мали найбільший вплив на розвиток громад.

1980 р. – Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами.

1983 р. – Європейська хартія регіонального/просторового планування. (Торремолінська хартія).

1985 р. – Європейська хартія місцевого самоврядування, прийнята Радою Європи.

1987 р. – Міжнародна хартія про охорону історичних міст (Вашингтонська хартія).

1992 р. – Європейська хартія міст.

1994 р. – Ольборзька хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку».

2008 р. – Європейська хартія міст II. (Маніфест нової урбаністики).

Важливі історичні дати в історії українського самоврядування:

1356 р. – м. Львів отримало конфірмацію Магдебурзького права.

1990 р. – Закон України «Про місцеві ради народних депутатів УРСР та місцеве самоврядування».

1992 р. – Рішення про створення першої в Україні асоціації органів місцевого самоврядування, Асоціація міст України (АМУ).

1996 – Самоврядування отримало конституційний статус.

1997 р. – Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», ВР України ратифікована Європейська Хартія місцевого самоврядування.

2002 р. – Підписано Хартію та Установчу угоду Конгресу місцевих та регіональних влад України.

2009 р. – Мінюст України зареєструвало Всеукраїнську асоціацію сільських та селищних рад.

2014 р. – Кабмін прийняв розпорядження «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», №333-р 2015 – Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

З використанням світового досвіду в Україні активно розпочати процес створення ОТГ. Урядом затверджено 23 перспективних плани формування територій громад областей України, де визначено 1206 ОТГ, що включають в себе 7913 існуючих територіальних громад. Згідно цих планів ОТГ охоплюють 76 % від загальної площі України. На 10 жовтня 2018 року вже створено 838 ОТГ, з яких 133 очікують рішення ЦВК про призначення перших виборів. Із вже діючих громад (705) найбільша їх кількість в областях Дніпропетровській (60), Житомирській (45), Запорізькій (43), Тернопільській (42), Хмельницькій, Полтавській (по 41) [194].

Сам процес створення ОТГ відбувався в такому режимі: 2015 р. – 159, 2016 р. – 207 (366 за 2 роки), 2017 р. – 299 (665 за три роки), 2018 р. – 173 (838 за 4 роки). Земельна площа ОТГ на жовтень 2018 р. становить 202,1 тис. кв. км (36,2% від загальної площі України (без урахування тимчасово окупованої території). Всього об'єдналися в ОТГ 3839 громад базового рівня (35,1%) від їх загальної кількості, не включені в ОТГ 7113 територіальних громад. Середня кількість громад, що об'єдналися в одну ОТГ становить, 4 – 6 одиниць. Середня чисельність населення в одній ОТГ – 8448 громадян.

На сьогоднішній день ми маємо 17 районів областей, де 100% території покрито ОТГ, районів де покрито 55 – 99 % площі – 140, районів, де не утворено ОТГ – 110.

Загальна кількість районів в Україні (без тимчасово окупованих) – 465. Зі 100 %-ним охоптом ОТГ є 3 райони в Хмельницькій області, 4 – у Запорізькій, по 2 – в Чернігівській, Донецькій та Харківській.

Рейтингову таблицю створення ОТГ в областях України (з деталізацією місць за параметрами) представлено з матеріалів «Національний проект децентралізації. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування» станом на 10 жовтня 2018 р. (рис. 1.20) [206].

З аналізу даних, наведених на рис. 1.20, визначається відсутність зв'язку створення ОТГ з планом просторового розміщення їх по території України (Захід, Схід, Південь) і це слід розцінювати як «вільний вибір» на місцях, тобто без посиленого адміністративного тиску. Нижчі рангові місця зайняли Львівська, Київська, Полтавська, Вінницька, Закарпатська області. Як раз в цьому просторовому секторі слід детальніше розглянути причини «зниженої активності» до об'єднання, скоріш всього причини не в самих громадах, а в обласному апараті.

Для Харківської області (16-те рейтингове місце) можна звернути увагу на незначні розміри створених ОТГ (площа, населення), а також незавершеність розробок щодо стратегічного планування. Рейтингова статистика свідчить про те, що «аутсайдерам» слід більше сил вкласти в роз'яснювальну та організаційну роботу.

Організаційне недоопрацювання на Харківщині проявилось і в тому, що з 27 районів, ще 16 не мають жодної створеної ОТГ. На Харківщині і низький рівень готовності міст обласного значення до приєднання навколишніх громад (приєднались до таких міст тільки 10,38 % мешканців), тоді як в Україні в цілому таке приєднання становить – 31,4 % [194].

Висновки до першого розділу

У першому розділі узагальнені теоретичні положення з питань управління розвитком регіонів, використані статистичні дані та наукові розробки щодо реформування адміністративно-територіального устрою України, сформовані концептуальні основи інноваційної політики регіонального розвитку.

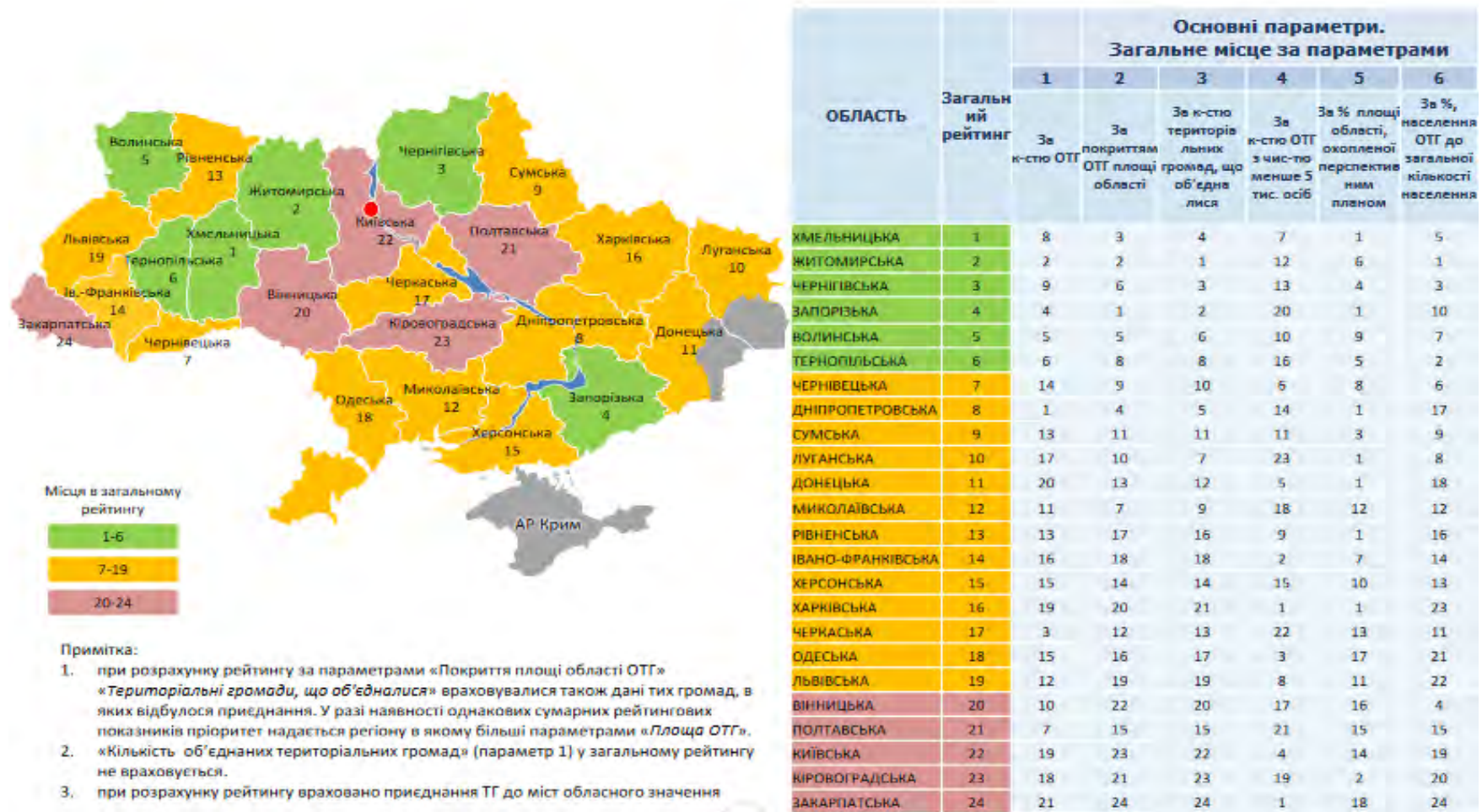

Рис. 1.20. Рейтинг ОТГ України.

Впевненість в доцільності створення ОТГ надає така динаміка бюджетного зростання (рис. 1.21).

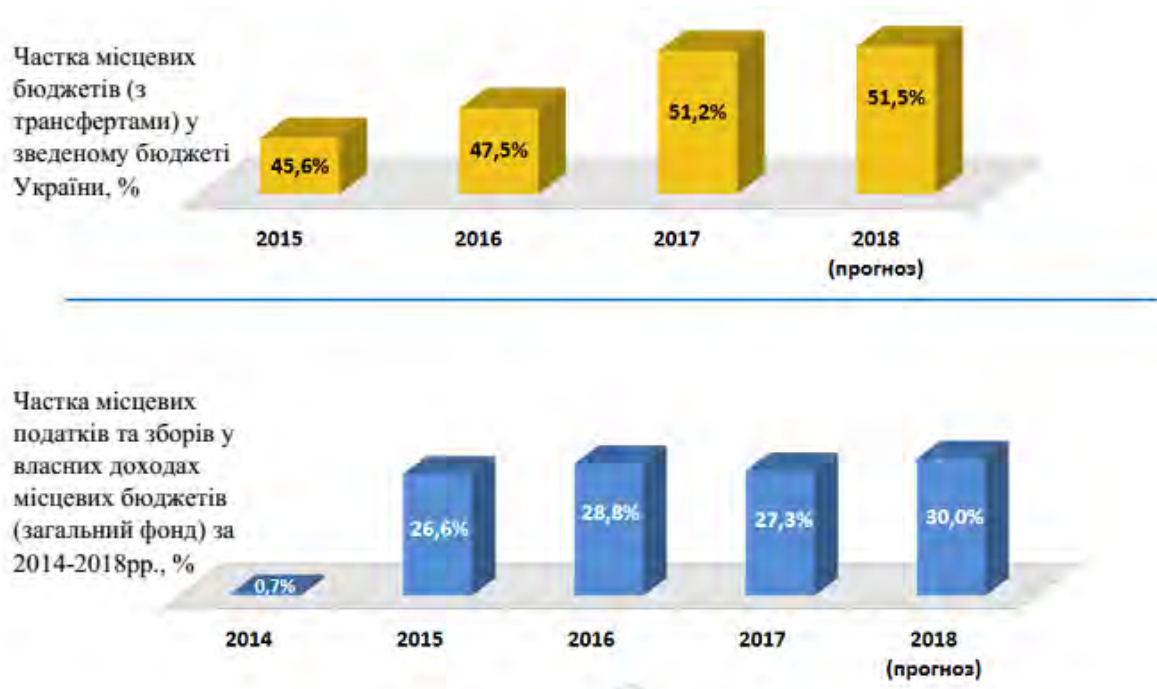

Рис. 1.21. Динаміка бюджетного зростання

Визначено, що в Україні державною стратегією розвитку центр уваги зміщується в регіони, укріплюється фінансова база щодо їх спроможності самостійно вирішувати свої завдання.

Разом з тим, ситуація в регіонах залишається гострою і проблемною. Для її покращення мають бути задіяні всі заходи оновлення і розвитку, в т. ч. політичні, економічні, правові, матеріально-ресурсні, інформаційні і управлінські. Останні мають реалізуватись як системний механізм управління інноваційним розвитком, оскільки покладання тільки на регуляторну роль ринку, на лібералізацію економічних відносин, на підтримку ЄС та світові спільноти є вагомими, але обмеженими і багато в чому не гарантованими.

В концептуальній постановці проблеми управління регіональним розвитком обґрунтовано положення, що в центрі уваги влади на території її адміністрування знаходиться не економіка, наука, екологія, а людина, громада, населення. Усі інші секторальні напрямки управлінського впливу визначені як похідні від функції людського

розвитку. На цій основі запропоновані моделі, що характеризують зміни в механізмах і методах роботи управлінських структур.

Розглянуто сутність понять «регіон», «розвиток», «управління», «механізм управління», «інноваційна політика розвитку», що дає змогу внести уточнення в формування стратегії та інструментарію регіонального розвитку і визначити взаємовідносини між державою та місцевими органами влади в питаннях зв'язку.

Узагальнено світовий та вітчизняний досвід проведення реформ децентралізації влади і місцевого самоврядування, з якого слідує, що нову систему владно-управлінських відносин слід розбудовувати на принципах субсидіарності, розподілу компетенцій, балансу повноважень і відповідальності. На вітчизняному досвіді показано, що є значний позитив в створенні об'єднаних територіальних громад (ОТГ) і наділенні їх бюджетними ресурсами, що в цілому підвищує спроможність регіонів до саморозвитку.

Розглядаючи території як відносно відокремлені суб'єкти соціально-економічного розвитку за межами великих міст, визначена неправомірність обмеження аграрним сектором їх розвитку. Сучасні моделі регіонів у світовій практиці формуються як нові агропромислові і соціокультурні системи, де економіка, екологія, сфера послуг і рекреація роблять умови життя населення не гіршими ніж в містах. В зв'язку з цим зроблено висновок, що у вітчизняних реаліях важливий крок вперед необхідно зробити по шляху розбудови у регіонах промислових об'єктів, системи медичних та освітніх закладів, сучасних систем ЖКГ та сфери побутових послуг. Промислова складова і сфера послуг мають розвиватися разом.

В дослідженні обґрунтовано, що для розвитку регіонів система управління повинна організувати аналітичну роботу щодо оцінки потенціалу і виявлення ситуаційних проблемних питань (якості життя, стану інфраструктури, фінансової спроможності, міграційних процесів, потреб в урбанізації та інших).

В авторському варіанті розроблені логіко-структурні схеми щодо відмінностей між регіонами та зв'язку регіональної політики з інструментарієм регіонального розвитку. Визначено, що в управлінні розвитком регіону не слід обмежувати кібернетичними основами чи традиційними методами із сфери політики, економіки, виробничої практики. Рекомендується сформувати механізм управління розвитком шляхом оцінки потенціалу

регіону, бачення перспектив і врахування впливу зовнішніх чинників. Визначено, що брак «бачення, розуміння і оцінювання» робить управлінську діяльність не ефективною.

Розроблено модель «бачення перспектив», в якій запропоновано управління «за пріоритетами і точками росту». З теоретичних положень і аналізу реальних процесів реформування місцевого самоврядування доведено, що результат розвитку економічної системи (в нашому випадку – регіону) залежить з одного боку – від стратегії розвитку, наявного потенціалу і інституційної моделі країни, а з іншого – від власних зусиль регіону, активності місцевої еліти та громад.

В дослідженні сформована позиція щодо першорядних завдань в сфері теоретико-методологічних розробок. В розвиток цієї позиції розроблено авторський методологічний підхід до проблеми управління регіональним розвитком, в основі якого:

- індивідуальний підхід до кожного регіону, як до інноваційної системи, здатної на саморозвиток;
- поєднання в методології дослідницької і проектної технологій;
- визначення методологічних «реперних» точок, а саме: «позитивізму», «методологічної цінності і ціннісних орієнтацій», «органічності регіону як системи», тобто наявності у регіона характеристик «живої системи».

Першорядне значення приділено таким різновидам підходу: інституційному, ресурсному, проектному та процесному. Розроблено логіко-структурні моделі процесного та ресурсного підходів.

Доведено, що в трансформаційний період в економіці та в механізмах управління розвитком є деяке суперництво консервативних і реформістських тенденцій. Але історичний досвід показує, що більш вагомими результатами забезпечує не суперництво, а зближення механізмів введення змін. Як наслідок такого зближення визначаються ефективні регулятори розвитку, а саму модель управління розвитком слід вважати «змішаного типу». В дослідженні це є принциповим методологічним положенням: розвиток регіону потребує поєднання державного господарського механізму з ринковим, адміністративного з соціальним.

На місцевому рівні, основне завдання якого саморозвиток, аналіз показує, що має прояв цілий комплекс проблем. Виявлено, що складнощі виникають щодо залучення

інвестицій, вирівнювання диспропорцій, державного нагляду за територіями. В найбільш гострій формі протиріччя народжують бар'єри і безпосередньо супротив, що приводять до конфліктних ситуацій. Визначено, що перебудова управління і весь реформаційний процес мають недоопрацьовані рішення, а саме:

- не готова до виходу на новий рівень інформаційна система в регіоні (банк даних, комунікації, аналітика, технології обміну);
- ОТГ створені не в повному обсязі, а досвіду роботи у них поки зо бракує;
- залишається вкрай проблематичним залучення інвестицій в регіоні, а великі корпорації націлені на поточні прибутки і в стратегію розвитку регіонів кошти не вкладують.

Виконана експертна оцінка впливу факторів на процес регіонального розвитку. З оцінок слідує, що пускові механізми розвитку громад і територій мають високу залежність від економічного потенціалу, якості інституційної бази і механізмів управління розвитком. Новим в дослідженні є визначення ірраціональних складових регіонального розвитку, таких як флуктуації, аттрактивність, мікрохаос, нелінійність. Ірраціональні складові проявляють себе в механізмах самоорганізації (синергетики).

Теоретичний аналіз і дані практики свідчать, що передумовою для налагодження вигідних взаємодій та оптимізації діяльності різних учасників регіонального розвитку є створення організаційно-економічного механізму управління регіональним розвитком. Запропоновано включити в такий механізм стимули позитивам і протидії бар'єрами і негативам. Механізм обслуговує інтегрована інформаційна система з елементами моніторингу. Організаційна складова механізму – умови і порядок взаємодій між учасниками, економічна складова – нормативи, поточні показники, орієнтири на перспективу. У дослідженні ці розробки представлені схемами, логіко-структурними моделями, визначеннями і рекомендаціями. Інженерна частина механізму – проектне управління, для якого розроблена операційна модель підготовки і виконання проектів.

Регіональний розвиток в нових умовах формується як складний процес взаємодії учасників «різної ваги» і різного правового та функціонального характеру. В управлінні регіональним розвитком рівноправними партнерами є держава з її законодавчими і виконавчими структурами, місцеві виборні органи влади та безпосередньо громади. Кожен

з цих трьох учасників управління регіональним розвитком виконує свої завдання і функції і не може бути виключена із загального механізму. Доведено, що у сформованих умовах сьогодення державна регіональна політика виходить на новий етап свого впливу з такими характерними особливостями: проведення реформ, інноваційна політика, підтримка заходів посилення конкуренто-спроможності, смарт-спеціалізація, підтримка міжрегіональних взаємодій.

В реалізації державної політики регіонального розвитку самі регіони мають найбільшу потребу і зацікавленість, що з'ясовано шляхом дослідження активності на місцевому рівні. Зроблено висновок, що власний шлях кожного регіону, власні механізми і зусилля мають стати ресурсом і запорукою успіху інноваційного розвитку. А сам пошук власної моделі розвитку становить на даний час найбільш важливу і актуальну задачу наукового і практичного рівня. Ця наукова задача не є чисто економічною, а комплексною, куди входять питання зміни галузевої структури, інституційної бази, методів управління і взаємовідношень між учасниками процесу.